

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA

ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST
IN LITERARNO TEORIJO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

KATARINA GRABNAR

Jakob Šolar:
jezik, literatura, politika in cenzura

Diplomsko delo

Ljubljana 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST
IN LITERARNO TEORIJO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

KATARINA GRABNAR

Jakob Šolar:
jezik, literatura, politika in cenzura

Diplomsko delo

Mentorja:
red. prof. dr. Matevž Kos
doc. dr. Aleš Bjelčevič

Študijska programa:
Primerjalna književnost in literarna teorija - D
Slovenski jezik in književnost - D

Ljubljana 2013

*»Vse delo zločinca doktorja Jakoba Šolarja
mora izginiti iz kulturne zgodovine slovenskega naroda.«*

(Pismo iz Kraigherjevega arhiva, 1952)

Kazalo

KAZALO	7
UVOD	8
MED VESTJO IN OBLASTJO: BIOGRAFSKI PRELET	9
PRVO SREČANJE S CENZURO (NAROD): PROFESOR IN NJEGOVE ČITANKE	16
DRUGO SREČANJE S CENZURO (POLITIKA): UREDNIK IN NJEGOV KRIŽ	28
TRETJE SREČANJE S CENZURO (VERA): »KOMBINACIJE ZAGRIZENEGA SOVRAŽNIKA«	52
ZAKLJUČEK	61
PRILOGA	63
BIBLIOGRAFIJA	99

Uvod

O Jakobu Šolarju študenti slovenistike in komparativistike med predavanji ne izvejo veliko. Mimogrede zanj slišijo pri naštevanju avtorjev preteklih slovnice slovenskega jezika in le pozornejši med njimi se pri tem vprašajo, zakaj ima »Slovnica štirih« na platnicah le tri avtorje – Bajca, Rupla in Kolariča. Pri književnosti zanj izvejo v zvezi z njegovim literarnim programom o slovenski ljudski povesti. Razlog za to bi morda lahko videli v tem, da »Šolar ni dal tistih velikih del, kakršne po navadi pričakujemo od velikih ljudi,«¹ kot ugotavlja Stane Suhadolnik. A spomini njegovih sodobnikov dajejo slutiti, da je v ozadju še nekaj drugega.

Zdi se, da Šolarjevega opusa najverjetneje nikoli ne bo mogoče ovrednotiti v celoti. Jasen pregled nad njegovim delom onemogoča že samo dejstvo, da je Šolar »svoja največja dela ustvaril v kolektivih,«² kot soavtor pri slovnica, pravopisih in čitankah, kot pobudnik in organizator različnih jezikovno-literarnih projektov ter kot urednik in znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovenski jezik SAZU. Na to je opozoril že Stane Gabrovec v svojem govoru ob profesorjevi sedemdesetletnici:

Toda kdo danes sploh lahko napiše Vašo bibliografijo, kdo lahko danes pravično opredeli Vaš delež pri vseh delih s kopico avtorjev, pri anonimnih izdajah, pri urednikovanju, kjer ste pogosto avtorju pustili le ime, in v vseh opombah, uvodih, svetovanju, pri korekturah, kdo Vaš delež pri znanstvenih razpravah, ki so nastale v pogovorih z Vami? [...] Tudi ko bo čas pravičnejši, bo ostalo ogromno zakritega.³

Popolno bibliografijo Šolarjevega opusa poleg narave njegovega dela torej preprečuje še neko drugo dejstvo, na katero namiguje zadnji stavek Gabrovčevega govora in ki je nemara tudi delni vzrok za to, da je profesor danes le obrobna figura na kulturnozgodovinskem zemljevidu — po vojni je bil zaradi nemilosti, v katero je padel pod socialistično oblastjo, prisiljen večino del izdati anonimno. Čeprav je bilo v zadnjih letih nekaj poskusov oživitve profesorjevega življenja in dela — poleg Tamare Griesser - Pečar sta tu še izredno zanimiva prispevka Jakoba Müllerja — se pričujoče diplomsko delo osredotoča predvsem na Šolarjevo literarno delovanje, nemara še bolj neznano kot njegovo jezikoslovje, pri tem pa poskuša osvetliti tudi okoliščine, ki so pripeljale do njegove pozabe.

---

¹ Stane Suhadolnik, »V spomin Jakoba Šolarja,« *Jezik in slovstvo* 13, št. 8 (1968): 234.

² Jakob Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja,« *Loški razgledi* 43 (1996): 4.

³ Stane Gabrovec, »Gospodu profesorju Jakobu Šolarju ob sedemdesetletnici,« Raka, 28. aprila 1966. NŠAL.

Med vestjo in oblastjo: biografski prelet

Jakob Šolar je v kulturni zgodovini znan predvsem po svoji jezikoslovni, slovničarski in slovaropisni dejavnosti, vendar že površen pogled v njegovo medvojno delovanje kaže, da je bil še marsikaj — med drugim urednik, literarni zgodovinar, prevajalec in pisec učbenikov.

Rodil se je 1896 na Rudnu pri Železnikih, osnovno šolo je obiskoval v Dražgošah (1902–04) in Škofji Loki (1905), klasično gimnazijo pa v Ljubljani kot gojenec Marijanišča (1905–07). Po končani gimnaziji (1915 je z odliko maturiral) se je vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani, bil septembra 1918 posvečen v duhovnika ter se po koncu študija leta 1919 vpisal še na študij slovenistike in francistike na ljubljansko Filozofsko fakulteto. Med študijem je šel po priporočilu Frana Ramovša v Pariz preučevat eksperimentalno fonetiko, jezikoslovno geografijo in francoski jezik s književnostjo.¹ Marljivi Šolar si je v Parizu pridobil naslov *maître de phonétique*, kar je ustrezalo slovenski docenturi.² Rezultate in naziv mu je uspelo pridobiti kljub precej slabi laboratorijski tehniki, o čemer pripoveduje njegov kolega Bajec: »Za poskuse je lovil Slovence po Parizu, некоč pa je pripeljal celo drobnega Japončka. Zapis se je končal čisto nepričakovano: ko se je poskusni zajček predstavil s svojim imenom CIUCUSU, sta namreč počila oba bobenčka.«³

---

¹ Izpopolnjeval se je na École pratique des Hautes Études (J. Gillieron – jezikoslovni zemljepis; Meillet – primerjalno jezikoslovje; M. Rogues – zgodovinska slovnica; P. Passy – opisna fonetika; Dauzat), na Sorboni (Poirot – fonetični laboratorij), na Collège de France (Rousselot – fonetični laboratorij) ter na Institute catholique littéraire (J. Calvet). Prim. Jože Toporišič, »Jakob Šolar,« v *Slovenski biografski leksikon* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti), 212.

² Kot poroča Müller, je Šolar naziv pridobil zaradi študije z (najverjetnejšim) naslovom *L'étude de la quantité des voyelles en slovène littéraire*, ki jo je profesorju Rousselotu oddal leta 1924. Prim. Jakob Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik. Dva življenjepisa in tri pisma,« *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998): 20.

³ Anton Bajec, »Jakob Šolar in čitankarji,« *Jezik in slovstvo* 21, št. 7 (1976). Bajec delovne razmere opiše tudi bolj podrobno: »Isti Collège de France, dvoriščna baraka, fonetični laboratorij ustanovitelja eksperimentalne fonetike abbéja Rousselota. Neznosna navlaka, še večja umazanija in skrajna revščina – v tem se je rodila nova znanost. Valji so prevlečeni s papirjem, ki ga sami črnimo s sajami od sveče in po zapisu fiksiramo. Zapisujemo z doma narejenimi peresi, pritrjenimi na prožne bobniče, zvezane z ampulo v ustih, v nosu, na grgavcu in ne vem še kje drugje. Lahko mi verjamete, da govorjenje z vsemi hkrati ni bilo ravno prijetno ne udobno, govor pa se vse prej kot naraven.

Po vrnitvi v domovino je brez diplome leta 1924 začel s profesuro (sprva kot suplent) na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu, kjer je poučeval vse do okupacije leta 1941. Ker se je njegovo zaključevanje študija francoščine in slovenščine že prav nemarno vlekle (s prijavo na izpite je namreč odlašal, dokler ni snovi popolnoma osvojil), so kolegi skovali svojevrstno zaroto,¹ tako da je maja 1927 naposled le z odliko diplomiral. O tem poroča Bajec:

Ko sem se vrnil iz kočevske gimnazije v Ljubljano, sem našel dvojico [čitankarja A. Sovreta in M. Rupla] ustaljeno, oba poročena in profesorja, Šolarja pa še suplenta brez diplome. V stroki je bil bolj razgledan kot drugi, pa si vendar ni upal k izpitu, češ tega in tega še nisem preštudiral. Tako bi bilo šlo lahko v nedogled, zato smo v kavarni Emoni z Ramovšem zasnovali zaroto: na osnovi že zdavnaj sprejete diplomske naloge je bil 'uradno' pozvan na izpit. Seveda ga je igraje opravil. Sploh je bilo tisto omizje v kavarni nekakšen glavni stan, kjer sta Kidrič in Ramovš izkazala svojim 'strankam' nešteto uslug in dobrot.²

Sprva je učil slovenščino in srbohrvaščino, po uvedbi francoščine kot učnega predmeta pa se je posvetil predvsem poučevanju francoščine. Nekaj časa je vodil tudi znanstveno-apologetski ter literarni krožek, v okviru katerega je izhajal dijaški list *Domače vaje*. Po nemški zasedbi Zavoda sv. Stanislava leta 1941, ko so gestapovci nasilno izselili dijake in celotno osebje zavoda,³ je pouk začel potekati v uršulinskem zavodu ter Baragovem semenišču v Ljubljani. Tu je Šolar poučeval do leta 1944.

Šolar je bil kot profesor med dijaki izjemno priljubljen ter v obdobju delovanja na gimnaziji vsestransko dejaven. Dijake je seznanjal z aktualnimi družbeno-političnimi vprašanji, z njimi med drugim debatiral o revoluciji v Španiji, diktaturi v Rusiji in Nemčiji ter jih preko slovenske in francoske literature — ki jo je tudi prevajal⁴ — skušal vzgojiti v samostojne in kritične osebnosti. Čeprav je bil v razredu med

---

Zato se še danes čudim, kako je mogel učeni abbé (in za njim Šolar) dobiti dokaj dobre zapise, ki so jih bobenčki s svojim tresenjem prenašali na peresa in ta vpisovala na sajasti papir. Koliko je odtlej napredovala laboratorijska tehnika!«

¹ Ibid. Prim. še Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 20.

² Bajec, »Jakob Šolar in čitankarji,« 238.

³ Zanimivo je, da je izselitev vodil bivši gojenec zavoda, Slovenec, neki Novak iz Domžal. Prim. Tamara Griesser - Pečar, »Zavod sv. Stanislava 1941–1945,« v *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman (Ljubljana: Družina, 2005), 195.

⁴ Prosper Merimee, *Colomba*, prevod Jakob Šolar (Ljubljana: Uredništvo Slovenca. Jugoslovanska tiskarna, 1922), François Mauriac, *Gobavca je poljubila*, prevod Edi Kocbek in Jakob Šolar (Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna,

zahtevnejšimi ocenjevalci, svoje avtoritete ni gradil na nedostopnosti in strogosti, pač pa je njegov odnos do dijakov temeljil na medsebojnem spoštovanju in zaupanju. Šolar je med profesorji nemara izstopal predvsem zavoljo nekoliko bolj liberalne svetovnonazorske usmeritve in temu primernih vzgojnih prijemov, ki so presegali togo nemško vzgojno šolo. Zaradi izredno močnega vpliva na dijake, najbrž pa tudi zaradi simpatizerstva s krščanskimi socialisti oziroma katoliškimi sredinci in sodelovanja pri Kocbekovi reviji *Dejanje* — kjer je slednji s člankom »Premišljevanje o Španiji«¹ podvomil v uradno katoliško razlago španske državljanske vojne, zaradi česar v zavodu ni bila zaželeno oziroma je bila za dijake celo prepovedana,² — pa je počasi začel razburjati nekatere profesorske kolege.³ Očitati so mu spodkopavanje ugleda in avtoritete nekaterih profesorjev in zavodskih vzgojnih metod, v nos pa jim je šlo predvsem prekomerno druženje in prijateljevanje z dijaki, s katerimi je Šolar v svoji sobi ob poslušanju radia nemalokrat debatiral pozno v noč.⁴ Na očitke se je branil s pismom, v katerem je podrobno razložil svoj pogled na vzgojo:

Vzgojitelj ne sme biti samo varuh reda in paragrafa v hiši, ne sme vzbujati v dijakih samo strahu, ne sme dijaku govoriti le kot Mojzes s Sinajske gore. Tako pojmovanje vzgojiteljske službe v Zavodu je duhovnika nevredno in je tudi v manj grobi obliki moglo roditi le grd, pri nas do nedavna med dijaki globoko vkoreninjen predsodek o prefektih-policajih, ki se mi je zarežal v obraz, brž ko sem pred 10 leti kot prefekt stopil pred dijake, in me je tedaj žalil v dno duše. [...] Tako so lahko ob takem sistemu v Zavodu ravnatelji, vzgojni vodje,

---

1931), Eugene Brioux, *Rdeča suknja: igra v štirih dejanjih*, prevod Jakob Šolar (Celje: Družba sv. Mohorja, 1931), Francis Jammes, *Gospod Ozeronski*, prevod Jakob Šolar (Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1932), Georges Bernanos, *Dnevnik vaškega župnika*, prevod Jakob Šolar (Ljubljana: Založba Hram, 1939).

¹ Cerkevni vrh in vodstvo SLS sta zaradi dvomljive vsebine omenjenega članka prisilila k odstopu celo uredništvo časopisa *Dom in svet*. Prim. Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja* (Ljubljana: Modrijan, 2006), 224.

² Po mnenju Šolarjevega učenca in občudovalca dr. Staneta Gabrovca je imel marsikateri dijak revijo *Dejanje* naročeno predvsem zaradi mode in najstniškega upornišva, ne pa iz zanimanja za Kocbekovo personalistično filozofijo. Prim. Jože Kurinčič, »Besedno ustvarjanje in dramska dejavnost v zavodu sv. Stanislava,« v *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman (Ljubljana: Družina, 2005), 554.

³ Glej Ibid. Glej še: Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik. Dva življenjepisa in tri pisma,« 22.

⁴ Lojze Štrubelj, *Še vedno živo drevo* (Ljubljana: Družina, 1996), 132.

spirituali, profesorji, prefekti, sestre, služabniki itd. — samo človeka boš zaman iskal, čeprav smo menda vsi zato tukaj, da vzgajamo ljudi.¹

Spor je prerasel do nepričakovanih razsežnosti, škof Jeglič se je moral zaradi zagonetnosti problema posvetovati celo s pomožnim škofom Rožmanom, kar se je zgodilo prvič. Kot predstavnika stare šole sta se seveda oba postavila na stran tradicionalistov,² vendar stari Jeglič (ki jih je imel takrat že skoraj osemdeset) zadeve ni obešal na veliki zvon in se je sklenil s Šolarjem o »prekoračenih« pooblastilih pogovoriti na samem: »Bom skušal lepim potom urediti. Dolgo je tlelo, nezadovoljnost je na tihem rasla, sedaj se je ventil odprl in je bruhal na dan; zrak se bo očistil.«³ Kasneje in z drugimi akterji je Šolar za svojo svobodomiselnost plačal višjo ceno.

Šolar je bil zaradi svoje široke razgledanosti in silne karizmatičnosti privlačen tudi za politiko. Skupaj z dr. Andrejem Gosarjem je bil med vojno glavni predstavnik t. i. sredine, ki je zavračala tako sodelovanje z OF kot tudi z okupatorjem. Da so na Šolarja zaradi te nevtralne držbe katoliški kolegi gledali precej nezaupljivo, je nemara razumljivo, komunistom pa se je sprva zdela predvsem mamljiva. Že julija 1941 je Šolarja na sestanek — ki mu je prisostvoval tudi krščanski socialist Tone Fajfar — povabil Boris Kidrič, takratni vodja Komunistične partije Slovenije, mu razkril podroben načrt o izvedbi revolucije in vzporednem narodnoosvobodilnem boju ter ga skušal privabiti na svojo stran.⁴ Vendar je Šolar prikriti boj za oblast odločno zavračal.⁵ Kljub temu je skupina okoli Šolarja in Gosarja v začetku še upala, da bi bilo mogoče med strankami znotraj OF vzpostaviti enakopraven položaj in načrte komunistov po demokratičnih načelih preglasiti. Šolar in Gosar sta se zavzemala za sodelovanje vseh odporniških skupin. Po številnih likvidacijah, ki so bile zrežirane s strani komunistov, predvsem po umoru katoliškega študenta Franca Kiklja in atentatu na dr. Lamberta Ehrlicha leta 1942, pa so pogovore z OF prekinili, »med OF in

---

¹ Ibid., 134.

² Jeglič je v svojem dnevniku zapisal: »Kriv nemira je bil profesor Šolar, ki je jako spreten, pa si je pridobil pri učencih najvišjo veljavo.« Robert A. Jernejčič, »Zavod sv. Stanislava v letih 1918-1941,« v *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman (Ljubljana: Družina, 2005), 183.

³ Ibid.

⁴ »Edvard Kardelj je nekaj mesecev pred nemško-italijanskim napadom na Jugoslavijo oktobra 1940 dejal, da bodo komunisti podprli odpor proti zavojevalcem jugoslovanske kraljevine, vendar le v primeru, če bo to v interesu revolucije in Sovjetske zveze.« Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, 267.

⁵ Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 22.

skupinami izven nje je — po besedah Šolarja — zazijal prepad.«¹ Iz arhivskih dokumentov je razvidno, da je Šolarju nato oktobra 1942 Jože Brejc po Kardeljevem naročilu pisal daljše pismo, »v katerem ga je skušal spametovati, a ni dobil nobenega odgovora.«² Šolar se je nato povezal s t. i. Slovensko zavezo, ilegalno skupino, ki je kot zakonito oblast priznavala jugoslovansko vlado v Londonu in podpirala vojsko pod poveljstvom generala Mihajlovića. Zanj je napisal tudi »Osnutek Slovenskega narodnega programa«, v katerem se med drugim zavzema za povojno ureditev Jugoslavije po demokratičnih načelih.³

Proti koncu vojne, oktobra 1944, je bil aretiran in odpeljan v gestapovske zapore, decembra pa interniran v koncentracijsko taborišče Dachau.⁴ Šolar je po poročanju sodelavca Udbe »Goloba« za to krivil OF. Oktobra je namreč krščanskemu socialistu in povojnemu ministru dr. Jožetu Pokornu v nekem pogovoru pritrdil, da bi bil morda pripravljen sodelovati z OF, vendar zgolj zato, da bi se nadležnega sogovornika otresel. Iz tega pogovora so se kasneje razvile govorice, da je Šolar pristaš OF, zaradi česar je nato pristal v primežu Nemcev. Iz taborišča je bil oslabeel in popolnoma shiran izpuščen junija leta 1945.⁵ Ostali taboriščniki so bili zaradi njegovega slabega stanja prepričani, da je umrl, in mu po pomoti — še živemu — na dachauskem pokopališču postavili spominsko ploščo.⁶

Po koncu vojne je na povabilo generalnega tajnika Slovenske akademije znanosti in umetnosti profesorja Frana Ramovša začel z delom na Akademiji. Vendar tudi tu ni šlo brez težav: »Njegova namestitvev [...] se je zavlekla do 29. aprila 1946, ker je vlada imela pomisleke zaradi 'sredinstva'. To je Šolarju povedal predsednik Akademije France Kidrič, oče Borisa Kidriča, predsednika vlade LRS. Kljub temu je bil nastavljen; Boris Kidrič je dal pripombo: za učitelja ne, za znanstveno delo pa ga naj uporabijo.«⁷ Šolar je na Inštitutu za slovenski jezik z Bajcem in prof. Ramovšem tvoril jedro jezikoslovnega oddelka ter med drugim sodeloval pri pripravi slovarja slovenskega knjižnega jezika, slovenskega pravopisa in slovnice.⁸ V tem času so postajali pomisleki oblasti proti Šolarju čedalje večji, počasi se je začelo njegovo ime brisati iz

---

¹ Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja,« 218. Glej še: Tamara Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi* (Ljubljana: Družina, 2005), 548.

² AS 1931, škatla 565, Šolar Jakob, Pregled sovražnega delovanja.

³ Tamara Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi* (Ljubljana: Družina, 2005), 548.

⁴ Ibid.

⁵ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Jakoba Šolarja, fascikel 165.

⁶ J[ože] D[olenc], »Profesorju Jakobu Šolarju v spomin,« *Koledar Mohorjeve družbe* (1969): 121.

⁷ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 549.

⁸ Prim. Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja,« 218, Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik. Dva življenjepisa in tri pisma,« 23, Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 549.

zgodovinskega spomina: kljub temu, da je bil med glavnimi pisci *Slovenskega pravopisa* iz leta 1950, je bil med sodelavci imenovan na zadnjem mestu, *Slovensko slovnico* (1947) in *Slovensko jezikovno vadnico I* (1952) pa je moral izdati anonimno.¹

Politični pritiski zoper Jakoba Šolarja so dosegli vrhunec leta 1952, v letu najhujše zaostritve odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom, ko se je učeni duhovnik nenadoma znašel v središču skrbno zrežiranega političnega procesa. Julija je tajna politična policija UDV (Uprava državne varnosti) izdelala podroben načrt za njegovo aretacijo, septembra je v *Slovenskem poročevalcu* izšel članek z naslovom »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrinkan«.² Že po uvodu uredništva, ki se med drugim sprašuje, »kako je mogel biti sprejet v službo pri Akademiji znanosti izdajalec takega formata, ker bi pač nastavljanje ljudi v tako pomembni kulturni instituciji, kot je Akademija znanosti, morali za vsakega temeljito pregledati njegovo preteklost«,³ je bilo strašljivo nadaljevanje zgodbe najbrž jasno tudi nepoučenemu bralcu.

Oktober je Šolar glavnemu tajniku na Akademiji poslal prisilno odpovedno pismo, v katerem se opravičuje za vse sitnosti, ki jih je povzročil. V pismu predsedstvu SAZU zavrača vse očitke:

Ker se tudi po pojasnilu, ki sem ga dal Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, napadi na mojo osebo ponavljajo in to z novimi očitki in se v zvezi s tem spotikajo tudi nad mojo nastavitvijo na akademiji, mi ljubezen do te najvišje slovenske kulturne ustanove narekuje dolžnost, da se svojemu mestu odrečem. Zato prosim predsetstvo SAZU, da mojo že ustno podano odpoved sprejme in me razreši dolžnosti, ki sem jih imel kot znanstveni sodelavec v njenim inštitutu za slovenski jezik.

Dodatno pa izjavljam: 1. da se ne čutim najmanj krivega ne pred SAZU ne pred narodom in odhajam brez užaljenosti z zavestjo, da sem v letih svoje nastavitve opravljal delo po najboljših močeh in po direktivah inštitutskega upravnika; 2. da nisem svojega mesta pri akademiji nikoli zlorabljal v kakršne koli politične namene, kakor brez podlage namigujejo očitki; 3. da so tudi drugi politični očitki nelojalnosti do oblasti v povojni dobi neutemeljeni, kakor se mora prej ali slej pokazati.

---

¹ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 549.

² Slovenski poročevalec, 7. september 1952, 4.

³ Ibid.

Slovenski akademiji znanosti in umetnosti pa se ob tej priložnosti zahvalim za podporo, ki sem je bil deležen pri svojem delu, in ji izražam svoje spoštovanje.¹

Dva meseca kasneje je bil po manj kot tritedenskem sojenju obsojen na deset let strogega zavora — obtožnica ga je bremenila medvojnega sovražnega delovanja proti OF, povojnega nasprotovanja ljudski oblasti ter zveze s Slovenci v tujini.²

V zaporu se je Šolar še naprej posvečal znanstvenemu delu, prevajal je iz francoščine, pisal slovnico in izpisoval gradivo za slovar.³ Opustil ni niti pedagoškega dela, njegovo neizmerno zavzetost za poučevanje slovenščine je razbrati iz članka, ki ga je profesorju ob stoletnici rojstva posvetil njegov učenec Stane Gabrovec: »Znana je zgodba, da je ostal, ko je zvedel za svoj odpust iz štiriinpolletnega zavora, še en dan prostovoljno v njem, da je uslužbencu svojega zavora dal še zadnjo lekcijo iz slovenščine.«⁴ Po vrnitvi na prostost leta 1957, kazen so mu namreč znižali na pet let, zanj na Akademiji ni bilo več prostora.

Kljub težki izkušnji zavora Šolar v zadnjem desetletju pred smrtjo ni miroval, objavljaj je strokovne članke in razprave, večinoma pod različnimi psevdonimi,⁵ se poklonil kolegu Brezniku z obsežno študijo v knjigi *Življenje besed* (1957), nadaljeval z urejanjem Detelovih *Zbranih del* ter med drugim pripravljaj izpopolnjeno izdajo knjige Franceta Jakliča o misijonarju Frideriku Baragi. Pred izdajo slednje ga je prehitela smrt. Umril je kot dekan stolnega kapitlja leta 1968 v Ljubljani.

---

¹ Pismo Predsedstvu Slovenske akademije znanosti in umetnosti z dne 12. oktobra 1952, NŠAL, Zapuščina Jakoba Šolarja, fascikel 165.

² Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik. Dva življenjepisa in tri pisma,« 24. Prim. Jera Vodušek Starič, »Poskus reprice dolomitske izjave?,« v *Grafenauerjev zbornik*, ur. Vincenc Rajšp (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1996), 110–13.

³ Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 24.

⁴ Stane Gabrovec, »Ob stoletnici rojstva prof. Jakoba Šolarja,« v *Mohorjev koledar 1996*, ur. Matija Remše (Celje: Mohorjeva družba, 1995), 130.

⁵ Jakob Šolar, »O mojem jezikoslovnem delu,« *Jezik in slovstvo* 13, št. 8 (1968): 256.

Prvo srečanje s cenzuro (narod): profesor in njegove čitanke

Že po površnem pregledovanju Šolarjeve bogate bibliografije lahko raziskovalec zlahka ugotovi, da se je jezikoslovec sprva intenzivno ukvarjal tudi z literaturo. Tu je največ storil kot urednik, dolgih deset let je urejal pomembno knjižno zbirko Cvetje iz domačih in tujih logov, po zgledu katere je po vojni nastala zbirka Kondor.¹ V okviru te zbirke je nekaj časa urejal tudi Svetovno slovstvo. Sem lahko prištejemo še njegovo avtorstvo uvodov v Avguštinove *Izpovedi*² in Hoffmannsthalovega *Slehernika* v priredbi Otona Župančiča,³ kot zavzet urednik pa je objavil tudi nekaj razprav o knjigi ter nalogah založnika in urednika.⁴ V takratno literarno življenje je posegal tudi s svojimi knjižnimi prikazi, kratkimi leposlovnimi ocenami in poročili, ki jih je pisal predvsem za reviji *Dom in svet* ter *Književni glasnik Mohorjeve družbe*.⁵ Nenadomestljiv je bil tudi kot glavni sodelavec in organizator pisanja slovenskih čitank, učbenikov za slovenski jezik in književnost za srednje šole, ki jih je skupaj z Antonom Bajcem, Rudolfom Kolaričem,

---

¹ Pričevanje Uroša Kraigherja navaja Jože Faganel; prim. Samo Rugelj, »Kloniti zaradi ene krize bi potrdilo prvino narodove samouničevalnosti; intervju z Jožetom Faganelom,« *Bukla*, november 2010.

² Jakob Šolar, »Spremna študija,« v *Izpovedi Aurelija Augustina*, ur. Jakob Šolar (Celje: Družba svetega Mohorja, 1932).

³ Hugo von Hofmannsthal, *Slehernik / po Hofmannsthalovem 'Jedermannu' priredil Oton Župančič; uvod napisal Jakob Šolar* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1934).

⁴ Prim. Jakob Šolar, »Naša knjiga,« *Književni glasnik* 1, št. 1 (1934); Jakob Šolar [rb psevd.], »Dijak in knjižnica,« *Književni glasnik* 2, št. 2 (1935); »Knjiga vir izobrazbe,« *Književni glasnik* 2, št. 3 (1935); »Ali Mohorjeve knjige niso več potrebne?« *Književni glasnik* 6, št. 2 (1939); »Uredniki in avtorji,« *Književni glasnik* 6, št. 3–4 (1939); »Kulturne dolžnosti založnikov,« *Književni glasnik* 7, št. 3 (1940).

⁵ Prim. Jakob Šolar, »Thomas Mann: Der Zauberberg,« *Dom in svet* 40, št. 1 (1927); »Georges Bernanos: Sous le Soleil de Satan,« *Dom in svet* 41, št. 1–2 (1928); »Leopold Turšič: Tiho veselje,« *Slovenec* (1928); »Narte Velikonja: Višarska polena,« *Slovenec* (1928); »Karl Schonherr,« *Dom in svet* 42, št. 3 (1929); »Bernhard Kellermann,« *Dom in svet* 42, št. 3 (1929); »Georges Courteline; (25. junija 1858 do 25. junija 1929),« *Dom in svet* 42, št. 7 (1929); »Pregelj: Izbrani spisi, 3. zvezek,« *Slovenski učitelj: pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe* XXX, št. 7–8 (1929); »Ivan Pregelj: Izbrani spisi, 4. zvezek,« *Slovenec* (1929); »Marcel Arland: L'Ordre,« *Dom in svet* 43, št. 1–2 (1930); »Franz Werfel: Barbara oder die Frommigkeit,« *Dom in svet* 43, št. 3–4 (1930); »Leposlovje naših knjižnih družb,« *Dom in svet* 46, št. 4 (1933); »Iz Pregeljeve delavnice,« *Dom in svet* 46, št. 7–8 (1933); »Ksaver Meško: Henrik gobavi vitez,« *Književni glasnik* 1, št. 3 (1934); »Janez Jalen: Cvetkova Cilka,« *Književni glasnik* 5, št. 4 (1938); »France Bevč: Pravica do življenja,« *Književni glasnik* 7, št. 1 (1940); »Lippl: Mrtvaški ples,« *Književni glasnik* 7, št. 1 (1940); »Stanko Cajnkar: V planinah,« *Književni glasnik* 7, št. 3 (1940).

Mirkom Ruplom in Antonom Sovretom izdajal pred vojno. Pri tem se je odločno bojeval proti enotnemu jugoslovanskemu jeziku ter poskusom poenotenja šolskih knjig za vso Jugoslavijo. Tu se je tudi prvič srečal s cenzuro — ministrstvo za prosveto je namreč brez navedbe razlogov odredilo, da lahko učenci sicer že izdano čitanko za drugi razred srednjih šol uporabljajo le, če iztrgajo iz nje prvih šestnajst strani.¹

Sčasoma se je Šolar zmeraj bolj nagibal k raziskovanju jezika, po objavah sodeč pa se zdi, da ga je zanimanje za leposlovje minilo nenadoma, po letu 1945. Po vojni v zvezi z literaturo ni objavil praktično ničesar, zamrlo je tudi njegovo ustvarjalno urednikovanje. Nobenega dvoma ni, da je bil Šolar izjemen jezikoslovec, in postopno ožanje raziskovalnega interesa ne bi bilo nič nenavadnega, če ne bi opustitev literarne dejavnosti sovpadala z nekimi drugimi, zanj osebno usodnimi dogodki — zamenjavo političnega sistema in oblasti. Šolarjevo pisanje, urednikovanje in objavljanje je bilo po vojni oteženo, če ne celo onemogočeno. Ob tem se sama po sebi postavlja vrsta vprašanj. Kakšna je bila Šolarjeva vloga na slovenskem literarnem prizorišču in zakaj se je kot urednik in pisec knjižnih ocen po vojni nenadoma umaknil? So ga v to prisilili vedno večji slovničarski in slovaropisni izzivi ali prikriti mehanizmi partijske birokracije?

Šolarjevega deleža v slovenski literarni zgodovini ni mogoče ocenjevati brez osvetlitve zgodovinskih okoliščin, v katerih je kot pisec in urednik deloval. Sanje o slovenski avtonomnosti v okviru skupne jugoslovanske države so se po uvedbi Kraljevine SHS počasi razblinile. Kmalu po oblikovanju prve jugoslovanske vlade je postalo jasno, da se v državi vzpostavlja stroga unitaristična in centralistična ureditev. Med intelektualci je bilo vedno bolj v ospredju tudi vprašanje o jezikovnem zblževanju Srbov, Hrvatov in Slovencev, saj naj bi bili ti po jugoslovanskem unitarističnem načelu, ki je prišlo celo v ustavo, zgolj »plemena« enotnega jugoslovanskega naroda. Čeprav je bilo sprva predvideno, da bo v Sloveniji kot uradni jezik kljub vsemu obveljal »slovenski dialekt«, je bil kasneje z namenom, da se izoblikuje en narod, ki bo govoril en uradni jezik, ta predlog zavrnjen — že v tretji člen vidovdanske ustave iz leta 1921 je prišlo določilo, ki je za uradni določalo »srbsko-hrvaško-slovenski« jezik.² Razmere so se po uvedbi

---

¹ Ljubljanska resolucija, NUK R, inv.št. 15/76. Gre za protestno resolucijo, ki so jo slovenski učitelji, ne strinjajoč se z unitaristično in centralistično politiko ter zatiranjem slovenskega jezika v šolah, leta 1933 poslali prosvetnemu ministru v Beogradu. Njen osrednji sestavljalec je bil Jakob Šolar.

² Jasna Fischer et al., ur., *Slovenska novejša zgodovina 1: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005), 242.

diktature kralja Aleksandra leta 1929¹ le še zaostrele. Kralj je zakon, ki je uveljavljal jugoslovansko unitaristično načelo o enem narodu različnih plemen, dopolnil ter »razglasil, da je kaznivo ustvarjati 'razdor med plemeni' ter vzpodbujati 'plemensko razdvojenost ali plemenski razdor'. Dopolnjeni Zakon o zaščiti države obstoja jugoslovanskih narodov tako ni priznaval, ampak jih je videl kot sklenjeno celoto, ki mora kot taka ostati skupaj.«² Da bi popolnoma zabrisal obstoj treh narodov z njihovimi različnimi identitetami in kulturami, je kralj ukazal tudi spremembo imena države. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev se je tako preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.

Posledice zaostritve so se kmalu pokazale tudi v šolstvu. Po novem unitarističnem učnem načrtu je bil »srbsko-hrvaško-slovenski« jeziki, ki se je v slovenskih šolah dotlej poučeval ločeno kot slovenski in srbohrvaški jezik, po letu 1930 v višjih razredih srednjih šol združen v en predmet, pouk v okviru štirih ur na teden pa naj bi potekal izmenično v enem in drugem jeziku. Ker iz navodil za izvajanje pouka ni bilo jasno, na kakšen način naj bi potekalo poučevanje, je po prošnji Slovencev za podrobnejšo razlago jugoslovansko Ministrstvo za prosveto izdalo navodila, po katerih naj bi bil med obravnavo srbohrvaškega jezika in književnosti učni jezik srbohrvaščina, pri čemer naj bi učenci tudi polovico domačih nalog pisali v srbohrvaškem jeziku. To je v praksi pomenilo, da je pouk slovenščine zavzemal manj kot polovico učnih ur, saj so »načrti in učbeniki za slovenščino vsebovali tudi eno tretjino avtorjev in besedil iz neslovenskih književnosti, načrti in učbeniki za srh. pa samo svoje.«³ Kot ugotavlja Glavan, bi bila slovenščina ob doslednem upoštevanju navodil ministrstva le še »privesek pri svojem lastnem predmetu.«⁴

Tem pritiskom, ki so surovo pometli z nekdanjimi sanjami o skupni jugoslovanski državi kot rešitvi za avstroogrsko ječo narodov, so se začeli slovenski intelektualci z učitelji in profesorji na čelu vedno bolj

---

¹ Kralj Aleksander je uvedel diktaturo 6. januarja 1929 in imenoval novo vlado, ki je bila odgovorna samo njemu. Vodil jo je Petar Živković, divizijski general in častni kraljevi adjutant, ki mu je kralj poleg vlade zaupal tudi notranje ministrstvo. Ibid., 321.

² Ibid.

³ Mihael Glavan, »Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945),« v *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Franc Zadravec (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1987), 453. Po poročilih profesorskega društva sodeč so učitelji učne načrte izvajali na tri načine: pri enih je ves pouk potekal v slovenščini, z izjemo predpisanega branja besedil k zgodovini srbohrvaške literature; drugi so pri obravnavi srbohrvaškega jezika in literature izbrali tudi za učni jezik srbohrvaščino; pri najbolj »zavzetih« pa so morali učenci poleg tega napisati tudi polovico šolskih in domačih nalog v srbohrvaščini. Glavan, »Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945),« 453.

⁴ Glavan, »Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945),« 453.

upirati. Šolarjeva vloga pri tem ni bila zanemarljiva, nemara mu je večji angažma pri reševanju problema narekovala tudi njegova funkcija vodje odseka za šolske knjige pri slovenski sekciji Jugoslovanskega profesorskega društva. To je bilo namreč gonilna sila v boju proti unitarističnim pritiskom in ohranjanju neodvisnega slovenskega šolstva. Med drugim so se slovenski profesorji taki šolski politiki¹ upirali s pripravo učbenikov za slovenski jezik in književnost — s spretno izbiro gradiva so predstavljali Slovence kot avtonomen narod z lastno kulturo in identiteto.

Eden takih projektov je bila sestava učbenikov za vse štiri nižje razrede srednjih šol, čitank, pri katerih je sodelovalo pet vidnejših jezikoslovcev tiste dobe: Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovre in Jakob Šolar. Izhajale so med letoma 1931 in 1935 ter bile dvakrat tudi ponatisnjene. Čitanke so šteli med najkakovostnejše šolske knjige na območju Jugoslavije, odlično so bile sprejete tudi pri profesorjih in dijakih.²

Pot do izdaje učbenikov za slovenski jezik in književnost je bila v času, ko je bil šolski sistem v službi počasne, a vztrajne raznarodovalne politike, vse prej kot lahka — vse pomembnejše odločitve so prihajale iz Beograda, tam pa je bilo snovalcem učnih načrtov in predmetnikov jasno, da je eden ključnih momentov za vzgojo »enega naroda različnih plemen« prevzgoja mladine, za kar pa je bila seveda potrebna prava izbira učbenikov. Ti so morali zato po zakonu pred izdajo skozi gosto sito ocenjevalcev, ki naj bi jih preverili po strokovni, didaktični, pedagoški in ideološki plati.³

Čitanke so pregledovali slovenski strokovnjaki, določeni od banske uprave, in tuji, srbski recenzent, ki ga je določil Glavni prosvetni svet v Beogradu. Kaj vse so morali avtorji upoštevati, da so knjige sploh lahko izšle, kaže podroben pregled pisem ocenjevalcev. Iz recenzij, ki so ohranjene v Šolarjevi zapuščini, je razvidno, da so slovenski ocenjevalci, denimo France Kidrič, Joža Lovrenčič, France Koblar in Anton

---

¹ »Zakon o učnih knjigah, ki je izšel 27. septembra 1929, je šolsko knjigo v resnici monopoliziral, ker po 1. členu ni dopuščal nobene zasebne izdaje poleg državne, prav tako ne pomožnih učnih knjig, zvezkov ali učil. Hkrati je ta zakon učbenike unificiral, tako da je bila za celo državo predvidena ena sama knjiga za posamezen razred srednje, meščanske in učiteljske šole, dopuščal pa je vsaj za dravsko banovino možnost samostojnih knjig državne izdaje v ljudskih šolah. Zakon je bil plod izrazito centralističnega in unitarističnega naziranja takratne vlade in državne politike, ki je hotela čim prej in za vsako ceno zbrisati vse sledi medsebojnih razlik v kulturnem, zgodovinskem in celo jezikovnem pogledu.« Ibid., 454.

² Ibid., 463.

³ Ibid., 462.

Breznik, čitanke večinoma ocenili pozitivno, več težav je imel le Janko Lokar, »pravoverni« ravnatelj ljubljanske gimnazije — ta je v oceni čitanke za tretji razred zahteval večji delež srbohrvaških beril:

S sestavljači čitanke se nikakor ne morem strinjati, da ne spadajo v čitanko sestavki iz srbohrvaške književnosti, češ da se poučuje ta jezik v Dravski banovini posebej. Čitanka ne sme zastopati tega separatističnega stališča, ker se sicer lahko vcepi v mladih srcih mišljenje, da smo Slovenci čisto drug narod kakor Srbi in Hrvati. Iz tega razloga smatram za nujno potrebno, da ima čitanka čim več sestavkov iz srbohrvaške književnosti.¹

Sestavljalci so Lokarjevim zahtevam ugodili in med drugim dodali »berila, ki se tičejo zgodovine našega naroda: Tomić — Ljudevit, veliki župan posavskih Hrvatov; Belić — Prizren; Filipović — Kraljevič Marko v zgodovini; Gjalski — Ljudevit Gaj; Djordjević — Danes na Kosovem«,² v čitanko v primerjavi s prvo verzijo vključili še devet novih srbohrvaških piscev ter vljudno, a odločno zavrnilo namigovanja o separatističnih stališčih z njihove strani.

Zlasti zanimiv je primer Slovenske čitanke in slovnice za drugi razred srednjih in sorodnih šol, ki se je čez cenzorski aparat uspešno prebila in izšla 1932, kasneje pa se je nenadoma izkazalo, da je treba prvi del iz čitanke umakniti. Šolar se je tega po vojni spominjal v nekem intervjuju:

Pri drugi smo se že nekoliko hitreje obrnili. Tedaj je zagrmelo in treščilo: ko je bila knjiga navdušeno sprejeta v šoli, je nenadoma obtičalo sokolje oko beograjske oblasti nad knjigo in se zapičilo v prvi sestavek: Ivan Cankar, »Nebesa pod Triglavom«. Kaj hujšega! Tak separatizem, tako pojmovanje domovine: od Gorjancev do Triglava! In izšel je odlok: prvo polo je treba umakniti in nadomestiti. Kaj vem po kakem naključju se je zgodilo, da je akt obležal vse šolsko leto nerešen in ga avtorji sploh nismo dobili v roke. Medtem se je jeza že

---

¹ Recenzija Janka Lokarja, NUK R, inv. št.15/76. Ibid.

² Gospodu dr. Janku Lokarju ravnatelju klasične gimnazije v Ljubljani, dne 24. junija 1935, za sestavljalce Anton Sovre. NUK R, inv. št.15/76.

malo pohladila in je ostalo kar pri starem: ponekod so ukazali prvo polo iztrgati iz knjig, drugod so si pomagali drugače.¹

Iz ocene srbskega recenzenta dr. Stjepana Bosanca, na podlagi katerega je Beograd čitanko odobril in ki je danes ohranjena med Šolarjevo rokopisno zapuščino, takega zapleta ni mogoče predvideti. Bosanac v prvem delu svoje ocene ne skopari s pohvalo, poudari vsebinsko in stilno različnost izbranih beril, z branjem katerih se bodo učenci lahko urili v refleksiji, širili domišljijo in spoznavali stilistične nianse resnega, naivnega, vzvišenega in humornega pisanja. Knjiga naj bi s tem izborom proze in poezije postopno plemenitila književni okus mladine, kar je po njegovem tudi poglobitna naloga čitanke za nižji razred gimnazije.

Šele v drugem delu se recenzent posveti kritiki, ki pa je bolj moralna kot politična, večinoma ga motijo pasusi, v katerih se omenja vino in pijanstvo: zahteva izločitev vseh odlomkov, ki govorijo o tem, »da je netko bio pijan, da je vince slatko i slično«² — pri narodu, ki se kar prevečkrat rad povesele ob dobri kapljici, so taki odlomki za mladež lahko samo škodljivi. Pri tem gre v najmanjše podrobnosti:

Opazio sam, na moje veliko čudo, da sastavljači ove čitanke nijesu dovoljno na to pazili, jer se u njoj dosta govori o vinu i pijanstvu kao da je to nešto posve obično i razumljivo. Naša mladež neka uči i dobro pamti lijepe narodne poslovice, koje su riznica bogata iskustva i mudroga gledanja na život i njegove potrebe, ali riječ na pr. 'Bolj ko pije, bolj se mu delo odseda' (str. 83) mladež ne smije naći u školskoj knjizi i naučiti, jer je to maksima koja nije naučno osnovana, nego je posve pogrešna. Ona samo ugađa ljudskim slabostima, a stim je pogibeljnija što je, čini se, u našem narodu takovo krivo mnijenje doste uvriježeno, pa ga treba svuda, osobito naučnim razlaganjem u školi, iskorenjivati. Isto je tako mnogo uvriježeno praznovjerje u našem narodu da je u životnim neprilikama najbolja utijeha i pomoć vino, pa zato upravo grehota kad u čitanci za djecu u drugom razredu srednjih škola nađemo u neku ruku naučnu i zvaničnu sankciju takvome mišljenju čitajući na str. 31 da je 'v takih zadregah vino res najboljši tolažnik in pomočnik' i kad se vino naziva 'sladko, človeško kapljico'. 'Slatko' se vince spominje i na str. 15 i 79. Na str. 15 čitamo 'da je v hiši

---

¹ N.N., »Ob izdajanju Detelovih spisov (Iz pogovora z urednikom prof. Šolarjem),« *Književni glasnik Mohorjeve družbe* 10, št. 1–2: 18.

² Recenzija Stjepana Bosanca, NUK R, inv. št.15/76.

pivcev vse polno'; na str. 31 govori se o 'cvičkastem' vinu. Na str. 39 čitamo: 'Vse je že skoraj na pol pijano'. Na str. 29 govori se o ocu da je bio 'tisti večer malo vinjen'. Otac i mati treba da su svetinja djeci. Po tome se vidi kako je malo taktično kazivati u školskoj knjizi za oca da je bio pijan i tako, u neku ruku, takovo stanje, koje djeca — na žalost — češće i vide kod kuće, posvetiti i legitimirati.¹

Poleg naštetih odlomkov bi bilo treba zaradi omenjene problematike po njegovem iz čitanke v celoti izločiti še berilo »Djado Matejko noče v nebesa« bolgarskega pisatelja Elina Pelina ter »Velikane« Janeza Trdine, za mladino neprimerna pa se mu zdijo še berila Frana Milčinskega »Jurko je iskal strahu« ter »Policaj in cefizelj« — prvi zaradi strašljivih odlomkov z obešenci in pošastmi, drugi zaradi »nezgodnega sadržaja«² — ter Dickensov Oliver Twist, ki naj bi preveč turobno in grobo predstavljal življenje sirote, in za nameček: »I tu se mnogo pije (gospodin Bumble kod gospođe Mann)«.³

Bosanac v knjigi ni videl spornih odlomkov, ki bi kvarili državljansko vzgojo, o separatizmu in Cankarjevih »Nebesih pod Triglavom« v njegovi oceni ni govora. Učbenik je zato brez večjih zadržkov odobril: »Moje je mnijenje da se ova dobra školska knjiga može preporučiti za odobrenje. Očekujem da će sastavljači uvažiti moje napomene, jer su pedagojski opravdane. Rukopis ne treba iznova podnositi Glavnom prosvetnom savjetu.«⁴

Zato je precej nenavadno, da je po tem, ko so avtorji skorajda vsem Bosančevim zahtevam ugodili — iz neznanega razloga se niso uklonili le pri odlomku Elina Pelina — in je bila čitanka s strani Ministrstva za prosveto že odobrena ter je tisto leto tudi izšla, iz Beograda nenadoma prišel ukaz, da je treba prvi del čitanke odstraniti, češ da odlomki pretirano poudarjajo slovensko samobitnost in rušijo idejo o jugoslovanskem narodu. Neprimernih za slovensko mladino naj bi bilo prvih šestnajst strani, in sicer Župančičev »Kralj Matjaž«, Trdinova »Cvetnik« in »Netek«, Valjavčeva pesnitev »O nebeški gloriiji«, Pelinov »Djado Matejko noče v nebesa« ter Aškerčev »Mejnik«, iz odgovora šolskega ministrstva in že

---

¹ Ibid.

² Recenzija Stjepana Bosanca, NUK R, inv. št.15/76. Bosanac ne pojasni, kaj natančno naj bi bilo v humoreski Milčinskega neprimerno, morda ga je motilo nespoštljivo prikazovanje zabitega in neučinkovitega policaja.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

omenjenega intervjuja s Šolarjem pa je sklepati, da se je zataknilo predvsem pri uvodnem odlomku iz Cankarjeve povesti oziroma »starodavne pripovedke« »Kurent«:¹

O domovina, ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama in rekel: »Tod bodo živeli veseli ljudje!« Skopo je meril lepoto, ko jo je trosil po zemlji od vzhoda do zahoda: šel je mimo silnih pokrajin, pa se ni ozrl nanje — puste leže tam, strme proti nebu s slepimi očmi in prosijo milosti. Nazadnje mu je ostalo polno perišče lepote: razsul jo je na vse štiri strani, od štajerskih goric do strme tržaške obale pa od Triglava do Gorjancev, in rekel: »Veseli ljudje bodo živeli tod; pesem bo njih jezik in njih pesem bo vriskanje!« Kakor je rekel, tako se je zgodilo. Božja setev je pognala kal in rodila — zrasla so nebesa pod Triglavom. Oko, ki jih gleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti: zakaj gore in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiz za domovino veselemu rodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi. Vse, kakor je rekel, se je zgodilo: bogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravni za vsakdanjo rabo — ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja. Iz zemlje same zveni kakor velikonočno potrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter se ozro na čudežno deželo pod seboj. Vesela domovina, pozdravljena iz vsega srca!²

Nenavadno se zdi, da so za trganje določili celo avtorsko polo, saj na omenjenih odlomkih ni nič takega, kar bi oblast lahko motilo. Drugače je s Cankarjem. Zgornji odlomek z naslovom »Nebesa pod Triglavom«, ki ga je avtor uvrstil na začetek drugega poglavja svoje povesti, je gotovo ena najlepših hvalnic domovine v slovenski literaturi. Kurent v njem opeva lepoto slovenskega jezika in domovine, ki se razteza »od štajerskih goric do strme tržaške obale pa od Triglava do Gorjancev«. Besedilo ima torej izrazito nacionalistično noto, sestavljalci čitanke pa so odlomek uvrstili na prvo stran, brez navedbe avtorja in naslova (navedena sta le v kazalu), tako da daje vtis nekakšnega mota knjige. Bosanac je v svoji kritiki zaradi preokupacije z iskanjem pivskih odlomkov³ »sporna« berila, ki naj bi kvarili strogo unitaristično državljansko vzgojo, spregledal, zato je morala oblast s cenzuro udariti šele krepko po izidu.

---

¹ Anton Bajec et al., *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1932), 3–16.

² Ibid., 3.

³ Kot poudarja Glavan, so kritike beograjskega recenzenta »reakcionarne« in povsem »nestrokovne«, a tudi sam Bosanac premore kanček samokritičnosti: »Meni se čini da neka štiva pisana odveč tvrdim slovenskim jezikom (možda odveč »gorenski«!). To samo pripadam spominjem, jer u stvari nikako nijesam kompetentan. To imadu da

Tem in podobnim čedalje večjim pritiskom so se slovenski šolniki, predvsem slavisti, odločno uprli in organizirali dve protestni zborovanji v Novem mestu in Ljubljani, od koder so jugoslovanskemu prosvetnemu ministru poslali protestno resolucijo. V novomeški resoluciji so odklonili uvajanje srbohrvaških knjig v slovenske šole in nasprotovali odpiranju slovenskega jezika iz slovenskih šol »v korist ustvarjanju neke lažijugoslovanske mentalitete«, odločno pa so zavrnilo tudi trganje čitank.¹ Še bolj podrobno so se zahtev proti zatiranju slovenske kulture v Dravski banovini lotili v ljubljanski resoluciji, katere glavni pisec je bil Šolar, takrat še profesor gimnazije v Šentvidu. V njej se med drugim zavzema za ločeno poučevanje slovenščine in srbohrvaščine, ločene učbenike za oba predmeta, učne knjige vseh predmetov v slovenščini ter ostro nastopi proti nekulturnemu uničevanju čitanke za drugi razred — na straneh, predvidenih za trganje, so namreč po njegovem mnenju »sestavki najodličnejših slovenskih pisateljev in pesnikov, glasnik[ov] jugoslovanske misli.«² Šolar poudarja, da je obstoj slovenskega naroda močno povezan s šolstvom: »Svoje šolstvo smo si dograjali z velikimi žrtvami v dolgoletni borbi in nam pomenja nedotakljivo narodno dobrino; iz šol nam je rasla moč, da smo se ohranili in slednjič združili s Hrvati in Srbi v skupno državo.«³ V zaključku dokumenta, ki kaže na prizadevanje slovenske inteligence za ohranitev narodne identitete ter vzpostavitev enakopravnosti slovenskega jezika v šolah, zato zahteva pravico do samostojnega urejanja vseh vprašanj slovenskega šolstva.⁴

---

riješe slovenski pisci i naučnjaci. Ja iznosim samo svoju impresiju.« Recenzija Stjepana Bosanca, NUK R, inv. št. 15/76. Prim. Glavan, »Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945)«, 463.

¹ Zgodbe s čitankami so se dotaknili takole: »Ugotavljamo, da so morali učenci srednjih šol iztrgati iz slovenske čitanke za drugi razred, ki so jo sestavili naši pedagogi Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre in Šolar, dela Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Antona Aškerc, Janka Kersnika, Janeza Trdine i.dr. Tako početje smatramo za zapostavljanje naših najboljših duhov in slovenske kulture ter žalitev naših čustev. Prepričani, da ta način, s katerim silijo slovensko srednješolsko mladino, da si zakriva oči pred velikimi besedami, ki so jih izrekli slovenski kulturni voditelji o njeni in svoji domovini ne sme odobravati noben pošten Jugoslovan. Noben Srb, noben Hrvat in noben Slovenec, ki ve, da pravo jugoslovanstvo ni v nikakoršnih postopnih likvidacijah obstoječih kulturnih in narodnih razlik, ki bi zahtevale, da se Slovenci odrečemo svojih kulturnih tradicij in da pozabimo svoje velike moče, ki so nam ustvarjali slovensko duhovnost, ki sedaj ni v računih likvidatorjev, temveč pomeni harmonijo tako slovenske kot srbske in hrvatske kulturne samobitnosti ter ljubezen do skupne narodne države.« Resolucija srednješolske mladine z dne 1. oktobra 1933, NUK R, inv. št. 15/76.

² Ljubljanska resolucija, NUK R, inv. št. 15/76.

³ Ljubljanska resolucija, NUK R, inv. št. 15/76.

⁴ Ljubljanska resolucija, NUK R, inv. št. 15/76.

V svojem odgovoru na resolucijo minister za prosveto v zvezi s čitanko za drugi razred obrazloži, da je bilo povod za tako drastičen poseg predvsem Cankarjevo besedilo. To bi bilo kot primer domoljubne proze sicer lahko vključeno v berilo, vendar na drugem mestu, s podpisom avtorja in naslovom. Kot uvodni odlomek je zaradi ozkosti in omejenosti za mladino skrajno neprimeren:

Danas, medjutim, ove reći, na čelu knjige, a još i bez potpisa autora, dobijaju drugi značaj i smisao, i mogle bi se tumačiti kao izraz užeg plemenskog shvatanja, koje sami sastavljači hoće da nametnu i onima kojima je knjiga namenjena, a to je školska omladina. Prema tome, nikako im nije bilo mesto tu. Ako se želi, da na čelo knjige dodje sastav koji treba da u mlade duše usadjuje pojam domovine i razvija ljubav prema njoj, onda treba izabrati sastav koji će odgovarati sadašnjim prilikama i koji će govoriti o našoj velikoj, ujedinjenoj i slobodnoj domovini od Triglava do Timoka, nastanjenoj jednim narodom, iste krvi i jezika, jednih misli i težnja.¹

Zakaj je bilo treba odstraniti kar celo polo, tudi iz ministrovega odgovora ni povsem razvidno, po mnenju enega od raziskovalcev pa je bila »prepoved Župančičevega 'Kralja Matjaža', Trdinovega 'Cvetnika' in 'Netka' ter Aškerčevega 'Mejnika', torej besedil, ki jim nikakor ne bi mogli očitati nacionalistične usmerjenosti, predvsem kamuflaža za negativen odnos do uvodnega besedila.«² Poleg besedila, ki bi opevalo skupno domovino od Triglava do Timoka, je bil problem tudi boren delež beril iz srbohrvaške književnosti: iz čitanke bi moral namreč po ministrovem mnenju veti duh narodne enotnosti, to pa bi bilo mogoče doseči le, če bi čitanko preuredili v nekakšno jugoslovansko antologijo, ki bi vsebovala literaturo vseh delov naroda. Država je torej za pouk srbohrvaškega jezika predvidevala čitanko s srbohrvaško književnostjo, za pouk slovenskega pa jugoslovansko antologijo s »pravičnim« tretjinskim deležem slovenske književnosti. Poskuse, da bi slovenščino počasi izrinili iz šol, ki so bili v resnici v ozadju mogočnih besed o navdahnjenosti z »duhom našeg narodnog jedinstva«,³ so čitankarji vztrajno zavračali. Na začetek beril za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol, ki sta izšli leta 1935, so sicer iz preventivnih razlogov postavili »državoljubna« besedila,⁴ a na antologijsko preobrazbo čitank kljub

---

¹ Odgovor g. ministra prosvete glede rabe slovenskih učbenikov, NUK R, inv. št. 15/76.

² Zoran Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren* (Ljubljana: Tangram, 2010), 293.

³ Odgovor g. ministra prosvete glede rabe slovenskih učbenikov, NUK R, inv. št. 15/76.

⁴ V tretjem zvezku »Čuvajte Jugoslavijo«, »Zadnji trenotki na domači zemlji«, »Na zadnji poti«, »Slave je za nas vse«, »Francoska in naša pesem« (vmes je še Gregorčičeva domoljubna pesem »Mojo srčno kri škropite«), v četrtem »Mi damo tebi, kar je nam najdražje«, »Zahvalimo se Njemu«. V: Anton Bajec et al., *Slovenska čitanka za tretji razred*

pritisikom niso pristajali, s premeteno obrazložitvijo, da »tvorita slovenska in srbsko-hrvatska čitanka harmonično celoto, ki naj družno podaja sadove ene jugoslovanske književnosti in besedne umetnosti, oblikovane v obeh bratskih jezikih, slovenskem in srbsko-hrvatskem.«¹

Ob drugi, prenovljeni izdaji čitank iz leta 1939 se zdi, da je zagnani beograjski duh enotnosti izpred nekaj let nekoliko popustil. V drugo berilo, ki je ob prvi izdaji dvigovalo nemalo prahu,² so sestavljenci ponovno vključili skoraj vsa sporna besedila, odpovedali se niso niti Cankarjevim »Nebesom po Triglavom«³ — uvodnega odlomka »o našoj velikoj, ujedinjenoj i slobodnoj domovini od Triglava do Timoka« v prenovljeno izdajo sicer niso uvrstili, so pa vsaj na videz ugodili ministrovim željam po večjem deležu srbohrvaških literatov: število le-teh so namreč povečali za nič več in nič manj kot eno besedilo.⁴

Zatohlo unitaristično ozračje in cenzorski posegi Šolarju niso vzeli volje do literarnega delovanja. V tem okviru je danes morda še najbolj znan po svojem literarnem programu o kmečki povesti,⁵ ki ga je v nadaljevanjih objavljaval v Književnem glasniku,⁶ zatem pa ga je v knjižici izdala tudi Mohorjeva družba.⁷ V

---

srednjih in sorodnih šol (Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1935) in Anton Bajec et al., *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1935). Prim. Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, 115.

¹ Gospodu dr. Janku Lokarju, ravnatelju klasične gimnazije v Ljubljani, dne 24. junija 1935, za sestavljalce Anton Sovre, NUK R, inv. št. 15/76.

² Kot je razvidno iz dokumentov, ohranjenih v Šolarjevi zapuščini, so sestavljenci ob izdaji čitanke za drugi razred poleg cenzurnih posegov doživljali tudi blatenje v časopisih: »Utegne se pa zgoditi, da bodo sestavljenci tudi sedaj morali zopet ustaviti svoje delo, ako ne dobe od prosvetne uprave primerne zaščite zoper napade nekih sicer anonimnih, vendar znanih dopisnikov v Pohodu, ki že vnaprej blatijo naše delo in izražajo 'sum' o vzgojni kvaliteti naših čitank za III. in IV. razred. (Gl. zadnji Pohod, pa tudi že pred tem večkrat!) Videti je, da bomo morali proti tem ljudem vsekakor nastopiti i v javnosti i pred sodiščem, če ne umolknejo s svojim nesramnim natolcevanjem.« Banovinski zalogi šolskih knjig v Ljubljani, dne 27. decembra 1934, NUK R, inv. št. 15/76.

³ Iz sicer je bil s tretje strani prestavljen na štirideseto stran, tokrat seveda opremljen tudi z avtorjem in naslovom. Anton Bajec et al., *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol: druga, predelana izdaja*. (Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1939), 40.

⁴ Ibid. Prim. Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, 294.

⁵ Šolar se je z njim vključil v časopisno debato o ljudski povesti, ki se je razvila sredi tridesetih let. »Začel je Tone Šifrer leta 1936, nadaljevali pa so Jakob Šolar, Janko Glaser (O naši ljudski povesti, Obzorja 1938) in Lino Legiša (Dejanje 1939).« Miran Hladnik, »O kmečki povesti teoretično,« v *Slovenska kmečka povest* (Ljubljana: Prešernova družba, 1990), članek je dostopen na spletu.

⁶ Jakob Šolar, »Kaj je z našo ljudsko povestjo?« *Književni glasnik* 5, št. 2, 3, 4 (1938).

⁷ Jakob Šolar, *Kaj je z našo ljudsko povestjo?* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1939).

njem Šolar med drugim razpravlja o »krizi ljudske povesti«,¹ upadu kvalitetne proze, namenjene neizobraženemu delavskemu sloju, v prvi vrsti kmetom. Ti si po njegovem zaslužijo višjo raven kakovosti literature: »Grešimo nad preprostim človekom, če mu ne dajemo v roke knjig, ki bi ga miselno oplajale, ki bi mu bile še kaj več kakor draženje radovednosti in napenjanje živcev.«² Zavzema se za umetniško ljudsko povest, pri čemer poudarja predvsem njeno etično komponento — vzgojnost in poučnost po njegovem nista razlog za pejorativno oznako zvrsti, oboje najdemo tudi pri klasikih svetovne literature.³ Če je Šolar slovenski literarni javnosti znan predvsem po sodelovanju v polemiki o kmečki povesti, pa je njegovo predvojno ukvarjanje z literaturo zanimivejše v zvezi z njegovimi prevodi in kritikami, s katerimi je preraščal okvire slovenske literature. Sčasoma pa je njegov interes začel preraščati literarne okvire in se vse bolj usodno povezovati z zgodbo o slovenskem kulturnem boju.

---

¹ Šolar sicer uporablja termin ljudska povest, ki po njegovem zajema kmečko in proletarsko povest, v razpravi pa se omeji le na kmečko povest.

² Šolar, »Kaj je z našo ljudsko povestjo?«, *Književni glasnik* 5, št. 4 (1938), 50.

³ »Kar berite Shakespeara, Danteja, Corneilla, Racina, Moliera, Pascala, Goetheja, Schillerja, Dostojevskega, Tolstega itd. ali po svoje tudi Voltaira, Rousseauja in Zolaja, berite današnje velikane! Mar njih dela niso neizčrpna zakladnica vzgoje in pouka?« Ibid.

Drugo srečanje s cenzuro (politika): urednik in njegov križ

Za razumevanje te zgodbe je treba pogled obrniti daleč nazaj, v pozna dvajseta leta. Šolarjevo ime je bilo takrat močno povezano s krogom Edvarda Kocbeka in katoliškim gibanjem križarjev, ki velja za začetnika prenosa idej personalizma na slovenska tla.¹ Personalizem se je sprva uveljavil v judovskem in krščanskem nauku ter se šele kasneje razvil znotraj različnih usmeritev, ki nimajo zveze s krščanstvom.² V središču svojega zanimanja postavlja osebo kot nosilko etosa.³ Temeljno vprašanje sodobnega personalizma tako v prvi vrsti zadeva etiko — v ospredju ni esencialno vprašanje »kaj je oseba in kako je z osebo kot metafizično kategorijo bitja, imenovanega človek«, pač pa razmislek o tem, »kako bivati človečnost«.⁴

Med Slovence je personalistična misel prodrla kmalu po prvi svetovni vojni pod vplivom nemškega mladinskega gibanja *Quickborn*, ki ga je vodil karizmatični teolog in filozof Romano Guardini.⁵ Njegov redefinirani celoviti krščanski pogled na človeka in njegov položaj v svetu je po duhovni krizi, ki je bila posledica krvave vojne, pomenil novo upanje. Kot ugotavlja Kovačič - Peršin, je Guardini »videl svojo nalogo v delu za moralno preroditev Nemčije po duhovnem opustošenju, ki ga je povzročila vojna, in za prenovo krščanske eksistence, ki je izkazala globoko neživljenjskost in nesposobnost soočanja z novimi družbenimi previranji«.⁶ Pojem *Neue Sachlichkeit* — nova stvarnost, ki v Guardinijevi teološki misli »zaobjema nov pristop k razumevanju stvarnosti in udejanjanju krščanskega bivanja v njej«, je močno odmeval tudi pri Slovencih.⁷ Na Guardinijevo preroditveno gibanje se je v svojih začetkih idejno navezalo

---

¹ Peter Kovačič - Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« v *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, ur. Peter Kovačič - Peršin (Ljubljana: Društvo 2000, 1998), 419.

² Matija Ogrin, »Kocbek in Mounier,« *Primerjalna književnost* 20, št. 1 (1997): 2.

³ Kovačič - Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« 418.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., 419. Romano Guardini (1885–1968), nemški teolog in filozof italijanskega rodu, eden največjih katoliških mislecev 20. stoletja. Na berlinski univerzi je kot profesor za »filozofijo religij in katoliški svetovni nazor« uvedel novo filozofsko disciplino, ki jo je poimenoval *Weltanschauung* – svetovni nazor. Prim. Peter Kovačič - Peršin, »Za etično preobrazbo človeka,« v *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, ur. Peter Kovačič - Peršin (Ljubljana: Društvo 2000, 1998), 455.

⁶ Kovačič - Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« 419.

⁷ Ibid.

slovensko križarsko gibanje, nad njim se je v svojem zgodnjem ustvarjalnem obdobju navduševal denimo tudi eden od promotorjev gibanja, Edvard Kocbek, ki ga je očaranost nad profesorjem spodbudila, da si je poiskal celo štipendijo za študij v Berlinu: »Mladega križarja je zvalila v Nemčijo radovednost, mikalo ga je bližnje srečanje z nemškimi mladokatoliki, zlasti z njihovim vodjem Romanom Guardinijem, ki je na Svobodni univerzi predaval filozofijo religije ...«¹

Kasneje, sredi tridesetih let, se je Kocbek s svojim krogom, kamor je sodil tudi Jakob Šolar, vedno bolj navezoval na strujo francoskega personalizma oziroma na družbeno angažirano misel levo orientiranih katoliških intelektualcev, ki so se zbirali okoli Emmanuela Mounierja² in njegove revije *Esprit*. Kocbek je kot nosilec in utemeljitelj te smeri personalizma na Slovenskem revijo spremljal že od njenih začetkov v oktobru leta 1932. S francosko personalistično inteligenco je lahko prišel v stik med svojim študijskim bivanjem v Lyonu in Parizu (1932–1933), Mounierja pa je par let kasneje spoznal tudi osebno.³ Ogrin v svoji razpravi o povezavi med Kocbekom in Mounierjem opozarja, da Francozi svojega gibanja niso zasnovali zgolj filozofsko v ožjem pomenu besede, pač pa tudi družbeno in splošnokulturno. V Mounierovem personalizmu, ki se je izoblikoval med obema vojnoma pod idejnim vplivom filozofov Marcela Blondela, Henrija Bergsona, Jacquesa Maritaina in pesnika Charlesa Péguya, Ogrin izpostavlja dve osnovni potezi: s filozofskega vidika gre za »koncept osebe, ki je mnogo bolj dinamičen od personalizma Katoliške cerkve, to pomeni, da se oseba uresničuje tudi ali celo predvsem v dejanjih, izbirah, razvoju, s tem pa je takšen koncept osebe nagnjen tudi k relativizmu.«⁴ Druga pomembna lastnost gibanja

---

¹ Andrej Inkret, *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo* (Ljubljana: Modrijan, 2011), 38. Kocbek, ki je v Berlinu preživel nekaj mesecev med jesenjo 1928 in pomladjo 1929, in sicer s prijateljem Pinom Mlakarjem, o tem poroča v pismu Antonu Trstenjaku: »Poslušam Guardinija na univerzi, hodim med katoličane, delam po raznih bibliotekah, obiskujeva moderne prireditve, delam, opazujem, molčim.« Inkret, *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*, 39.

² Emmanuel Mounier (1905–1950), francoski mislec in filozof, ustanovitelj in urednik revije *Esprit*.

³ Kocbek o srečanju s francoskim personalizmom piše v svojem dnevniku: »Prva številka 'Espritja' me je dosegla v hrvaški provinci v jeseni 1932 in v marsičem določila mojo notranjo rast in zunanjo pot. Ko pa sem se leta 1937 z Mounierom še osebno seznanil, je nastalo med nama razmerje, ki ga ni mogoče uloviti v izrazito dokumentarično obliko, pa je vendar izražalo svoje nevidne vplive. Priznati moram, da je bil njegov vpliv name izreden. Srečen je tisti mladi človek, ki ima pravega učitelja. Za Mouniera ne morem reči, da je bil neposredno moj učitelj, oziroma da je bil samo učitelj; bil je več, prerok, predhodnik, vzornik, ki ga vidiš in čutiš predvsem od daleč, ki veš zanj, da živi monumentalno in da z vsemi svojimi velikimi odločitvami uravnava tvoje življenje v vseh pomembnih trenutkih. Nisem se vedno strinjal z njim in vendar je v mojem življenju pomenil največ od vseh sodobnih mislecev.« Ogrin, »Kocbek in Mounier,« 2.

⁴ Ibid.: 3.

je izrazito zavzemanje za radikalne socialne in politične spremembe, tako da je bil že v osnovi blizu socializmu oziroma politični levici.¹ Personalistična misel se je torej pri nas iz začetnega nemškega Guardinijevega vpliva, ki se je postopoma omejeval le še na teološki krog, v tridesetih vse bolj premikala pod vpliv mounierjevskega personalizma.

Personalistična nazorska orientacija se je na Slovenskem najprej uveljavila v okviru mladinskega katoliškega kulturnega gibanja križarjev,² ki se je izoblikovalo v dvajsetih letih 20. stoletja. Njegov pobudnik in glavni usmerjevalec je bil pesnik Anton Vodnik, med vidnejšimi intelektualci, ki so ustvarjali na križarskem duhovnem ozadju, pa so bili poleg Šolarja in Kocbeka³ tudi Tine Debeljak, France Vodnik, Pino in Pia Mlakar ter brata Tone in France Kralj.⁴ Ime je gibanje dobilo po svojem mesečniku *Križ na gori* (1924–1927), ki je kasneje zaradi pritiskov prenehal izhajati in se nato preimenoval v *Križ* (1928–1930).⁵ Uredniki so bili zapored Anton Vodnik, Edvard Kocbek in nazadnje Jakob Šolar. Slednjemu naj bi »leta razgibanega križarskega in mladinskega gibanja [...] pomenila leta boja proti vsakršni zaostalosti in duhovni omejenosti, zoper majhnost, zoper ozkost in zoper revščino vsake vrste.«⁶

Križarji so svoj čas, ki ga je močno zaznamovala prva svetovna vojna, »doživljali kot razpad tradicionalnih družbenih struktur, kamor so prištevali tudi institucionalno strukturo Cerkve, in njihovih vrednot, zato kot čas globoke etične krize«.⁷ Zavzemali so se za preobrazbo človeka in družbe na novih duhovnih temeljih, za »nov tip človeka, ki bo živel iz polne zavesti in pristne duhovnosti, ki bo ustvarjal novo kulturo

---

¹ Ibid.

² Kovačič - Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« 419.

³ Kocbek je prvič jasno izpovedal svojo pripadnost križarjem v članku »O katoliškem mladinskem gibanju«, ki ga je objavil v glasilu *Socijalna misel*. Inkret, *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*, 26.

⁴ Poleg teh še: Stanko Cajnkar, Franjo Čibej, Vilko Fajdiga, Tomaž Furlan, Stanko Gogala, France Grivec, Ruda Jurčec, Tone Krošl, Bogomir Magajna, Jože Pogačnik, Aleš Stanovnik, Roman Tominec, Anton Trstenjak, Drago Ulaga, Dora Pegam Vodnik ter Božo Vodušek.

⁵ Križarji naj bi s svojim poimenovanjem – in poimenovanjem svojega glasila – nakazovali tesno povezanost s Cankarjem in njegovim romanom *Križ na gori* (1905). Marko Dvořák, *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje* (Ljubljana: Jutro, 2001), 81. Pirc za razliko od Dvořáka vzporednicam med križarji in Cankarjem – ki je v svoje literarne like »položil visoke duhovne, etične in personalistične ideale« – ne pripisuje posebnega pomena, pomemben navdih za njihovo ime je po njegovem mnenju dala predvsem revija *Kreuzfahrer* (izhajati je začela leta 1923 v Münstru), ki jo je izdajalo nemško mladinsko gibanje. Jožko Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja* (Ljubljana: Družina, 1986), 207.

⁶ D[olenc], »Profesorju Jakobu Šolarju v spomin,« 120.

⁷ Kovačič - Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« 420.

in socialno pravično družbo«. ¹ Pristna duhovnost pa je lahko samo izraz najglobljega izkustva Boga, osebne in mističnega doživljanja vere — po mnenju Matije Ogrina je bil »ta vidik [...] za križarstvo bistvenega pomena: verske resnice, obredi in bogoslužje morajo biti osebno doživeti, spiritualnost je nekaj osebne ali pa je ni«. ² S poudarjanjem osebne poduhovljenja pa je križarstvo kaj kmalu trčilo ob togo institucijo — ta je v gibanju vedno bolj videla nevarnost »katoliškega modernizma«, ki ga je papež Pij X. z encikliko *Pascendi dominici gregis* obsodil že leta 1907. ³ A kot v svoji razpravi o katoliškem gibanju ugotavlja Pirc, je šlo »bolj kot za modernizem [...] za vdor filozofskega personalizma, ki je bil — kadar je pretiraval s poudarjanjem človekove osebnosti in individualnosti — gotovo nasproten pristni katoliški veri in verskemu življenju«. ⁴ Pri tem je bil eden od ključnih problemov in velika bojazen Cerkve v odnosu do križarjev vprašanje avtoritete, ki je temeljni princip tradicionalnega katolištva. ⁵ S križarji je namreč med mladimi katoličani zavel nov duh, v njihovih razpravah in izpostavljanju individualnosti, novega sveta ter osebne doživljanja Boga — ki bi lahko vodilo v nezdravi verski sentimentalizem in mysticizem — je Cerkev vedno bolj videla ogrožanje institucije, dogem, avtoritete in tradicije. Po besedah Pirca je v »križarskih spisih [...] močno prisotna misel, da velja le to, kar človek osebno spozna in doživi. Zato so se vedno manj čutili dolžne sprejemati take odločitve Cerkve, o katerih sami niso bili prepričani.« ⁶

Poleg težav z avtoriteto je križarje v konflikt s katoliško Cerkvijo vodila tudi naslonitev na izročilo Janeza Evangelista Kreka ⁷ oziroma njihova krščansko socialistična orientacija. Kljub temu, da so poudarjali

---

¹ Ibid.

² Matija Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« v *Kriza revije 'Dom in svet' leta 1937: zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), 433.

³ Ibid., 434. Natančneje pasti katoliškega modernizma pojasnjuje Ogrin: »Ena glavnih zmot katoliškega modernizma je bila, da se vse versko življenje začne z verskim čustvovanjem, bistvo vere naj bi bilo čustvo v človeku in ne spoznanje razodete božje resničnosti. Vera je bila tako povsem ločena od umskih spoznanj. Po tej poti versko čustvovanje jemlje verskim resnicam vso objektivnost. Osebno doživetje zdaj zasede mesto človekovega spoznavanja razodete in objektivne verske resnice.« Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 434.

⁴ Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*, 215.

⁵ Guardini, na katerega se je v prvih letih naslanjalo slovensko križarsko gibanje, je prenovno s svojim liturgičnim gibanjem izpeljal v »popolni zvestobi cerkvenemu učiteljstvu in avtoriteti Cerkve.« Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 435.

⁶ Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*, 215.

⁷ Janez Evangelist Krek (1865–1917), teolog, profesor, poslanec v dunajskem parlamentu, začetnik krščanskega socialnega gibanja na Slovenskem, eden najvidnejših politikov SLS v obdobju pred prvo svetovno vojno.

predvsem duhovno komponento gibanja — osebno, poglobljeno krščanstvo — pa ne gre zanemariti dejstva, da so, kot ugotavlja Juhant, »kot skupina bili tudi družbenopolitični subjekt. Ker niso imeli idejnopolitičnega okvira, jim ga je polagoma, a vztrajno vsiljeval marksizem, ki jim je tako dal svojo organizacijsko osnovo.«¹ Jasne razlike v pogledih na socialna vprašanja so se pokazale predvsem ob izidu okrožnice *Quadragesimo anno*, ki jo je papež Pij XI. izdal leta 1931. V dokumentu govori o nezdržljivosti evangelija s socialističnim gibanjem z naslednjimi besedami: »Dasi ima torej socializem kakor vsaka zmota nekaj resnic v sebi (česar papeži niso nikdar zanikali), se vendar opira na nauk o človeški družbi, ki je njemu lasten, a ni v skladu s krščanstvom. Religiozni socializem, krščanski socializem so protislovni izrazi: nihče ne more biti hkrati dober kristjan in pravi socialist.«² Okrožnica je v katoliških vrstah vzpodbudila burno razpravo — ta je pokazala velike razlike v pogledih na socialna vprašanja, ki so razmerja med skupinami znotraj katoliške cerkve le še zaostila.³ Teoretična razhajanja — med križarji in krščanskosocialnim gibanjem na eni strani ter tradicionalisti, kamor so spadali tudi mladci in stražarji, na drugi — so imela hude posledice. Sredi tridesetih so privedla do velikega razkola znotraj katoliškega tabora in med okupacijo tragično razdelila katoličane na dva bregova.⁴

Zametki razdora se kažejo že v dogodkih iz konca dvajsetih let. Kritičnost križarjev do cerkvene institucije in družbe je bila jasno razvidna v prispevkih njihovega glasila *Križ na gori*. Revija, ki jo je, kot rečeno, sprva urejal Anton Vodnik in je poleg redkih literarno-umetniških prispevkov objavljala predvsem politične in družbenokritične članke, je bila predmet ostrih napadov že od svoje ustanovitve naprej.⁵ Do nje je bila že od vsega začetka skeptična tudi Cerkev: škof Jeglič, ki je imel sicer tudi sam pomisleke glede križarjev, je — da bi pomiril tiste katoliške glave, ki so v njihovem pisanju zasledile polno nejasnosti in zmot — na pomoč poklical škofijske cenzorje, da bi revijo pregledali »pod vidikom katoliške

---

¹ Janez Juhant, »Idejna diferenciacija slovenskih katoličanov: krepitev liberalizma in komunizma,« v *Na poti k resnici in spravi*, ur. Janez Juhant (Ljubljana: Teološka fakulteta, 1997), 30.

² Ana Cvetko, »Vpliv francoskega personalizma na slovensko katoliško pedagogiko med obema vojnama« (magistrsko delo, Univerza v Mariboru, 2011), 20.

³ V obdobju med obema vojnama se je namreč razvilo kar nekaj novih katoliških gibanj, ki so se spopadala z velikimi težavami pri uveljavljanju alternativ znotraj Cerkve. Poleg križarjev velja omeniti še krščanskosocialistično gibanje, »stražarje« pod idejnim vodstvom Lamberta Erlicha ter »mladce«, ki jih je vodil prof. Ernest Tomec. Ibid., 14.

⁴ Prim. Kovačič-Peršin, »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih,« 421.

⁵ Šolar je bil po letih med starejšimi sodelavci glasila *Križ na gori*. To je bilo namreč po Dvořáku »v glavnem glasilo določene generacije, katere zgornjo starostno mejo je pomenil Anton Vodnik (rojen 1901), njen center pa je bil komaj eno, dve ali tri leta mlajši od njega (Jože Pogačnik, 1902; Tine Debeljak, 1903; France Vodnik, 1903; Edvard Kocbek, 1904).« Dvořák, *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje*, 83.

pravovernosti«. ¹ Čeprav je uradna ocena *Križa na gori*, ki jo je na Jegličevo željo v *Slovincu* objavil Aleš Ušeničnik, kljub nekaterim bojaznim in opozorilom izzvenela pozitivno, so se nasprotja do časopisa leto zatem tako okrepila, da je moral prenehati izhajati. ² Razlog za ukinitvev je bilo med drugim opiranje križarjev na nemškega teologa Josepha Wittiga, ki ga je Cerkev zaradi njegovih spornih spisov v letu 1926 izobčila — ker se Vodnik kljub temu ni distanciral od svoje smeri, je po navodilu Rima škof Jeglič leta 1927 revijo prepovedal. ³

A kot je Dvořáku zatrdil France Vodnik, »ustavitve *Križa na gori* ni povzročil ali zahteval škof Jeglič, temveč druge takratne teološke avtoritete.« ⁴ To pa križarjev ni ustavilo: že naslednje leto je revija pod uredništvom Kocbeka začela ponovno izhajati, tokrat s skrajšanim naslovom *Križ*. Po Dvořáku je bilo »s tem [...] formalno zadoščeno strahu in zahtevam desnih preganjalcev, vendar pa je revija slej ko prej ostala kljub ponovnim in vedno pogosteje se ponavljajočim napadom z desne in z leve enaka kakor prej.« ⁵ Po letu dni je urednikovanje prevzel Šolar, po mnenju Bojca predstavnik versko liturgične in poglobitvene smeri znotraj križarstva. ⁶ V svojem uvodu urednika v prvi številki *Križa* Šolar zaradi preteklih problemov časopisa takoj previdno zavrne morebitne očitke:

Zaradi take borbenosti [snovalcev *Križa*, ki so kritični do vsega, s čimer pridejo v stik] pa še nikakor ni potrebno, da bi bil list razdiralen, kakor se je že včasih očitale našemu listu. Jasno je, da je vsaka nova stvar, ki se s staro ne krije, zanjo v neki meri razdiralna; razdiralna pa je prav zato in le v toliko, v kolikor je konstruktivna za svojo stvar. Ni pa res, da bi bil kdaj list imel razdiralen namen v tem smislu, da bi samo razdiral in ne mislil na ustvarjanje. Tudi ni list nikdar nastavil sekire enostavno na vse, kar je bilo v veljavi doslej. Nasprotno, ravno trdih temeljev bi radi, temeljev, ki jih sedaj komaj vidimo, tako so pogreznjeni v vnanjosti. ⁷

---

¹ Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*, 212.

² Povod za ukinitvev revije naj bi bila razprava Dore Pegam Vodnik *Zakon kot etičen problem*, *Križ na gori* 1926/27, letnik 3, številka 2, str. 17–25. Dora Pegam Vodnik (1898–1975), žena pesnika Antona Vodnika, germanistka, prevajalka in pedagoginja. Prim. Dvořák, *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje*, 82.

³ Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 445.

⁴ Dvořák, *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje*, 82.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 212.

⁷ Jakob Šolar, »Uvod,« *Križ* 2, št. 1–2 (1929): 3.

Kljub urednikovim zagotovitom o poštenih namenih časopisa je revija — po Gabrovcu zaradi nasprotovanja političnemu katolicizmu Šolarja in »križarjev« nasploh — po letu dni januarja 1930 ponovno nehala izhajati, tokrat dokončno.¹

Večina »križarjev« se je s svojimi prispevki nato preselila v *Dom in svet*, enega vodilnih literarno-umetniških časopisov, ki ga je urejal France Koblar.² Čeprav je Koblar po zgledu predhodnega urednika Izidorja Cankarja tedaj revijo že privedel do »vrha njene umetnostne preнове«, je — kot ugotavlja Ogrin — »križarska skupina *Dom in svet* umetnostno in kulturno zelo obogatila.«³ Prehod križarjev pa je obenem pomenil tudi začetek krize revije: ta je namreč po njihovem prihodu iz varnega zavetja umetnosti in literature počasi prehajala tudi na vprašanja kulture v širšem smislu, pri tem pa zadevala ob številne aktualne probleme. Krizo so pravzaprav sprožila stara nesoglasja, poskusi ovrednotenja križarskega gibanja,⁴ ki so ustavili že izhajanje glasil *Križ na gori* in *Križ*, vrhunec pa je doživela ob objavi odlomka Cajnkarjeve drame *Potopljeni svet* ter Kocbekovega članka »Premišljevanje o Španiji« leta 1937. Uredništvo je imelo težave z vmešavanjem založnika,⁵ Katoliškega tiskovnega društva, že prej, zato je v želji po čim večji neodvisnosti ustanovilo poseben konzorcij. Šolar, ki je bil v tridesetih letih eden izmed

---

¹ Stane Gabrovec, »Jakob Šolar za naš čas,« v *Prelomni časi*. (Ljubljana: Tretji dan, 1989), 120.

² France Koblar (1889–1975), esejist, teatrolog, literarni kritik. Odgovorni urednik DS 1923–30; 1933–37.

³ Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 446. Ogrin kot eno izmed pridobitev *Doma in sveta* zaradi selitve križarjev omenja objavo esejev Franceta Vodnika, ki v slovenski literarni aksiologiji zavzemajo pomembno mesto. Prim. Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 446.

⁴ Besedni spopad se je začel z napadom na križarske prispevke *Doma in sveta* v nepodpisanem članku »Križa besede«, objavljenem v dijaškem listu *Straža v viharju* (»Križa besede«, *Straža v viharju* 1934, št. 5, str. 24). Nanj je v *Domu in svetu* odgovoril Kocbek s prispevkom »Enemu izmed ozkih« in z njim povzročil hudo razburjenje na strani izdajatelja (»Enemu izmed ozkih«, *Dom in svet* 1935, str. 113–117). Prim. France Koblar, »Dom in svet,« v *Križa revije »Dom in svet« leta 1937*, ur. Marjan Dolgan (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), 19.

⁵ O pritiskih s strani Katoliškega tiskovnega društva poroča Tine Debeljak v svojih *Spominih* ob F. S. Finžgarju: »Toda lastništvo [Katoliško tiskovno društvo] je večkrat poseglo vmes zaradi kakšnih izjav, ki da niso v skladu s katoliško smerjo lista. Tako se je vtaknilo vmes po priobčitvi govora dr. Izidorja Cankarja o Ivanu Cankarju, kjer je bilo zapisano, da se je Ivan izrazil glede vere: 'Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, ker sem Slovenec, sem katoličan,' češ da je to teološko napačno. Zahtevalo je popravek, ki je bil dan. Drugič je zopet protestiralo ob prvem dejanju Cajnkarjeve drame *Potopljeni svet*, kjer je prikazan katoliški duhovnik, ki odpade od Cerkve, ker mu je reakcionarna in ne gre z razvojem. Drama je prenehala s prvim dejanjem. Ko pa je škof prebral celotno igro, ki ta osnovni tragični problem zaključuje na drugi gladini, jo je odobril. Igra nato zaradi krize ni izšla v DS, ampak jo je – kot z rahlim kljubovanjem – tiskal Finžgar pri Novi založbi. V tretjič pa se je lok napel in počil ob Kocbekovem eseju Razmišljanja o Španiji [...].« Tine Debeljak, »Spomini ob F. S. Finžgarju,« *Meddobje (Buenos Aires)* 8, št. 3–4 (1964), ponatisnjeno v Marjan (ur.) Dolgan, *Križa revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), 81.

glavnih usmerjevalcev *Doma in sveta*, je bil seveda med njegovimi člani.¹ O konzorciju poroča Koblar v svojih spominih: »Da bi listu pridobili več zaslonbe in da list iztrgamo iz neposrednega vpliva KTD, smo osnovali že poprej (1928) konzorcij,² ki je DS vprašanja obravnaval zase in je KTD dajal samo možnost izdavanja.«³ A pritiski s cenzuro, ki jih je doživljalo uredništvo s strani založnika, so z leti postajali tako nevzdržni, da so se začele pojavljati ideje o nastanku novega glasila — Šolar je o njem razmišljal v pismu Koblarju že leta 1935:

Kaj mislim? Zberimo 50 živih in kulturno čutečih ljudi, ki bi se združili v delovni krog in bi s 500 dinarji vsakdo garantiral za kritje eventualne izgube, in začnimo izdajati novo revijo. Bodimo zares vsestransko *kulturni, pošteni in krščanski*, a tudi *svobodni*, da nam ne bo gospodar [Katoliško tiskovno društvo] vsake številke posebej oklevetal in obnerval. Če napravi to kot privatnik, naj, ali kot gospodar, ki zmeraj grozi in ukazuje, ne!⁴

---

¹ Anton Trstenjak, »Moje sodelovanje v *Domu in svetu*,« v *Dom in svet 1888–1988: zbornik ob stoletnici* (Celje: Mohorjeva družba, 1988), ponatisnjeno Anton Trstenjak, »Moje sodelovanje v *Domu in svetu*,« v *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), 61. O njegovem sotrudištvu priča tudi pismo Francetu Koblarju, v katerem Šolar predstavi svoje načrte za sestavo jubilejne 50. številke *Doma in sveta*: »Morda bi kazalo za jubilejni letnik zbrati kar se da vso družino tudi nekdanjih sotrudišnikov. Gotovo mora kaj napisati podban Stanko Majcen; prav tako mora naskočiti na pomoč Aleš Remec, Ciril Jeglič je čisto utonil v hrvaških vodah. V Ptujju je tudi Stanko Cajnkar, ki bi gotovo rad sodeloval in tudi kaj dobrega napisal. Morda bi ne bilo napak, ko bi poskušali v jubilejnem letniku pregledati delo DSa v sintetičnih pregledih, kakor: pesništvo v DS, pripovedništvo v DS, literarna kritika v DS, esej v DS in podobno. S takimi študijami bi pokazali DSov značaj in njega pomembnosti in šibkosti v razvoju našega slovstva. Te stvari bi morda prinesli šele v zadnji številki letnika, ko bi bile dobro pripravljene, da se ne bi mudili prej. Za prvo številko bi bilo prav, če ob tej jubilejni priliki prinese programatičen članek, ki bi bil nekakšen odgovor indirektn na različna nerazumevanja, hkrati pa močan sunek v katoliško kulturno ofenzivo, da ne bomo delali vtiska, kakor da se bojimo in dobivajo oni še večji pogum.« Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 372–73.

² Poleg Šolarja so konzorcij sestavljali še: Josip Debevec (1867–1938), urednik DS v letih 1915, 1918 in 1937–38; France Koblar; Gregorij Pečjak (1876–1961), nabožni pisatelj in predsednik KTD; Ivan Pregelj (1883–1962), pisatelj in kritik, sotrudišnik DS med leti 1909 in 1935; France Stele (1886–1972), umetnostni zgodovinar, urednik DS 1920–21, sourednik 1922–30; 1933–36; 1937, št. 1–2; Anton Vodnik (1901–1965), pesnik, esejist, umetnostni zgodovinar, sourednik DS 1930–32 ter stolni kanonik France Zabret (1885–1972).

³ Koblar, »Dom in svet,« 13.

⁴ Pismo Jakoba Šolarja Francetu Koblarju z dne 21. 11. 1935, objavljeno v Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 367.

Vendar so sotrudniki *Doma in sveta* sprva skušali težave rešiti brez velikih pretresov — Šolar je denimo leta 1936 sestavil osnutek spomenice, ki je »veljala za hudo kršitev katoliške pokorščine«. ¹ Dopolnjeno so jo nato poslali Katoliškemu tiskovnemu društvu, v njej pa o problemu cenzure zapisali:

Rovarjenja proti DSu s pretvezo verske nezanesljivosti in premajhne gorečnosti ovirajo list tako močno, da ogrožajo njegov obstoj. Zato je DS vsako leto v hujši krizi, enkrat v uredniški, drugič v založniški, tretjič v sotrudniški. Tako se v javnosti utrjuje vera o razdoru v domači hiši, prepričanje o stvarilni nemoči katoliške kulture, občutek nesvobodnosti in manjvrednosti, ki žene sposobne ljudi ne le proč od DSa, marveč tudi v dvom nad močjo in vrednostjo katoličanstva. ²

Po spravljivem odgovoru so se stvari za kratek čas umirile, po objavi Kocbekovega »Premišljevanja o Španiji«, ³ ki ga je časopis natisnil že v naslednji številki ob svoji petdesetletnici in v katerem avtor na podlagi francoskega levičarskega tiska (revije *Esprit*) ⁴ prikazuje ozadje frankističnega upora v španski državljanski vojni (1936–1939), pa se je zgodba s cenzuro začela resneje zapletati. Zaradi žalitve Cerkve in potvarjanja resnice je Katoliško tiskovno društvo od uredništva zahtevalo javni preklic članka, posebej Kocbekovega stavka o heretikih, ⁵ ter napovedalo uvedbo notranje cenzure, vpogled v članke pred natisom.

---

¹ France Koblar, *Moj obračun* (Ljubljana: Slovenska matica, 1976). Ponatisnjeno v Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 46.

² Spomenica je datirana s 30. decembrom 1936, objavljena je bila v: France Koblar (ur.), »Dom in svet v letu 1937,« *Dejanje*, št. 6, suplement (1938). Ponatisnjena v Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 322.

³ Edvard Kocbek, »Premišljevanje o Španiji,« *Dom in svet* 50, št. 1–2 (1937). Ponatisnjeno v Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 155–74.

⁴ Katoliška revija *Esprit* je bila politično naklonjena marksistični strani in je zato pristransko popisovala le pričevanja španskih levo usmerjenih katoličanov, ki so se pred generalom Francom zatekli v Francijo. V Kocbekovem članku, ki je črpal predvsem od tod, je bilo zato »vrsta netočnosti, vrzeli in hudih enostranosti.« Ogrin, »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937,« 448.

⁵ Stavek, zaradi katerega je Cerkev zahtevala opravičilo, se je glasil: »Vse herezije in odpadi so bili navadno očita dejanja, duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico [...].« Kot je navedeno v zborniku *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937*, je ta del zaradi neskladnosti s katoliškim naukom obsodil škof Rožman v Ljubljanskem škofijskem listu 2. 8. 1937, z besedami: »Pripomnim še to: Edvarda Kocbeka članek 'Premišljevanje o Španiji', ki je bil objavljen v 'Domu in svetu' 1937, str. 90–105, je po vsebini in po obliki zmožen vzbuditi v čitateljih krivične sodbe o katoliški Cerkvi in mržnjo do nje. Stavek: 'Vse herezije in odpadi so bili navadno očita dejanja, duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico' je, kakor je zapisan, popolnoma zmoten in nasprotuje stališču in nauku katoliške Cerkve.» Dolgan, *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 156 in 334–335.

Uredniki — France Koblar, France Stele in France Vodnik — se s cenzuro niso strinjali in namesto preklica predlagali odprto soočenje mnenj v nadaljnjih številkah časopisa:

Glede članka E. Kocbeka »Premišljevanje o Španiji« sodimo, da je izšel pri reviji, kjer vsakdo na kvalificiran način lahko razpravlja o vprašanju, ga dopolni in popravi, kar se mu zdi, da je bilo napak. Uredništvo je pri objavi tudi vodil namen, da se o tem vprašanju razvije za nas tako potrebna diskusija. [...] Obžalujemo pa, da je iz dobre namere nastalo toliko nesporazumov, krivičnih podtikanj in posebno, da je članek postal predmet nestvarnega obračunavanja, ki je namerjeno deloma naravnost proti obstoju lista.¹

Ker mučna pogajanja s Katoliškim tiskovnim društvom niso obrodila sadu, napadi na revijo in avtorja »Premišljevanja« pa so bili vedno hujši, so uredniki konec septembra odstopili, večina križarskih sotrudnikov pa je s časopisom prenehala sodelovati.²

Uredniško delo pri Mohorjevi družbi

S svojo uredniško žilico je Šolar nekaj časa deloval tudi pri Mohorjevi založbi, kjer je bil v obdobju pred vojno eden pomembnejših sodelavcev. Mohorjeva je bila kot najstarejša slovenska založba leta 1851 ustanovljena predvsem z namenom, da bi tedaj pretežno neizobražene Slovence spodbudila k pismenosti in bi se tako slovensko ljudstvo »preoblikovalo iz zatiranega ljudstva v svobodoljuben in samozavesten narod.«³ Poleg dejstva, da so ustanovitelji z založbo piscem želeli odpreti prostor za izdajanje slovenskih knjig, je razlog za njeno zasnovo tičal v čedalje večjih pritiskih Nemcev, ki so po letu 1848 slovenske jezikovne pravice po šolah in uradih povsem zatrli. Opismenjevanje prebivalstva je s premišljeno zastavljenim programom Mohorjevi kljub začetnim težavam počasi uspevalo — v najbolj cvetočih letih, tik pred koncem prve svetovne vojne, je letni knjižni dar v za tedanje razmere presenetljivo visoki nakladi

---

¹ Pismo urednikov predsedniku KTD dr. Gregoriju Pečjaku z dne 13. 5. 1937. Ibid., 327.

² Prim. Janez Gradišnik, »Spomini na Dejanje,« *Nova revija*, št. 269/270 (2004): 46.

³ Janko Moder, *Mohorska bibliografija* (Celje: Mohorjeva družba, 1957), 9.

90.000 izvodov dosegel skoraj vsakega petega Slovenca, pri čemer so »[š]tevilke [...] v evropski primerjavi menda fantastične in dokaz enkratne organizacijske sile slovenskega duhovništva.«¹

V času Šolarjevega sodelovanja je imela založba tako za seboj dolgo tradicijo izdajanja verskih, leposlovnih in gospodarskih knjig ter šolskih učbenikov. Šolarja je k Mohorjevi pritegnil takratni urednik Finžgar — ta je družbo s težavo povlekel iz mrtvila, ki je zaradi izgube naročnikov zavladovalo po razpadu Avstro-Ogrske ter prisilni preselitvi založbe na Prevalje in kasneje v Celje (Celovec je po vojni pripadel Avstriji, ena tretjina naročnikov pa je ostala v Italiji, ki je nasprotovala razpečevanju knjig iz Jugoslavije).² Pisatelj se je v želji približati založbo zlatim časom in pridobiti kar največ naročnikov še kako zavedal težavnosti svojega položaja: »Starejšim so bile knjige hitro preučene, celo pohujšljive, mladim nazadnjaške, starokopitne. Ljudje niso hoteli razumeti, da je tako izdajanje pravi omnibus, v katerem se vozijo zelo različni ljudje, kjer pa je sedež za vsakega ...«³ Kljub temu mu je s požrtvovalnim delom družbo uspelo ponovno okrepiti.⁴ Če je bilo do njegovega urednikovanja leposlovje pri Mohorjevi omejeno predvsem na izdajo *Večernic*, pa so po njegovem prihodu začele izhajati tudi doplačilne knjige v najrazličnejših zbirkah.⁵ Urejanje ene od njih — *Cvetje iz domačih in tujih logov* — je prevzel Jakob Šolar.

Izdajanje *Cvetja iz domačih in tujih logov* je bilo pravzaprav nadaljevanje knjižne zbirke, ki jo je med letoma 1861 in 1868 pod istim naslovom izdajal in urejal Anton Janežič, eden od pobudnikov za ustanovitev Mohorjeve in učitelj slovenščine v Celovcu. Namenjena je bila predvsem literarni vzgoji dijakov in je v tistih časih »pomenila izredno izdajateljsko dejanje in pomembno spodbudo za slovensko književnost.«⁶ V sedmih letih je izšlo 22 del, od tega 14 prevodov, med drugim Platon, Sofoklej, Vergilij, Schiller, Lermontov in drugi. Med prevodi je bilo manj kakovostnih zanemarljivo število del, medtem ko

---

¹ Miran Hladnik, »Mohorjeva in njeno leposlovje,« *Primorska srečanja* 18, št. 141–142 (1993) ter na spletu.

² Ibid.; 7.

³ Iztok Ilich, *Mohor in Korotan. Fran Saleški Finžgar in Mohorjeva* (Celovec: Mohorjeva, 2011), 31.

⁴ V začetku Finžgarjevega urednikovanja je zaradi spremembe državnih mej založba ostala le z nekaj več kot 38.000 naročniki, po še ne desetih letih (1931) pa je imela spet zavirljivih 61.848 udov. Gospodarska kriza 1935 je to številko ponovno zmanjšala na 44.313. Prim. Valentin Inzko, Branko Marušič in Marijan Smolik, *Družba svetega Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995)* (Celje, Celovec, Gorica: Mohorjeva družba, 1996), 65.

⁵ Ob tedanjih rednih zbirkah – koledarji, *Slovenske večernice*, *Zgodovina slovenskega naroda* in *Življenje svetnikov* – je bilo pod njegovo taktirko ustanovljenih več zbir: *Mohorjeva knjižnica*, *Znanstvena knjižnica*, *Slovstvena knjižnica* ter Šolarjevo *Cvetje iz domačih in tujih logov*. Prim. Moder, *Mohorska bibliografija*, 25.

⁶ Gregor Kocijan, »Cvetje iz domačih in tujih logov,« v *Enciklopedija Slovenije*, ur. Alenka Dermastia, zv. 2 (Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1988), 87.

je bila pri izboru domačih avtorjev stvar drugačna: omembe vredna sta le Valjavec in Jurčič, ostali, denimo Janez Bilc, A. Umek — Okiški, G. Krek ter Jožef Iskrač — Frankolski, so s svojimi pesniškimi deli sčasoma utonili v pozabo.¹

Po skoraj sedemdesetih letih premora je Janežičevo delo nadaljeval Šolar. Če je bila sprva nova zbirka prav tako namenjena predvsem študirajoči mladini, pa je kmalu zbudila pozornost tudi širšemu krogu bralcev: »Dobivali smo zmeraj več pobud, naj bi v načrt jemali tudi take zvezke, ki šoli niso neposredno in nujno potrebni, a so za poznanje naše preteklosti važni.«² Koncept zbirke se je tako razširil v ambiciozen načrt, ki je vključeval izdajo sistematično obdelanega slovenskega slovstva od začetkov do sodobnosti ter najpomembnejših del svetovnega slovstva v prevodih.

Posebno vrednost so knjigam dajale podrobne analize v uvodih in komentarji v opombah. Kot ugotavlja Šolar v predstavitvi načrta zbirke, je »[o]boje [...] potrebno. Napačno je, da bi o delih le razpravljali, ne da bi jih bralcem dajali brati; pomanjkljivo je pa tudi, če bralcu pri tem ne pomagamo z analizami in razlagami, ker mnogi nimajo ne časa ne sredstev, da bi se dokopali do pravega razumevanja.«³ Urednik je zato k zbirki pritegnil vrsto strokovnjakov, Gregorčiča je denimo priredil dr. Ivan Pregelj, Levstikovega *Martina Krpana* dr. Anton Slodnjak, *Izbrano delo* Matija Čopa dr. Avgust Pirjevec, Linhart profesor Alfonz Gspan.⁴

V podrobnem načrtu, ki je bil izdan po sedmih letih njene ponovne oživitve, je Šolar opisal, kako si je uredniški odbor⁵ zbirko *Cvetje iz domačih in tujih logov* zamislil. V slovenskem delu *Cvetja* naj bi bila najpomembnejša dela slovenske literarne zgodovine predstavljena v celoti ter opremljena s prvovrstnim uvodom in opombami. V izboru, torej v odlomkih in povzetkih, ki dajejo pregled vsebine knjige, bi

---

¹ Ibid.

² Jakob Šolar, *Cvetje iz domačih in tujih logov: načrt zbirke* (Ljubljana: Mohorjeva družba, 1942), 3.

³ Ibid., 4.

⁴ Simon Gregorčič, *Izbrane pesmi*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 1, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1934), Fran Levstik, *Martin Krpan*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 2, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1934), Matija Čop, *Izbrano delo*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 6, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1935), Anton Tomaž Linhart, *Izbrano delo*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 14, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1938).

⁵ Šolar je zbirko urejal s pomočjo uredniškega odbora, ki so ga sestavljali dr. Anton Bajec, dr. Rudolf Kolarič, dr. Mirko Rupel in Anton Sovre.

izhajala sodobnemu bralcu nemara bolj odmaknjena dela, ki pa so za razvoj slovenskega slovstva pomembna — taka je denimo Slomškova *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*.¹

Zbirka naj bi prinašala tudi »preglede slovstvenih vrst v posameznih dobah«. ² Pesniki in pisatelji, ki niso ustvarili velikih del, so pa pripomogli k literarnemu razvoju, so bili v načrtu vključeni v pregledne zvezke — razvoj pesništva bi bil tako predstavljen v delih, ki zajemajo pisanje od začetkov do *Pisanic*, od *Pisanic* do *Kranjske čbelice*, *Kranjsko čbelico*, pesništvo od *Čbelice* do 1858, pesništvo od 1858 do 1890 itd. Med pomembnejšimi pesniki, ki so že dobili prostor v samostojnem zvezku, so bili Vodnik,³ Jenko⁴ in Gregorčič,⁵ načrtovane so bile še izdaje Prešerna, Levstika, Stritarja, Aškerca, Ketteja, Murna in Župančiča.

»Veliki pripovedniki«, kot jih imenuje Šolar, bi bili v *Cvetju* zastopani z več deli: Jurčič z *Jurijem Kozjakom*,⁶ *Desetim bratom*,⁷ *Sosedovim sinom*, *Tugomerjem* in *Rokovnjači*, z ostalim pisanjem pa v odlomkih in povzetkih v izbranem delu; Levstik s štirimi zvezki, in sicer z *Martinom Krpanom*, z izbranimi pesmimi, s kritikami in satirami ter s članki; Stritar kar s petimi: z izbranimi mladinskimi spisi,⁸ z *Zorinom*, z izbranimi povestmi, s kritikami in satirami ter s pesmimi. V več zvezkih bi bili predstavljeni vsaj še Kersnik (*Cyklamen*, *Kmečke povesti*, izbrano delo), Tavčar (*V Zali*, *Cvetje v jeseni*, *Visoška kronika*, izbrano delo), Detela (*Malo življenje*, izbrano delo), Cankar (izbrane črtice, satire in kritike, *Bela krizantema*, *Na klancu*, *Hlapec Jernej*, *Šimen Sirotnik*, *Martin Kačur*, *Kurent*, *Podobe iz sanj*, *Kralj na Betajnovi*), Finžgar (*Pod svobodnim soncem*, *Dekla Ančka*, *Veriga*, *Študent naj bo*,⁹ izbrano delo) in

---

¹ Anton Martin Slomšek, *Blaže in Nežica*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 18, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1943).

² Šolar, *Cvetje iz domačih in tujih logov: načrt zbirke*, 4.

³ Valentin Vodnik, *Izbrano delo*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 5, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1935).

⁴ Simon Jenko, *Izbrano delo*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 7, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1935).

⁵ Gregorčič, *Izbrane pesmi*.

⁶ Josip Jurčič, *Jurij Kozjak slovenski janičar. Povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 4, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1934).

⁷ Josip Jurčič, *Deseti brat*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 10, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1936).

⁸ Josip Stritar, *Izbor mladinskih spisov*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 16, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1941).

⁹ Fran Saleški Finžgar, *Študent naj bo*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 12, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1937).

Meško (*Na Poljani*, izbrane črtice, izbrano delo). Dela pisateljev, ki so pripomogli k razvoju pripovedništva, so bila načrtovana za izid v izboru, denimo izbor protestantskih pisateljev, noviškega pripovedništva, pripovedništva od 1881 do 1896, naturalizma in drugih.

V načrtu je bila tudi predstavitev časopisov, ki so imeli na razvoj slovenskega slovstva močan vpliv — »[z]ato je«, kot ugotavlja Šolar, »seve potrebno, da poznamo tudi njih smer, ustroj in pomen«. ¹ V posameznih zvezkih naj bi tako izšli pregledi *Novic*, *Slovenskega glasnika*, *Zvona*, *Ljubljanskega zvona* ter *Doma in sveta*, v izboru pa publicistika več obdobj (od 1848 do 1868, 1868 do 1880, 1881 do 1899), vse do leta 1941. Prav tako sta po obdobjih od začetkov do sodobnosti obravnavana tudi esej in slovstvena kritika.

Poleg slovenskega dela naj bi *Cvetje iz domačih in tujih logov* obsegalo tudi svetovno slovstvo, žal pa Šolarju podrobnejšega načrta za ta del ni uspelo objaviti. V knjižici iz leta 1942 tako navaja »le tiste zvezke, ki so na tem, da v bližnji prihodnosti izidejo« ² oziroma so v zbirki že izšli: Horacijevo *Pismo o pesništvu*, ³ Gogoljevega *Revizorja*, ⁴ Homerjevo *Iliado*, ⁵ Sofoklovega *Kralja Ojdipa* ⁶ in Calderonov *Veliki oder sveta*, v izboru z analizo pa so bili v pripravi Dantejeva *Divina commedia*, Cervantesov *Don Kihot* ter Manzonijska *Zaročenca*.

Zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov* je bila torej zastavljena precej širokopotezno. Slovstvena zgodovina do leta 1941 naj bi obsegala nekaj čez 130 zvezkov, pri čemer naj bi na leto izšlo približno 20 del. Z dejansko izvedbo načrta bi tako dobili pomembno zbirko, ki bi zajela pregled slovstva od samih začetkov, ali kot optimistično ugotavlja Šolar: »Z nadrobno obdelavo del, dob, vrst in delavcev bomo dobili

---

¹ Šolar, *Cvetje iz domačih in tujih logov: načrt zbirke*, 5.

² Ibid., 11.

³ Horatius, *Pismo o pesništvu*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, prevod in priredba A. Sovre, zv. 3, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1934).

⁴ Nikolaj Vasiljevič Gogolj, *Revizor*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, prevod dr. Ivan Prijatelj in priredba dr. Silva Trdina, zv. 13, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1937).

⁵ Homer, *Iliada*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, prevod in priredba A. Sovre, zv. 1, *Cvetje iz domačih in tujih logov*, Svetovno slovstvo (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1942).

⁶ Sofokles, *Kralj Oidipus*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, prevod A. Sovre, zv. 2, *Cvetje iz domačih in tujih logov*. Svetovno slovstvo (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944).

najpopolnejšo literarno zgodovino, ki bo res kolektivno delo vseh strokovnjakov po enotnem načrtu. To bo nepogrešljiva zakladnica novih osvetlitev in izpolnitev.«¹

A načrt te »nepogrešljive zakladnice« pod okriljem Mohorjeve družbe žal nikoli ni bil uresničen. Zadnja dela zbirke — od skupno samo 22 izdanih knjig² — so izšla leta 1944, ko je njen urednik pristal v koncentracijskem taborišču Dachau. Zatem se je njeno izhajanje ustavilo.

Na pragu vojne

Šolarjeve namere o »pogumnem exodusu« in ustanovitvi od nergaškega »gospodarja« neodvisne revije je po grožnji s cenzuro v *Domu in svetu* v letu po krizi uresničil Kocbek z ustanovitvijo revije *Dejanje* (1938–1941), mesečnika za gospodarstvo, kulturo in politiko.³ Po Gradišniku je Kocbeka razkol pripeljal do »prepričanja, da bi bila zdaj enkratna priložnost, da se svobodno misleči katoliški izobraženci otresejo zveze s KTD in z uradno katoliško stranjo, saj je bilo jasno, da bi ta dva vnaprej vedno skušala vplivati na vsebino revije.«⁴ Čeprav so nekateri sodelovanje s Kocbekom po španskem incidentu smatrali za krivoverski prelom z uradnim, tradicionalnim katoliškim taborom, je pri reviji *Dejanje* kljub temu sodelovalo kar nekaj bivših dominsvetovcev, med drugim — s člankom »Pri koreninah našega življenja«⁵

---

¹ Šolar, *Cvetje iz domačih in tujih logov: načrt zbirke*, 6.

² Poleg omenjenih še: *Žitja Konstantina in Metodija*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, prevod Franc Grivec, zv. 8, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1936); Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 9, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1936); Janez Cigler, *Sreča v nesreči*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 11, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1936); Fran Erjavec, *Hudo brezno*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 15, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1941); Fran Erjavec, *Živalske podobe*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 17, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1943); in Anton Breznik, *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, ur. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora, zv. 19, *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944).

³ Kot ugotavlja Dvořák, je časopis »ustanovila glavnina bivših dominsvetovskih križarjev kot svoje glasilo, sodelovali pa so v njej tudi krščanski socialisti in napredno usmerjena ali neopredeljena katoliška mladina«. Dvořák, *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje*, 94.

⁴ Gradišnik, »Spomini na *Dejanje*,« 47.

⁵ Jakob Šolar, »Pri koreninah našega življenja,« *Dejanje* 1, št. 1 (1938): 9–13.

ter dvema prevodoma, Maritanovega »Z ljudstvom«¹ in odlomka Bernanosovega *Dnevnika vaškega župnika*² — tudi Šolar.

Sicer pa so se v medvojnem obdobju Šolarjeve poti s Kocbekom tesno prekrizale kar nekajkrat. Najprej pri vidnem sodelovanju v križarskem gibanju, urednikovanju revije *Križ* (Kocbek je pred odhodom v Nemčijo uredništvo revije prepustil Šolarju), ne nazadnje pri zanimanju za sodobno francosko katoliško kulturo ter prenašanju idej personalizma in francoske literature na slovenska tla. Že leta 1931 sta slovenski literarni publiki predstavila francoskega katoliškega pisatelja in dramatika, pozneje tudi nobelovega nagrajenca François Mauriac, s skupnim prevodom romana *Gobavca je poljubila*.³ Kasneje je bil Kocbek prvi, ki je pri Šolarjevem prevodu Bernanosovega romana *Dnevnik vaškega župnika*⁴ v svoji oceni knjige opozoril na »tišino, ki vlada okrog tega pomenljivega prevoda«.⁵ Kocbek si je tišino razlagal predvsem »iz nagonskega odpora do silovite, zahtevne vsebine, ki od vrste do vrste vznemirja zavest in stiska srce. Ta nenavadna knjiga ne more prijati današnjemu človeku, ker ga z mogočno silo meče pod jarko osvetljava, ker mu odpira nenadne poglede v njegovo neurejeno notranjost in spominja najrazličnejših izdajstev. Zato je razumljivo, da jih je malo, ki hočejo skozi to čiščenje, da začutijo pravo človeško in duhovno razsežnost.«⁶ Šolar, ki je o Bernanosu pisal že leta 1928 v oceni romana *Pod satanovim soncem*,⁷ je imel z izidom prevoda kar nekaj težav. Čeprav naj bi si prevajalec prizadeval, da bi knjiga izšla opremljena s spremno besedo, je prevod izšel brez nje. Na to opozarja tudi ocenjevalec romana v *Domu in svetu*: »Vprašujem pa se, zakaj ni založnik sprejel prepotrebnega uvoda, ki ga je bil prevajatelj — naš najboljši poznavalec

---

¹ Jacques Maritain, »Z ljudstvom,« *Dejanje* 1, št. 1 (1938): 3–8.

² Georges Bernanos, »Iz dnevnika podeželskega župnika,« *Dejanje* 1, št. 2 (1938): 38–46.

³ Mauriac, *Gobavca je poljubila*. Nobelov nagrajenec (nagrado je prejel leta 1952) Mauriac (1885–1970) je pisal romane, drame, eseje, biografije ter religiozno liriko. V svojih romanih večinoma upodablja nasprotje med čutnostjo in vernostjo oziroma spopad med dobrim in zlim. V slovenščino so poleg omenjenega prevedena še dela *Kačja zalega*, *Terezina krivda*, *Jezusovo življenje* ter *Rodnica*.

⁴ Georges Bernanos (1888–1948), francoski pisatelj španskega rodu, predstavnik gibanja Katoliške prenovne (Renouveau Catholique; vanj so spadali denimo še Leon Bloy, Charles Peguy, Jacques Maritain in Paul Claudel). Bil je utemeljitelj teološkega romana, ki v jedru prikazuje boj med Satanom in Bogom v človekovi notranjosti. Za *Dnevnik vaškega župnika*, ki je po Mauriacovih besedah »grozotno lep«, je prejel veliko nagrado Francoske akademije.

⁵ Edvard Kocbek, »Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Prevedel Jakob Šolar. Založba Hram v Ljubljani 1939,« *Dejanje* 3 (1940): 243.

⁶ Ibid.

⁷ Šolar, »Georges Bernanos: Sous le Soleil de Satan,« 58–61.

Bernanosa — pripravljen napisati.«¹ Po Kocbekovem pisanju sodeč je Šolar spremno besedo celo že napisal: »Škoda le to, da ni izšel obenem s prevodom tudi kratek informativen uvod, ki je bil že pripravljen in ki bi bralcu močno približal enega najtežjih, pa tudi najlepših romanov o krščanski tragiki.«² Zakaj do izida uvoda ni prišlo, je težko reči. Najverjetnejši vzrok za založnikovo nenavadno ravnanje ponuja Jože Dolenc v spremni besedi Šolarjevega prevoda, ki je ponatisnjen izšel leta 1982. Tu namiguje, da je za zaplet kriv Bernanosov odnos do španske državljanske vojne in njegov roman *Velika pokopališča pod luno*:

Človek bi pričakoval, da bo po tako globokem tekstu segla katoliška založba Jugoslovanske knjigarne. Vendar je po vsem videti, da je na to stališče vplivala ostra kritika Bernanosovega romana *Les grands cimetières sous le lune — Velika pokopališča pod luno*, v katerem 'je napadel španske škofe, posebno še škofa na Palma de Mallorca, in jim očital farizejstvo, sodelovanje pri »zločinstvu« belih, zlorabljanje vere, se zgražal nad tem, da so duhovniki na smrt obsojene komunistične zločince spovedovali itd. ...' (Mi mladi borci, leto 2, št. 38, str. 150, 1938).³

V krog medvojnih personalistov pa Šolarja poleg sodelovanja s križarji in prevajanja sodobnih francoskih personalističnih literatov uvršča tudi njegovo sodelovanje na drugem »akademskem kulturnosocialnem tednu« v Bohinju, neke vrste alternativnem katoliškem shodu, ki je potekal avgusta 1939 in je predstavljal »teoretični vrh predvojnega slovenskega personalizma«.⁴ Organiziralo ga je študentovsko »akademsko« društvo Zarja pod vodstvom Janeza Gradišnika, z referati pa je na njem nastopila vrsta uglednih katoliških intelektualcev: poleg Šolarja denimo tudi Edvard Kocbek, Fran Saleški Finžgar, France Koblar, France Vodnik, Stanko Cajnkar in drugi. Zarja, ki je že od začetka doživljala »odklanjanje nekega dela katoliške javnosti« in prenašala »krivične napade in podtikanja ter prav grobe metode obračunavanja«,⁵ je k udeležbi povabila vse katoliške študente, a so cerkvene avtoritete, med njimi škof Rožman, ki mu je prejšnje leto uspelo prireditve celo preprečiti, mladino odvrčale od dogodka, tako da se ga je na koncu udeležilo nekaj

---

¹ Tone Čokan, »Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Založba Hram v Ljubljani, 1939. Prevedel Jakob Šolar,« *Dom in svet* 52, št. 9 (1940): 567.

² Kocbek, »Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Prevedel Jakob Šolar. Založba Hram v Ljubljani 1939,« 245.

³ Jože Dolenc, »Spremna beseda,« v *Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika* (Ljubljana: Družina, 1982), 358.

⁴ Cvetko, »Vpliv francoskega personalizma«, 31.

⁵ *Bohinjski teden: zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna SKAD Zarje v letu 1939* (Ljubljana: Zarja, 1940), ix.

čez dvesto »neodvisnih katoliških mladih« poslušalcev.¹ V središču je bila tema človeške osebe in z njo v zvezi vprašanje človekove svobode.

Šolar je na Bohinjskem tednu nastopil s predavanjem »Slovenski kulturni problem«,² ki ga po njegovem lahko strnemo v eno samo vprašanje: »ali in kako moremo kot majhen narod zdržati svojo narodno in kulturno samostojnost, ne da bi zaostali ali utonili.«³ Po kratkem zgodovinskem orisu rešitev nakaže predvsem v doseganju stopnje »do vrha razvitega kulturnega naroda«, pri čemer bi si bilo treba »oskrbeti [...] ves izobrazbeni ustroj, da bomo iz lastnih virov zajemali vsaj splošno izobrazbo«. »Kakor hitro smo se torej vključili v novo državno celoto kot samostojen slovenski narod, smo prevzeli nase veliko kulturno dolžnost, da si ustvarimo v svojem jeziku vse, kar izobražen narod v kulturnem pogledu potrebuje.«⁴ Slovenska kultura je namreč enakovredna kulturam velikih narodov, zato se jim ne sme nesamozavestno podrežati, pač pa »se mora seveda oplajati ob vseh in sprejemati od vseh, kakor sprejemajo vse druge«.⁵

Iz predgovora k zborniku, ki je z zbranimi članki izšel leto zatem, je razvidno, da so se predavatelji v svojih prispevkih zavzemali za »uveljavitev 'človeške osebe in njene svobode', ki ne pristaja na 'totalirizme raznih vrst z leve in desne, na integralizem v verskem in kulturnem smislu'«. ⁶ A so se načrti bohinjskih izobražencev razblinili v prah že dve leti zatem, ko je nacifašistična pošast pripeljala svoje konvoje v Jugoslavijo. Slovenijo so si razdelili trije okupatorji: Nemci so zasedli Gorenjsko, Štajersko, del Dolenjske in Mežiško dolino, Italijani Ljubljano z okolico, del Notranjske in večji del Dolenjske, Madžari večino po prvi svetovni vojni izgubljenega Prekmurja. Cilji vseh treh so si bili podobni — asimilacija prebivalstva s postopno ukinitvijo slovenskega jezika iz javne in družabne komunikacije ter z uničenjem slovenske kulturne dediščine.⁷

---

¹ Inkret, *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*, 113.

² Jakob Šolar, »Slovenski kulturni problem,« v *Bohinjski teden: zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna SKAD Zarje v letu 1939* (Ljubljana: Zarja, 1940).

³ Ibid., 77.

⁴ Ibid., 84.

⁵ Ibid., 86.

⁶ Cvetko, »Vpliv francoskega personalizma«, 33.

⁷ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, 232–33.

Kot rečeno, Šolar med okupacijo ni ostal pasiven in ravnodušen. Po poročilu oznovskega sodelavca Boruta¹ iz oktobra leta 1947 je bil »[m]ed okupacijo centralna osebnost sredinskih organizacij, eden najsposobnejših ljudi v skupinah, ki so delovale izven OF.«² Med vojno je bil povezan s sredinsko in demokratično usmerjeno skupino katoliških izobražencev, zbranih okoli enega izmed utemeljiteljev krščanskih socialistov, pravnika in politika Andreja Gosarja (1887–1970). Prav zaradi te sredinske linije se je »partija od t. i. Šolarjeve in Gosarjeve skupine čutila posebno ogrožena«,³ zato jih je večkrat poskušala pridobiti na svojo stran ter jih je nagovarjala k sodelovanju. O tem priča pismo, ki ga je Edvard Kardelj septembra 1942 poslal članici centralne komisije VOS Zdenki Kidrič:

Na vsak način pa se poskušajte približati sredini in tistim krogom, ki so razočarani z vodstvom bele garde. Sedaj lahko marsikaj dobimo ali vsaj nevtraliziramo. Dalje vstopite v živahnejši kontakt s skupinami, ki so v OF (razen sokolov in krščanskih socialistov) in pogledjte, kako je z njimi. Izdajte potem kak dokument (eventuelno ga bomo mi napisali), ki bi ga podpisale javno vse te skupine (v kakršni koli obliki) ... Vaša glavna skrb naj bo posvečena tistim sektorjem, ki bi jih bela garda lahko najprej načela: srednjim slojem in periferiji ... Torej: vedno udariti v prvi vrsti tja, kamor udarja tudi bela garda.⁴

Gosarjeva skupina, ki se je sprva naivno zavzemala za enakopravno sodelovanje vseh protiokupatorsko usmerjenih skupin, vključno z Osvobodilno fronto, se pritiskom partije ni uklonila, saj se je zaradi vedno hujših obračunavanj in likvidacij s strani komunistov začelo kazati, »da postajajo partizani za katoliško prebivalstvo večji sovražnik od okupatorja.«⁵ Slovenski politiki v emigraciji in Ljubljani so se zato zavzeli za alternativo OF v obliki strnitve tradicionalnih političnih grupacij. Marca 1942 je bil tako ustanovljen ilegalen organ Slovenska zaveza, pri katerem je sodelovala tudi skupina okoli Gosarja in Šolarja. Zaveza je priznavala slovensko vlado v emigraciji, za edino zakonito oboroženo silo na jugoslovanskem ozemlju pa Mihailovićevo vojsko. Šolar je zanjo napisal tudi »Osnutek Slovenskega narodnega programa«, v katerem je obravnaval vprašanje naroda in njegove zgodovine, razmišljal o poslanstvu slovenskega naroda v svetu,

---

¹ Po mnenju Jere Vodušek Starič gre najverjetneje za Miloša Kobala, ki naj bi od leta 1943 pa vse do nekaj mesecev po vojni po nalogu OF deloval kot oznovski analitik. Vodušek Starič, »Poskus reprize dolomitske izjave?« 96.

² Ibid., 98.

³ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 540.

⁴ Karmen Pevec, »Janez Fabijan in njegov krščansko-socialistični nazor« (diplomsko delo, 2002), 54.

⁵ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, 247.

odnosu do slovanskih narodov ter razmerju do okupatorjev, predvsem pa je poudaril, da mora prihodnja oblika in ureditev države — najboljša oblika za Slovence je po njegovem Jugoslavija — sloneti izključno na demokratičnih načelih.¹ O svoji vlogi med okupacijo se je Šolar razpisal tudi sam, v pismu, naslovljenem na SAZU z dne 12. septembra 1952, v katerem je bil primoran zavračati očitke narodnega izdajstva:²

Bil sem zmeraj 1. prepričan in dosleden Slovenec po delu in mišljenju, 2. zvest državljan, ki tudi zaradi kakih resničnih napak nisem nikoli tajil zakonite oblasti, čeprav sem se bojeval proti napakam (boj za šolske knjige in slovenske učne načrte od 1932 dalje). Obojemu sem ostal zvest tudi med okupacijo. Tedaj sem vzdrževal zlasti troje: 1. nobenega sodelovanja z okupatorjem, 2. zvestoba narodu in državi, strnjjenost in enotnost v vseh stvareh proti okupatorju; 3. nobene strankarske hegemonije in zlorabe položaja v kake strankarske koristi.³

Resničnost zgornje navedbe je nehote dokazal tudi s trpljenjem v taborišču — po sklenitvi sporazuma Tito-Šubašič junija 1944 s strani jugoslovanske kraljevske vlade in partizanskega vodstva je Šolar »v skladu s svojim priznavanjem zakonitosti oziroma legalnosti predlagal, da se prizna tudi OF«,⁴ Nemci pa so ga nato kot privrženca protirevolucije oktobra 1944 odpeljali v gestapovske zapore⁵ in proti koncu leta v Dachau.

Koncentracijsko taborišče Dachau so Nemci ustanovili že leta 1933, da bi, kot je na tiskovni konferenci pojasnil takratni komisarski predstojnik Münchenske mestne policije Heinrich Himmler, »[t]u [...] zbrali vse komuniste, požigalce rajhstaga in druge marksistične funkcionarje, ker jih ni mogoče stalno imeti v rednih zaporih.«⁶ Kot prvo večje taborišče je s svojimi zverinskimi metodami postalo model in center za urjenje esesovcev oziroma posebnih enot za varovanje (*SS-Totenkopfverbände*) za vsa kasneje ustanovljena nacistična taborišča. Če je bilo sprva namenjeno predvsem političnim nasprotnikom nacionalsocializma, pa

---

¹ Prim. Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 548.

² V *Slovenskem poročevalcu* je bil 7. 9. 1952 objavljen članek, v katerem avtor očita SAZU, da je v službo sprejela Šolarja kljub temu, da je narodni izdajalec.

³ AS 1931, škatla 565, Pismo Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 12. septembra 1952.

⁴ Müller, »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja,« 218.

⁵ Kot poroča udbovski sodelavec Piette [Jože Brejc], je Anton Vodnik pripovedoval, kako je Šolar po aretaciji leta 1944 v celici iz obupa blaznel in se z glavo zaletaval v zid. Kasneje je bil prepričan, da so bile blodnje posledica podtaknjenega medicinskega sredstva. AS 1931, škatla 565, Kaj sodijo o Šolarjevem problemu, 20. 10. 1952.

⁶ Stane Šinkovec, »Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau,« v *Dachau* (Ljubljana: Založba Borec, 1981), 7–8.

so kmalu zatem sem na »prevzgojo« vozili tudi prave kriminalce, Rome, Jehovove priče, homoseksualce in Jude. Čeprav natančno število žrtev ne bo nikoli znano (številne so usmrtili še pred popisom), je bilo v vseh letih do osvoboditve leta 1945 v Dachauu registriranih kar 206.000 zapornikov; vsaj 31.000 jih zaradi katastrofalnih razmer in skrajno surovega ravnanja — med drugim so na jetnikih izvajali tudi medicinske poskuse — taborišča ni preživel.

Številne Slovence, ki so strahote taborišča po čudežu preživeli, je v domovini čakala nova preizkušnja. Preživetje je bilo namreč »za Stalinove avtentične epigone jasen znak kolaboracije z gestapom. [...] Stalin je preživele iz koncentracijskega taborišča Dachau transportiral naravnost v svoja koncentracijska taborišča v Sibiriji. Kazen za preživele je bila smrt.«¹ Nova komunistična oblast se je hotela »pred razredno zgodovino izkazati in povedati, da imamo Slovenci pravoverni socializem, kljub bratskemu sporu v Informbiroju«,² zaradi česar je mnoge taboriščnike po vrnitvi v Slovenijo čakala obsodba in dolgoletna zaporna kazen.

Tudi Šolarja je po vrnitvi iz Dachaua čakalo vse prej kot prijazno okolje. Komunisti so namreč po prihodu na oblast v letu 1945 začeli nemudoma kovati domovino po lastnih ideoloških načelih. Eden pomembnejših elementov za vzgojo poslušnih državljanov, ki je zahteval kar najhitrejšo preureditev, je bilo seveda šolstvo. V ta namen je »morala nova oblast iz šolstva pač kar najhitreje odstraniti vse tiste prvine prejšnjega šolskega sistema 'reakcionarnih režimov'«, ki bi lahko »kvaril[e] njen[e] prevzgojevaln[e] napor[e]«. ³ Ideologijo so komunisti v pouk vpeljevali z najrazličnejšimi prijemi, denimo z uvedbo posebnih predmetov, z raznimi praznovanji in množičnimi prireditvami, z ustanovitvijo pionirske in mladinske organizacije, s sistematičnim gojenjem kulta osebnosti — predvsem maršala Tita, pred Informbirojem je bil slavljenja deležen še Stalin in njegova Rdeča armada.⁴ Posebno pozornost so namenjali tudi spreminjanju vsebine učbenikov.

---

¹ Aleksander Zorn, »Črna stran meseca,« v *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar (Ljubljana: Nova revija, 1998), 270.

² Ibid.

³ Andrej Vovko, »Učilnice na temni strani meseca,« v *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar (Ljubljana: Nova revija, 1998), 196.

⁴ Ibid.

Lep primer tovrstnega prilagajanja novi revolucionarni miselnosti ter odpravljanja starih vrednot je videti denimo ravno pri čitankah Bajca, Kolariča, Rupla, Sovreta in Šolarja,¹ ki so doživljale cenzurne posege že med obema vojnama. A tokrat so bili posegi precej temeljitejši. V skladu z novo družbenopolitično ureditvijo je v čitankah prišlo do zamenjave številnih sestavkov — v čitanki za prvi razred so tako že na prvi strani Župančičevo pesem *Pojdi, moj sinko, na pot* nadomestili udarni verzi, ki jih je skoval hrvaški pesnik Vladimir Nazor:

TOVARIŠ TITO

Kar bilo je pod pepelom
v naših srcih plaho skrito,
v kres mogočen je raznetil
naš tovariš
Tito,
Tito.

Speljal razne je potoke
v eno strugo zmagovito
in ustvaril silno reko
naš tovariš
Tito,
Tito.

Presejal je našo moko
skoz rešeto in skoz sito,
kruha novega nam mesi

---

¹ Anton Bajec et al., *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: 1945); *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: 1945); *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: 1945); *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana: 1945).

naš tovariš

Tito,

Tito.¹

Novih vzgojnih prijemov so bili že na prvih straneh deležni tudi dijaki višjih letnikov: v zvezku za drugi razred je namesto Trdinovega *Cvetnika* Aškerčeva pesem *Mi vstajamo!* V tretjem je lahko ostal Finžgarjev poganski odlomek *Bogovi so nas slišali*, četrta čitanka pa je namesto domoljubnega besedila *Zahvalimo se Njemu* vsebovala Kozakov sestavek *Domovina*. Kot po natančnejšem pregledu čitanke za prvi razred ugotavlja Božič, je bilo iz prejšnje izdaje (leta 1939) izpuščenih 17 besedil,² razlogi za to pa so bili po njegovem mnenju različni: novo oblast je motila povezanost s kraljevino Jugoslavijo (*Kralj Peter se vozi z voliči*), religiozna vsebina (*Mati božja se smeje* in *Mavrica*), neskladnost z ljudsko oblastjo (*Človeški udje se upro*) — ali pa je potrebovala zgolj prosto mesto za druga besedila (*Robinzon* in *Po zraku iz Zemuna v Zagreb*)«. ³

Ker je bila za povojno oblast glavni notranji sovražnik Cerkev, je bilo treba iz učbenikov odstraniti predvsem nabožne in poučne pesmi, največkrat so jih zamenjali prispevki s tematiko odpora.⁴ Pri tem so bili novi uredniki karseda natančni, menjavam niso ušle niti umetniške priloge — v prvem zvezku je denimo Layerjevo sliko *Rojstvo Jezusa* zamenjala *Kolona v snegu* partizanskega slikarja Franceta Miheliča. Nova besedila — z naslovi kot *Rdeča zvezda*, *V mojo hišo se ne bodo naselili Švabi*, *Mali mitraljezec je vedno z nami*, *Partizanski pogreb*, *Naši geniji so z nami in mi smo z njimi* in podobnimi — so večinoma slavili maršala Tita, partizanstvo, Stalina in Sovjetsko zvezo. Za ponazoritev duha večine dodanih besedil lahko služi odlomek z naslovom *Glejmo, da bomo imeli vedno kaj braniti* pesnika Otona Župančiča, ki se je spretno prilagodil novim razmeram in v značilno zanosnem slogu, nemara primerljivim s tistim v Dumi, ugotavljal, v čem so bili razlogi za strahovito bojno moč Rdeče armade:

---

¹ Bajec et al., *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*, 3.

² Poleg uvodnega besedila *Pojdi, moj sinko, na pot*, še *Mati božja se smeje*, *Krokar in lisica*, *Kralj Peter se vozi z voliči*, *Človeški udje se upro*, *Laž in njen ženin*, *Zaklad*, *Krist je vstal*, *Obhajilo Kraljeviča Marka*, *Robinzon*, *Zakrpane hlače*, *Mavrica*, *Božje solze*, *Mutec osojski*, *Po zraku iz Zemuna v Zagreb*, *Bože pravde* in *Lijepa naša domovino*. Prim. Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, 141.

³ Ibid.

⁴ V čitankah so religiozno tematiko dopustili le v pesmih, ki zraven opevajo narodni odpor in družbene spremembe. Taki sta na primer pesem Ivana Albrehta *V Rožu* ter *Božična pesem* Iga Grudna.

»Mar ne v tem, da so bili genialni duhovi na širokem prostranstvu zveze sovjetskih narodov ustvarili iz kaosa kozmos, čudo novega človeka in novega sveta, novega reda in dela, novih idej in stremljenj, novih radosti in novih bolečin. To prostranstvo je bilo polno žita in živine in rude in strojev in ladij in ljudi in napora in upanja in čustev in misli in pesmi. Pozabljeni narodi so vstajali iz polmraka in tundra je rodila pomaranče.«¹

Kako so pri posegih v čitanke sodelovali njihovi avtorji, ni mogoče razbrati, po poročanju Tamare Griesser - Pečar pa so bile »slovenske čitanke [...] prirejene proti Šolarjevi izrecni volji«.² Končni cilj zgoraj navedenih sprememb in nasploh vseh ukrepov povojnega režima je bilo v kali zatreti sleherni drugačen način mišljenja, pri tem pa so bili tovrstni posegi partije sila pomembno orodje. Režimu nevarni so bili seveda predvsem intelektualci, zato je bilo po vojni v Šolarjevem primeru le še vprašanje časa, kdaj bo vrsta prišla tudi nanj.

---

¹ Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, 142.

² Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 548.

Tretje srečanje s cenzuro (vera): »kombinacije zagrizenega sovražnika«

Ko je po vojni oblast v Jugoslaviji prevzela komunistična partija, je zaradi svoje ateistične ideologije silovito zaostrila odnos države do verskih skupnosti, posebej do Katoliške cerkve.¹ Delovanje Mohorjeve kot najstarejše katoliške založbe in edine, ki ni takoj prešla pod okrilje oblasti, je slovenski partijski vrh iz različnih vzrokov² prenašal do konca štiridesetih let, ko so razlogi za strpnost do ideološkega nasprotnika postopoma izginili. O temeljiti spremembi koncepta založbe je partija začela razmišljati ob praznovanju stoletnice njene ustanovitve leta 1952 — ne po naključju ravno v času, ko so se do skrajnosti zaostri tudi odnosi med Jugoslavijo in Vatikanom.³

Ti so se zaradi hudih napadov na Cerkev in Vatikan začeli krhati že takoj po vojni, ko se je partija v želji po popolnem nadzoru Katoliške cerkve poskušala znebiti vpliva Svetega sedeža in ustanoviti neke vrste nacionalno cerkev pod okriljem oblasti. Cerkveni vrh se je pritiskom uprl, čemur so, kot v svojem članku ugotavlja Miroslav Akmadža, sledile aretacije in usmrtnitve duhovnikov, prepoved poučevanja verouka v državnih šolah, nacionalizacija cerkvenega premoženja in kratenje vrste drugih svoboščin.⁴ Še posebej napeto je postalo po odmevni objavi pastirskega pisma, ki so ga jugoslovanski škofje podpisali med konferenco v Zagrebu septembra 1945 in v katerem so v odkriti kritiki komunističnega režima — katerega žrtev⁵ je bilo po njihovih podatkih med vojno in po njej 243 ubitih duhovnikov, 19 bogoslovcev, 3

---

¹ Miroslav Akmadža, »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine,« *Croatica Christiana, Periodica* 27 (2003).

² Kot ugotavlja Gabrič, je njeno nadaljnje delovanje oblast dopustila predvsem »zaradi pozicij in političnega vpliva Družbe sv. Mohorja na koroške Slovence«; Aleš Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995), 77.

³ Ibid.

⁴ Miroslav Akmadža, »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine,« *Croatica Christiana, Periodica* 27 (2003): 171.

⁵ Po podatkih Letopisa Cerkve na Slovenskem iz leta 2000 je bilo na Slovenskem »[o]d leta 1941 do 1947 [...] s strani revolucionarne oblasti umorjenih 79 škofijskih in 9 redovnih duhovnikov«, pri čemer za večino »ni bilo mogoče ugotoviti, kje leže njihovi posmrtni ostanki«. France Martin Dolinar, »Duhovniki v primežu revolucije,« v *Žrtve vojne in revolucije*, ur. Janvit Vodopivec, Peter Golob, Tine Hribar, Janko Prunk, Milena Basta (Ljubljana: Državni svet republike Slovenije, 2005), 65. Kot ugotavlja Dolinar, je bil glede na podatke, objavljene v pastirskem

redovniških bratov in 4 redovnic, 169 duhovnikov v zaporih in taboriščih in 89 pogrešanih¹ — opozarjali na številne krivice ter zahtevali »popolno svobodo katoliškega tiska, popolno svobodo katoliških šol, popolno svobodo poučevanja verouka v vseh razredih nižjih in srednjih šol, popolno svobodo katoliškega združevanja, svobodo katoliške karitativne dejavnosti, popolno svobodo človeške skupnosti in njenih temeljnih pravic, popolno spoštovanje krščanskega zakona ter povrnitev vseh odvzetih zavodov in institucij.«² Ker je bila za Tita objava pastirskega pisma »nekakšna uradna napoved boja« s strani katoliške Cerkve,³ se je oblast nanj odzvala v pravoverno stalinistični maniri: z montiranim procesom in z obsodbo (16 let zapora s prisilnim delom, 5 let izgube političnih in državljanskih pravic) zagrebškega nadškofa Alojzija Stepinca,⁴ ki ga je partija dojemala kot glavnega nasprotnika uvedbe nacionalne cerkve v zgolj formalni zvezi z Vatikanom in pod popolno kontrolo države. V ta namen so bila organizirana razna duhovniška združenja (denimo Ciril-Methodovo društvo), ki so predstavljala poskus razdora med samimi duhovniki, s pomočjo katerega bi nato partija lažje odcepila Cerkev od Vatikana. V zahvalo za lojalnost so dobili člani društva urejeno socialno in zdravstveno zavarovanje ter številne druge ugodnosti.

Večina duhovnikov je na tovrstne partijske namere reagirala s silovitim odporom. Na predlog Svetega sedeža so jugoslovanski škofje v septembru 1952 organizirali škofovsko konferenco, na kateri so

---

pismu jugoslovanskih škofov, »procentualno delež umorjenih duhovnikov v Sloveniji največji«; Dolinar, »Duhovniki v primežu revolucije,« 65.

¹ Številke v pismu je predsednik slovenske vlade Boris Kidrič ostro zavrnil v časopisih *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica*: »Kar je Slovenija osvobojena, ni bil niti na smrt obsojen niti ustreljen ali obešen – niti en sam duhovnik! [...] V nobenem koncentracijskem taborišču v Sloveniji se ne nahaja noben duhovnik, kajti v Sloveniji koncentracijskih taborišč sploh ni. V nobenem kazenskem zavodu se v Sloveniji ne nahaja noben duhovnik. Vsega skupaj je v Sloveniji zaprtih dvanajst duhovnikov. Čakajo na redno razpravo pred sodiščem. Razprava bo javna. Vsi ti duhovniki so obdolženi odnosno osumljeni takih zločinov, da jih niti na osnovi določil splošne amnestije nismo mogli izpustiti. Mi pač nismo krivi, če se je kdo ukvarjal z izdajalstvom. Mi nikogar nismo silili, naj bo narodni izdajalec. Hkrati naj pripomnim, da smo izpustili, odnosno da sploh niti zaprli nismo vrste duhovnikov, ki bi jih kljub amnestiji morali postaviti pred sodišče, če bi hoteli dosledno izpolnjevati zakon.« Prim. Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 99.

² Akmadža, »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine,« 175. Konkretno število žrtev, ki so ga predložili škofje v pastirskem pismu, navaja Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 97.

³ Tako se je maršal izrazil v intervjuju, objavljenem v francoskem komunističnem časopisu *Humanité*, Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 96.

⁴ Stepinac je bil leta 1951 premeščen v hišni pripor – po Titovih besedah je bil razlog za njegovo premestitev sledeč: »Mi smo Stepinca pustili zbog toga, da Vatikanu izbijemo propagandistično oružje iz ruke, oružje da je Stepinac 'mučenik'. Sada oni imaju neprijatnosti što je Stepinac vani.« Gl. Akmadža, »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine,« 183.

včlanjevanje duhovnikov v takšna združenja ostro obsodili. Partija je obsodbo razumela kot vmešavanje Svetega sedeža v jugoslovanske notranje zadeve, za nameček je papež takoj zatem osovraženemu nadškofu Stepincu podelil še naslov kardinala. To je oblasti končno dalo povod za prekinitev diplomatskih odnosov z Vatikanom.

Šele v tej luči je mogoče razumeti nenadno povojno osamitev — katoliškega duhovnika — Šolarja; po vrnitvi iz Dachaua mu je bilo delo na številnih področjih, na katerih je deloval pred vojno, nenadoma onemogočeno.¹ O tem poroča oznovski sodelavec »Andrej« po pogovoru s profesorjem Koblarjem: »[S]umljivo je bilo, da so predstavniki oblasti bili proti njemu ves čas rezervirani. Na ministrstvu smo ga večkrat imeli v kaki kombinaciji, na primer ob poskusu obnovljenega 'Cvetja', ki je bilo pred vojno njegov ljubljencek in ga je kasneje nameravala zopet izdajati 'Nova založba' oziroma Državna založba. In še pri drugih prilikah. Toda nikdar ga niso smatrali kot primernega človeka.«² Po vojni so se komunisti začeli pripravljati na dolgotrajen ideološki boj s Cerkvijo, njihov dolgoročni cilj je bil postopna ateizacija družbe.³ Šolar kot katoliški duhovnik v takih razmerah s profesuro in založništvom ni mogel več nadaljevati, oblast je namreč že od začetka skrbno pazila na pravoveren izbor kadra.

A pazljivost pri izbiri sprva ni veljala za vse dejavnosti — Boris Kidrič, predsednik vlade Ljudske republike Slovenije, je ob Šolarjevi namestitvi za znanstvenega sodelavca na Akademiji strogo pripomnil: »Za učitelja ne, za znanstveno delo pa ga naj uporabijo.«⁴ A tudi tu ni šlo brez težav. Kljub začetnim pomislekom zaradi njegove napačne politične usmeritve je Šolar s pomočjo generalnega tajnika SAZU profesorja Frana Ramovša delo na Akademiji vendarle dobil, a je moral večino stvari izdati anonimno — podpisan ni niti pod *Slovensko slovnico* iz leta 1947 niti pod *Slovensko jezikovno vadnico I* iz leta 1952, pri *Slovenskem pravopisu* iz leta 1950 pa je, čeprav je bil poleg Ramovša in Bajca eden glavnih sodelavcev, naveden na skromnem zadnjem mestu.

Ko so se v letu 1952 odnosi med državo in Cerkvijo izrazito poslabšali, je oblast začela še ostreje obračunavati s katoliško inteligenco. Slovenski notranji minister Boris Kraigher je denimo konec januarja tega leta ugotavljal, da »več ali manj organizirane reakcionarne pozicije proti nam predstavljajo razni

---

¹ *Slovenski poročevalec*, 23. 11. 1952.

² O Šolarju profesor France Koblar, 9. 1. 1953.

³ Mateja Režek, *Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informburojem (1948–1958)* (Ljubljana: Modrijan, 2005), 99.

⁴ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 549.

katoliško usmerjeni krogi med našimi književniki in umetniki ter v veliki meri tudi med našimi znanstveniki« ter da »so zelo važne njihove pozicije v akademiji znanosti, na naši univerzi, na raznih institutih, zlasti pa v humanističnih vedah«. ¹ Ministrova opažanja so merila predvsem na krščanske socialiste, ki so komunistom postajali vse večji trn v peti. Kot v svoji študiji ugotavlja Mateja Režek, je bil »krščanski socializem nevaren, ker je s svojimi socialnimi postulati resno konkuriral vladajoči ideologiji, ohranjal pa je tudi vez med ljudstvom in Cerkvijo oziroma religijo«. ² Leta 1952 je prisilni odstop z vseh političnih funkcij in umik iz javnega življenja doletel vodjo krščanskih socialistov Edvarda Kocbeka, istočasno se je oblast lotila tudi ostalih sredinsko usmerjenih intelektualcev. Vrhunec je protikatoliška histerija dosegla proti koncu leta, ko je Vatikan razglasil nadškofa Štepinca za kardinala. Zaostritev odnosov je na svoji koži močno občutil tudi Šolar, ki odtlej ni mogel objavljati niti anonimno — v Kraigherjevem arhivu je iz tistih časov ohranjena naslednja notica:

Tovariš urednik!

Vse delo zločinca doktorja Jakoba Šolarja mora izginiti iz kulturne zgodovine slovenskega naroda. Zato je treba zapleniti *Slovensko slovnico* iz l. 1947 in *Slovenski pravopis* iz l. 1950, ki sta po večini njegovo zločinsko delo, in vsakega, ki bi uporabljal ti dve deli, je treba takoj zapreti. Istočasno naj se naroči drugemu ljudskemu znanstveniku, da sestavi v dveh mesecih novo slovensko slovnico in drug slovenski pravopis na osnovi dialektičnega materializma. S. F. - S. N. ³

Šolarjeva izguba mesta na SAZU je bila v takem histerično protikatoliškem ozračju le še vprašanje časa. Pogrom se je začel skrbno pripravljati v medijih, z vrsto člankov o njegovi »izdajalski vlogi« med vojno. Če so se sprva osredotočali predvsem na nezaslišano dejstvo, da je Šolar zaposlen na Akademiji — v prispevku »Izdajalec Jakob Šolar končno razkrinkan« se uredništvo denimo začudeno sprašuje, »kako je mogel izdajalec takega formata najti miren kotiček za svoje delovanje,« ⁴ pa so sčasoma anonimni avtorji začeli pozivati tudi k njegovi aretaciji. Zaskrbljeni M. V. v pismu z naslovom »Kaj je z izdajalcem Šolarjem«, ki ga je *Slovenski poročevalec* objavil v pismih bralcev 30. septembra 1952, tako ugotavlja: »Ne vemo, če je Slovenska akademija znanosti in umetnosti že pognala na cesto izdajalca Šolarja, niti ni še nobenega

---

¹ Režek, *Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958)*, 99.

² Ibid., 100.

³ Kraigherjev arhiv, 1952.

⁴ Slovenski poročevalec, 7. september 1952, 4.

obvestila, kdaj se bo moral zagovarjati za svoje zločine pred sodiščem.«¹ Avtor pisma je bil kmalu lahko pomirjen: Šolar je zaradi nenehnih pritiskov poslal odstopno izjavo in prenehal s službo na SAZU dober teden zatem,² dva meseca kasneje, 11. decembra 1952, pa je bil po daljšem opazovanju — pred njegovo hišo je pogosto stal oznovec — tudi aretiran.³

Partija je vzroke za aretacijo skrbno skonstruirala — kot ugotavlja Griesser - Pečar, je iz dokumentov razvidno, da so si »najprej [...] izbrali člene [kazenskega zakonika], po katerih so nameravali Šolarja obsoditi, potem pa so začeli zbirati primerno dokumentacijo«. ⁴ Pri tem so sestavili zajeten pregled njegovega »sovražnega delovanja« — očitali so mu sovražno propagando zoper državo, medvojno delovanje v Slovenski zavezi in nasprotovanje OF, glavni vzrok za aretacijo naj bi bil »špijonaža«, in sicer prek zveze s tržaškim pisateljem Alojzom Rebulo:⁵

2. Šolar Jakob in Fabijan dr. Janez⁶ sta z namenom, da bi zrušila državno in družbeno ureditev FLRJ, stopila v zvezo z emigranti in agenti tuje obveščevalne službe, s tem da je: a) Šolar Jakob vzpostavil zvezo z ilegalnim kurirjem Rebula Alojzom za Trst ter ga s pismenim priporočilom poslal k Fabijan dr. Janezu z naročilom, da vse nadaljne direktne zveze z emigrantskimi centri vzdržuje Fabijan osebno.⁷

Rebula sicer ni imel nikakršne veze s tujo obveščevalno službo, Udba pa je postala pozorna predvsem na njegovo prijateljstvo s časnikarjem Francem Jezo in z arhitektom Simonom Kregarjem; oba sta po vojni emigrirala v Italijo. Kregar je bil zaposlen na Radiu Trst II, Jeza je tamkaj začel izdajati revijo *Stvarnost* —

---

¹ M. V., »Kaj je z izdajalcem Šolarjem?«, Slovenski poročevalec, 30. september 1952.

² Šolar je pisno odpoved podal 12. oktobra 1952.

³ Šolar je imel dosje očitno že vsaj pet let pred aretacijo, v arhivu najdemo denimo tale zapis: »Leta 1947 je proti Brejcu Jožetu [= Jožetu Javoršku] grajal zanemarjenost, kulturno in zlasti jezikovno zaostalost časopisov, šolstva itd. Tožil je, da ni svobodnega razvoja v kulturi. [...] Vzdržuje zveze s Finžgarjem, k njemu zahaja tudi Pirjevec Dušan-Ahac, s Snojem se je – po Snojevi izpovedi – parkrat srečal na ulici, bil pa je Snoj po drugih podatkih vsaj dvakrat pri Šolarju.« AS 1931, škatla 565.

⁴ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 546.

⁵ Čeprav se je Udba zelo trudila, da bi dokazala Šolarjevo sodelovanje z okupatorjem, pa v celotni dokumentaciji ni niti enega samega dokumenta, ki bi kazal v to smer. Prav tako objektivne zgodovinske analize kažejo, da je bilo delovanje Slovenske zaveze, katere članstvo so mu očitali, uperjeno proti okupatorju. Ibid., 550.

⁶ Šolar je bil aretiran skupaj z Janezom Fabijanom, profesorjem dogmatike na Teološki fakulteti v Ljubljani.

⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Jakoba Šolarja, fascikel 165, Obtožnica proti Janezu Fabijanu in Jakobu Šolarju.

z objavo kulturne, socialne in politične situacije sta nameravala mednarodno javnost opozoriti na nepravilnosti, ki so se dogajale v Jugoslaviji. Verodostojne podatke o stanju v domovini naj bi jima posredoval Alojz Rebula, ki je imel v Ljubljani stik z raznimi intelektualci. Šolar, ki ga je pisatelj poznal še iz časov študija klasične filologije v Ljubljani, naj bi mu po navedbah Udbe poročal o političnih razmerah in položaju Cerkve v domovini, o posameznih osebnostih ter o razmerah na SAZU, zraven pa še »kritiziral napredne pisatelje in kulturne razmere pri nas«. ¹ Vpleteni so se zavedali, da se stiki z Rebulo oblastem niso zdeli nedolžni, kot kaže sporočilo dr. Fabijana, ki ga je Šolarju poslal dve leti pred aretacijo, in sicer prek znanstvenega sodelavca na SAZU dr. Šmalca — ta je na hodniku Slovenske akademije Šolarja opozoril na nevarnost s kriptičnim psevdolatinskim stavkom: *Ira, reb, cave, notum!* ² Kljub temu je Šolar v pismu Kraigherju, v katerem med drugim pojasnjuje tudi zveze s tujino, obtožbe v zvezi s špijonskim delovanjem ostro zavrnil, češ da mu je Rebula tu in tam prinesel le kak pozdrav iz Trsta. ³

Kot glavno pričo pri procesu so nameravali poklicati kar pisatelja Alojza Rebulo, pri čemer je pripravljalec obtožnice naletel na problem:

V dokumentaciji zoper Šolarja, kjer nastopa kot edina priča za njegovo špijonsko delovanje tržaški pisatelj Rebula Alojz, nastane težava v toliko, ker se bo sodišče spraševalo, zakaj ni Rebula, ki je bil kurir in ki je dejansko povezal Šolarja in Fabijana v špijonsko organizacijo, sam pred sodiščem. ⁴

Pisatelja je pred rešetkami najbrž reševalo italijansko državljanstvo. Udba ga je v zvezi s procesom Šolar-Fabijan zaslišala sicer že dva meseca pred Šolarjevim prijettjem, a ga nazadnje le niso uporabili kot pričo — njegova žena jim je namreč zatrdila, da ne bo nastopil proti Šolarju, problematično pa se je zdelo tudi njegovo zdravstveno stanje, ker da »lahko obramba uporabi v zvezi z verodostojnostjo navedb Rebule kot priče vprašanje njegove neuravnovešenosti.« ⁵

Udba je sledila tudi celotni Šolarjevi korespondenci. Pri tem je zanimivo, da so se preiskovalci ubadali predvsem s scenarijem za prikritje načina, s pomočjo katerega so se dokopali do prepisov pošte: »[D]a bi se

---

¹ AS 1931, škatla 565, Predlog za aretacijo, uvedbo preiskave in odredbo preiskovalnega zapora zoper Šolar Jakoba in Fabijan dr. Janeza.

² Jeza, Rebula — čuvaj se, znano je!

³ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 551.

⁴ AS 1931, škatla 565, Plan preiskovalnega postopka zoper Šolarja in Fabijana.

⁵ Ibid.

izgnili izdati na kak način smo to [prepise pisemske pošte] dobili, bi posamezne naslovnike zaslišali kot priče v zvezi s sovražno propagando, ki jo je širil Šolar.«¹ Obremenilna je bila zlasti čestitka, polna »najbolj umazanih izrazov sovraštva do ljudske oblasti«,² ki jo je poslal pisatelju Finžgarju ob njegovem godu — Šolar v njej »trdi, da so na vodilnih mestih norci, ki skušajo prevpiti resnico in pravico, zagovarja kocbekovščino in kleveta napredne pisce«. ³ Šolar naj bi po dokumentih sodeč blatil Miška Kranjca, češ da je njegovo pisanje »komunistično-propagandistično«, ter Otona Župančiča, ki ga je ocenil kot režimskega in priložnostnega pesnika. Slednje je Šolar sicer zanikal, glede Kranjca pa je priznal le, »da je njegovo pisanje razvlečeno«. ⁴ Iz arhiva je razvidno, da so po Šolarjevi aretaciji nameravali pristopiti do Finžgarja in mu pokazati kopijo omenjenega pisma, pri čemer bi mu rekli, da so pismo našli med hišno preiskavo pri Šolarju in je zelo »nerodno«, ker je s tem, da pisma ni prijavil, razočaral ljudi, ki ga imajo za poštenega človeka. Z gornjim načrtom »bi verjetno uspeli pri Finžgarju, da bi pristal na izjavo, da je takoj po prejemu tega pisma vso stvar javil pristojnim organom, in bi podal izjavo, v kateri bi navedel vsebino pisma, tako da bi mi pred sodiščem nastopili s to izjavo in ne z našo navidezno kopijo.«⁵ Kot navaja Müller, je Šolar Finžgarju čestitko poslal 29. januarja, Ministrstvo za notranje zadeve je slovenski UDV o vsebini pisma poročalo že 28. januarja, torej še preden je Šolar voščilo sploh poslal.⁶ Kako so v resnici prišli do pisma, ni jasno, po vsej verjetnosti jim ga je priskrbel nekdo iz Finžgarjevega kroga.⁷

Tridesetega decembra, po manj kot mesecu dni, je sodišče Šolarja obsodilo na deset let strogega zapora,⁸ po pritožbi pa je nato kazen skrajšalo za polovico.⁹ Kot opozarja Tamara Griesser - Pečar, obtožnica ni

---

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Ibid. Prim. Priloga, Prepis zaslišanja Šolarja glede pisma Finžgarju v zvezi z napadom na škofa Vovka in gonjo proti Kocbeku ob izidu zbirke *Strah in pogum*, ki se nahaja v AS, 1931, škatla 565, Proces proti prof. Šolar Jakobu in Fabijan dr. Janezu, Obtožba.

⁴ AS 1931, škatla 565, Poročilo o preiskavi ter Nadaljevanje zapisnika zaslišanja Šolar Jakoba, dne 17. 12. 1952.

⁵ AS 1931, škatla 565, Plan preiskovalnega postopka zoper Šolar-Fabjana.

⁶ Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 24.

⁷ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 548.

⁸ Zaprt je bil od 11. 12. 1952 do 21. 4. 1957, in sicer v Ljubljani, na Igu in v Škofji Loki; prim. Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Jakoba Šolarja, fascikel 165.

⁹ Kot je razvidno iz arhivskih dokumentov, je bila obsodba Šolarja za njegove sodobnike precejšnje presenečenje. Nekatere njihove domneve o resničnih vzrokih za proces je zbral udbovski sodelavec Piette [Jože Javoršek], zanimiv je denimo odlomek iz pogovora s Kocbekom: »Že pri prvem srečanju s Kocbekom je nanese pogovor tudi na J. Šolarja. V globje razmišljanje se ni spustil. Dejal je, da gre za ideološko borbo, ki se ne bi zaostri, če jih ne bi bodlo razmerje, ki sta ga imela z Ramovžem. Ramovž je namreč pod vplivom J. Šolarja konvertiral na nek način v

vsebovala nobenih konkretnih dokazov, zgolj abstraktne izjave, da je organiziral, pisal, sodeloval itd. — vloga Šolarja pri vsem tem ni natančno opisana, zato »izrek o kazni [...] ne zadošča niti minimalnim zahtevam«.¹

Po vrnitvi iz zapora se Šolar zaradi hudih psihičnih pritiskov in popolne izčrpanosti ni želel več izpostavlјati. Na povabilo Boža Voduška, vodje slovarske sekcije na Inštitutu za slovenski jezik, je v zvezi z dogovorom o nadaljnjem delu resignirano odvrnil:

Na Vaše vabilo, da se zglašim pri vas zaradi svojega nadaljnjega dela, sporočam, da so moje osebne zadeve še veliko premalo urejene, da bi smel kakor koli na zunaj kazati, da sem v kakih delovnih odnosih ali zvezah z ustanovami SAZU. Zato ne bi želel, da tudi le prihod tja daje komu priložnost za kako sklepanje ali sumničenje. Dokler ni ime oprano, nočem in ne morem nikomur biti v breme. Kolikor bi mogel delati za namene sekcije, bi delal to popolnoma anonimno in skrito. Mislim, da to terja čast SAZU, ki mi je nedotakljiva, pa tudi moja osebna, ki je bila v tej zadevi prizadeta.²

Po prestani kazni se je tako bolj ali manj umaknil; kot je pojasnil sam, »nisem več iskal zaposlitve v prosvetni stroki, pač pa sem delal v isti stroki kot zasebnik«. Strokovne članke in razprave je objavljajl večinoma pod različnimi psevdonimi, pomagal je pri *Slovenskem pravopisu* in *Slovenski slovnici* (1956 in 1964) ter izdal knjigo Breznikovih jezikovnih spisov *Življenje besed* (1957), kot urednik pa je lahko nadaljeval le z izdajo Detelovih *Zbranih spisov*. Po desetletju garanja v osami je 22. junija 1968 kot dekan stolnega kapitlja umrl. Na pogrebu se je njegov nekdanji učenec Stane Gabrovec od njega ganljivo poslovil z naslednjimi besedami:

Dragi gospod profesor, v žalosti vašega odhoda se nam je zazdelo, da se je mogočno drevo vašega življenja zrušilo, potem ko zaradi zvestobe svoji ravni rasti ni doživelo priznanja, da je pilo le

---

katolicizem in se je v [bolnišnici] Emoni dal izpovedati. Izpovedal ga je Šolar. To jih je pobesnilo. Takoj naslednji dan ali naslednje dni je izšel znani napad na Šolarja, ki je odprl pereč problem slovenske Akademije znanosti. Kocbek sodi, da je napad na Šolarja krivičen, ker je privlečen za lase po sedmih letih. Reproduciral pa so stara dejstva, ker so jih potrebovali za razčiščevanje z akademijo, ne pa zaradi tega, da bi kaznovali Šolarja za medokupacijsko delovanje.« AS, 1931, škatla 565, Kaj sodijo o Šolarjevem problemu, 20. 10. 1952.

¹ Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 557.

² Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Jakoba Šolarja, fascikel 165, Pismo Inštitutu za slovenski jezik, Slovarska sekcija, datirano z 31. majem 1957.

grenke sokove slovenske zemlje, čeprav je s svojo mogočno krošnjo dovajalo slovenskim koreninam dežja in sonca iz celotnega slovenskega prostora, da, iz samega neba. V svojem krščanskem upanju pa trdno vemo, da meče drevo Vašega življenja vse daljše sence, pesem njegove krošnje vse bolj doni, tišina in anonimnost Vašega dela, žrtev in trpljenja vse bolj kriči.¹

---

¹ Jakobu Šolarju v spomin (Govoril ob grobu 25. junija 1968 S. G.). Cerkev 2 (1968) 7–8.

Zaključek

Jakob Šolar je bil od tridesetih let prejšnjega stoletja pa takorekoč do svoje smrti 1968 ena vidnejših osebnosti v slovenskem kulturnem prostoru, zato je dejstvo, da še danes o njem nimamo integralnega teksta, ki bi podrobneje osvetlil pomen njegovega življenja in dela, presenetljivo. Če se je sprva zdelo, da bi diplomsko delo nemara lahko zapolnilo to vrzel, se je kaj kmalu izkazalo, da je ob obilici materiala v Šolarjevi zapuščini, ki jo hranita Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice in Nadškofijski arhiv Ljubljana, pričujoč zapis lahko zgolj izhodišče za nadaljnje raziskave.

Da je Šolar danes znan predvsem kot jezikoslovec, po Müllerju celo »najpomembnejši slovenski slovníčar med Breznikom in Toporiščem in veliki strokovnjak za slovaropisje«,¹ je bilo v razpravi omenjeno že večkrat, vse pa kaže, da tudi njegovo delovanje na področju literature ni nepomembno. Pred vojno tako poleg različnih leposlovnih ocen in poročil, ki jih je objavljala predvsem v Književnem glasniku Mohorjeve družbe in v reviji *Dom in svet*, katere eden glavnih sodelavcev je bil v tridesetih letih, velja omeniti še njegov uvod v Avguštinove *Izpovedi*, v katerem po Gabrovcu združuje »erudicijo klasičnega filologa in teologa z odprtim modernim človekom«,² ter pregled srednjeveške dramatike, ki ga je pripravil za uvod v Hoffmanstahlovega *Slehernika*. Poleg tega se je Šolar v tem času kot soavtor znamenitih srednješolskih čitank za slovenski jezik in književnost, pri katerih so sodelovali še Bajec, Kolarič, Rupel in Sovre, z raznimi peticijami spretno upiral jugoslovanskim unitarističnim poskusom, da bi slovenski jezik počasi nadomestili s srbohrvaščino. Konec dvajsetih let je bilo njegovo ime močno povezano s katoliškim gibanjem »križarjev« in z ožjim krogom Edvarda Kocbeka, s katerim je med drugim prevedel tudi roman Françoisa Mauriaca *Gobavca je poljubila*. Morda največ pa je Šolar pred vojno na področju literature storil kot urednik knjižne zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov*, v kateri je poleg pregleda svetovnega slovstva nameraval izdati najpomembnejša dela slovenske literarne zgodovine; zbirka je po vojni postala zgled za knjižnico Kondor.

---

¹ Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 24.

² Stane Gabrovec, »Gospodu profesorju Jakobu Šolarju ob sedemdesetletnici«.

Šolarjeve velikopotezne načrte je kruto prekinila vojna, po vojni pa je zaradi svoje sredinske držbe, ki je odklanjala tako revolucijo kot kolaboracijo, najprej pristal v dachavskem taborišču in bil kmalu zatem »zaradi zvez s Slovenci v tujini (v zvezi z A. Rebulo), zaradi medvojnega sovražnega stališča do OF (v zvezi s sodelovanjem v Slovenski zavezi) ter do ljudske oblasti po vojni (v zvezi s pismom F. S. Finžgarju)«¹ na montiranem procesu po samo dvodnevni glavni obravnavi obsojen na deset let zapora. Po petih letih prestane kazni zanj ni bilo mesta praktično nikjer več, objavljal je večinoma le še anonimno.

Če se ob koncu po pregledu Šolarjevega življenja in dela morda lahko strinjamo s Suhadolnikovo trditvijo iz uvoda, pa je pričujoče diplomsko delo nemara osvetlilo predvsem vzroke za to, da Šolar zaradi skrajno težkih okoliščin, v katerih je deloval, vsaj na področju literature »ni dal tistih velikih del, kakršne po navadi pričakujemo od velikih ljudi.«²

---

¹ Müller, »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma,« 24.

² Suhadolnik, »V spomin Jakoba Šolarja,« 234.

Priloga

LJUBLJANSKA RESOLUCIJA

Ministrstvo prosvete je na podlagi zakona o učnih knjigah za narodne in meščanske šole, učiteljišča in srednje šole izdalo z dne 19. avgusta 1933, S. br. 18063 odlok, s katerim ne dovoljuje več uporabe naslednjih slovenskih učnih knjig:

- a) dr. Ivan Grafenauer, Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol I., III., in IV. del. Zaradi tega so sedaj peti, sedmi in osmi razred srednjih šol v dravski banovini brez vsake čitanke za pouk slov. jezika in književn., kar je prvi primer po 1849.
- b) Pajk-Kržišnik, Zemljepis za sr. šole I. del; zato je letos I. razred sr. šol brez slovenske učne knjige za zemljepis.

Nadalje je mini. prosv. odredilo brez navedbe razlogov, da 1932. odobreno Sloven. čitanko s slovnico za II. razr. sr. in njim sorodnih šol, ki so jo sestavili profesorji dr. Bajec, dr. Kolarič, dr. Rupel, Sovre in Šolar, smejo učenci uporabljati pod pogojem, da iztrgajo iz nje prvih 16 strani. Na teh 16 straneh so sestavki najodličnejših slov. pisateljev in pesnikov, glasniki jugoslov. misli: Iv. Cankarja, O. Župančiča, J. Trdine, M. Valjavca, A. Aškerca in J. Kersnika; zato se čuti slov. kulturna javnost užaljeno, prizadeti starši pa so gmotno oškodovani.

Številne srhrv. knjige, ki se uvajajo zadnji čas zaradi malenkostnih nesoglasij z učnim načrtom po nekaterih srednjih šolah dravske banovine, nasprotujejo osnovnemu didaktičnemu načelu, da učna knjiga podajaj učno snov v učnem jeziku.

II.

Vse te odredbe zoper slovenske učne knjige zanašajo v naše šolstvo nered, zaradi česar pada višina pouka in vzgoje.

Te odredbe zbujajo hkrati upravičen sum, da se ustavno priznani slov. jezik namerno zapostavlja, kar poraja nezadovoljstvo in moti skupno življenje.

S temi odredbami so nadalje težko oškodovana založništva, ki so nekatere knjige založila šele pred kratkim (dr. Iv. Grafenauer, Slov. čit. IV. del 1930 z odobrenjem Min. Prosv. S. n. br. 41293 z dne 4. nov. 1929, torej šele letos četrto leto v uporabi in ji še ni potekel rok predpisan po Zakonu o šolskih knjigah § 2.); založništva morajo imeti vtis pristranosti, če pomislijo, da so bili prepovedani dr. Grafenauerjeve Slov. čitanke I., III., in IV. del, ne pa tudi II. del, ki je zgrajen na isti osnovi, a je izšel v kr. zalogi šolskih knjig v Lj. 1922. S tem se našim založništvom upravičeno vzbuja strah pred nadaljnjim zalaganjem šolskih slovenskih knjig.

Zelo občutno so prizadeti tudi starši, ki morajo kupovati vsako leto nove knjige. Zlasti veliko upravičene nejevolje povzroča uvajanje nove knjige med šolskim letom, da si morajo nabavljati kar dvakrat knjige za isti predmet. Tako postopanje ustvarja razdor med šolo in domom, v dijaku pa ruši potrebno spoštovanje pred avtoritativnimi odredbami šole.

III.

Zaradi tega smatrajo podpisane organizacije in ustanove za svojo dolžnost, da g. ministra prosv. opozore na obstoječi nered; zato predlagajo sledeče:

1. V dravski banovini je slovenščina edini učni jezik; zato morajo biti vse učne knjige pisane v slovenščini.
2. Ker je slov. slovnično natančno opredeljen jezik kakor srhrv., je nujno potrebno, da se poučujeta v vseh razredih deljeno ob samo slovenskih in samo srhrv. učnih knjigah.
3. Min. prosv. naj dovoli uporabo prepovedanih slov. učnih knjig, dokler ne dobimo novih.
4. Naj min. prosv. ne dopušča, da dijak na nekulturen način uničuje knjigo s trganjem najodličnejših slov. pisateljev in pesnikov, ki mu morajo biti nedotakljiva narodna svetinja. Če ministrstvo po enem letu odobrenja misli, da je v knjigi kaj mladini škodljivega, naj to sporoči sestavljalcem čitanke, da jo odgovorno popravijo.

5. Ministrstvo prosvete in Prosv. svet naj pri izdajanju odredb o slov. učnih knjigah upoštevata mnenje in predloge odsekov za šolske knjige pri stanovskih organizacijah posameznih šolskih vrst.
6. Učni načrti naj se uvajajo postopno in objavljajo vsaj eno leto vnaprej.
7. Monopol šolskih knjig in zvezkov je škodljiv narodnemu gospodarstvu in narodni omiki; zato naj se odpravi.

IV.

Ker je slov šolstvo bistveni sestavni del naše narodne kulture in so slov. po ustavi zagotovljene pravice državnega jezika, ne moremo dopustiti, da bi nam šolstvo in jezik katerakoli oblast omejevala in izrivala. Svoje šolstvo smo si dograjali z velikimi žrtvami v dolgoletni borbi in nam pomenja nedotakljivo narodno dobrino; iz šol nam je rasla moč, da smo se ohranili in slednjič združili s Hrvati in Srbi v skupno državo.

Zato upravičeno zahtevamo, da nam država prizna pravico do samostojnega urejanja našega šolstva glede na slovensko omiko in jezik.

ODGOVOR MINISTRA PROSVETE GLEDE RABE SLOVENSKIH UČBENIKOV

Povodom pretstavke koju su uputila razna kulturna društva i ustanove u Dravskoj banovini, a o upotrebi udžbenika u srednjim i građanskim školama u toj Banovini, čast mi je dati sledeće obaveštenje:

Pitanje udžbenika, jednih za celu zemlju i dobrih, koji se ne bi tako često menjali i u tako mnogim izdanjima štampali, veoma je aktuelno od dana našeg oslobodjenja i ujedinjenja.

Zakon o udžbenicima od 1929 godine to pitanje je regulisao tako, da se za sve škole, narodne, građanske, učiteljske i srednje, imaju izdati isključivo udžbenici državnog izdanja.

Dok se ne pristupi izdavanju udžbenika državnog izdanja, a da učenici ne bi ostali bez udžbenika, mogu se upotrebljavati stariji udžbenici, u prvom redu oni koji su već radjeni po novom nastavnom planu i programu, koji je u važnosti od 1931/32 školske godine; a u nedostatku takvih odobravaju se i drugi stariji udžbenici, kojima nije prošao četvorogodišnji rok odobrenja.

Medjutim, Grafenauerova Čitanka za više razrede ne odgovara ni jednom ni drugom zahtevu. Ona je radjena po starom nastavnom programu. Gradivo je u njoj rasporedjeno tako da se pisci, koji se uče u VII razredu, nalazu u Čitanci VIII razreda, ili obrnuto; dalje, u te čitanke ušli su i pisci koji se po novom nastavnom programu, uopšte ne obradjuju. Ovim čitankama je istekao četvorogodišnji rok odobrenja 12 augusta, odnosno 4. novembra ove godine, i pošto su podnete ponovo na odobrenje bez ikakvih izmena, Ministarstvo je, odlukom S. n. br. 24701 od 24 jula ove godine, a po mišljenju Glavnog prosvetnog saveta, odbilo da ih odobri kao udžbenike u srednjim školama, pošto ne odgovaraju današnjem nastavnom programu.

Do izrade novih čitanki, Ministarstvo je, ipak, izuzetno odobrilo, da se za ovu školsku godinu Grafenauerove čitanke mogu upotrebljavati kao pomoćne knjige. Prema tome, učenici viših razreda moći će da se služe njima i neće ostati bez čitanke za učenja slovenskog jezika i književnosti uopšte.

Iz istih razloga nije mogao dobiti novo odobrenje ni Pajk-Kržišnikov Zemljopis za srednje škole I deo, jer nije saobražen današnjem nastavnom programu.

Sa čitankom Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre i Šolar stvar stoji sasvim drukčije.

Na uvodnom mestu nalazi se odlomak iz spisa Ivana Cankara, u kome se govori o domovini sa gledišta uskog i ograničenog na krajeve slovenačke 'od štajerskih gorica do strme tržaške obale pa od Triglava do Gorjancev.'

Ove lepe i jake reči velikog pisca, na drugom mestu, i sa potpisom autora, mogle bi da udju u ovu čitanku, kao primer patriotske proze, koja je nekad imala punu aktuelnost ne samo kao umetnička tvorevina, već i kao ideal koji je trebalo omladini stavljati pred oči, a i danas se može staviti kad je reč o užem zavičaju.

Danas, medjutim, ove reči, na čelu knjige, a još i bez potpisa autora, dobijaju drugi značaj i smisao, i mogle bi se tumačiti kao izraz užeg plemenskog shvatanja, koje sami sastavljači hoće da nametnu i onima kojima je knjiga namenjena, a to je školska omladina. Prema tome, nikako im nije bilo mesto tu. Ako se

želi, da na čelo knjige dodje sastav koji treba da u mlade duše usadjuje pojam domovine i razvija ljubav prema njoj, onda treba izabrati sastav koji će odgovarati sadašnjim prilikama i koji će govoriti o našoj velikoj, ujedinjenoj i slobodnoj domovini od Triglava do Timoka, nastanjenoj jednim narodom, iste krvi i jezika, jednih misli i težnja.

Pored toga, svaka naša Čitanka, kao knjiga koja najčešće dolazi u ruke omladine, a često možda, i u ruke roditelja, treba da bude nadahnuta duhom našeg narodnog jedinstva, da bude ispunjena člancima, pesmama i pričama svih delova našega naroda, da bi učenici već izrana počeli da gledaju na naš narod kao na jednu celinu. U Čitanku Rupela i drugih, međutim, ušla su samo dva srpskohrvatska pisca sa po jednom pričom. Želeći je da u nova izdanja slovenačkih čitanki udje više srpskih i hrvatskih pisaca, te da one dobiju donekle izgled jugoslovenskih antologija.

Zbog tih nedostataka Čitanke Rupela i dr., a naročito zbog pomenutog stava Cankarevog o domovini na uvodnom mestu, glavni prosvetni savet je dao mišljenje i preporučio, da se taj nedostatak popravi na taj način, što će se izostaviti prvi tabak i zameniti novim građivom u smislu gornjih primedaba. Time se nikako nije htela potceniti vrednost autora čiji su sastavi bili na prvom tabaku Rupelove Čitanke. Povlačiti celi izdanje Čitanke zbog toga bilo bi još teže, jer je knjiga štampana 1932 godine u većem broju primeraka, te bi bila velika materialna šteta za izdavača.

Naročito se energično mora odbiti i sama pomisao da se[...]u[...]¹ Ministarstvu ide za tim, da se za planom potisnu slovenski udžbenici i zamene srpskohrvatskim knjigama u cilju potiskivanja i gušenja i samog slovenačkog jezika. Slovenski jezik je od postanka ove države uvek i svuda uživao puno un? aženje, pa i danas niko ne misli da ga uguši.

Prilikom odobravanja udžbenika, odobreni su svi slovenački udžbenici kojima nije istekao četverogodišnji rok i koji su odgovarali novom nestavnom planu i programu. Veoma retki srpskohrvatski udžbenici uvedeni su u nekoliko škola, ali samo na predlog nastavnčkog saveta, koji bira i predlaše udžbenike, a Ministarstvo ih odobrava. Da bi se zadovoljile potrebe udžbenicima u Dravskoj banovini, Glavni prosvetni savet i Ministarstvo su bili vrlo obazirni, pa su odobrili i jednom slabiju i nabrzo izradjeno slovensku školsku knjigu za VIII razred.

---

¹ Nerazumljivo.

Da bi škole u Dravskoj banovini imale udžbenike, pisane slovenskim jezikom, o tome treba i dalje da se staraju otseci za školske knjige, gde postoje, i stručni nastavnici i pisci udžbenika, dok se ne uvede definitivno u život Zakon o udžbenicima državnog izdanja. Starije udžbenike treba preuresiti i saobrasiti novom nastavnom planu i programu, pa zatim slati Ministarstvu na odobrenje, a Ministarstvo će ih uvek odobravati kad budu odgovarali naučnim i metodskim uslovima dobrog udžbenika.

Kad se pristupi izdavanju udžbenika državnog izdanja, pružiće se mogućnost svima nastavnicima u zemlji da učestvuju u konkursu, pa se može lako desiti da bude primljen za udžbenik u celoj zemlji kao najbolji udžbenik koji napisao autor Slovenac.

Takov udžbenik bi se, razume se, morao preudesiti, z obzirom na jazik, za školo u drugimm krajevima zemlje, kao i obratno, udžbenik pisan srpskohrvatski za škole u Dravskoj banovini.

Od tega se izuzimaju udžbenici i čitanke za slovenski i srpskohrvatski jazik, koji će se pisati isključivo za škole u Dravskoj banovini, odnosno u drugim banovinama, na jeziku, koji je tamo u upotrebi.

Pošto stupi u život Zakon o udžbenicima od 1929 godine, naće se moći dosvoljevati više izdavanje udžbenika privatnog izdanja, jer bi to bilo protivno samom zakonu, a i intere je nastave, kao i materijalni interes učenika i njihovih roditelja, da se već jednom oslobode tako čestih promena udžbenika.

Gospodu predsedniku KTD!

Razmišljujoč položaj naše slovenske katoliške literature in njenih kulturnih ozadij, smo podpisani ugotovili naslednja dejstva, ki zadevajo tudi KTD, in Vam jih zato sporočamo:

1. Soglasno izražamo svojo željo in voljo po skupnem nastopanju vseh slovenskih katoliških kulturnih delavcev, ki naj bi se zlasti kazalo v čim pomembnejši umetnostni in kulturni reviji, kakršna je Dom in svet. Taka revija bi morala zbirati okrog sebe čim širši krog katoliško mislečih in hotečih izobražencev, ki naj bi v njej imeli možnost, da s svobodnim ustvarjanjem in svobodno diskusijo uveljavljajo katoliški nazor v slovenski kulturi.

2. Nekaj let sem pa se zmeraj očitneje kažejo nasprotstva proti Domu in svetu od strani nekaterih kulturno netvornih, neorientiranih in neodgovornih katoliških krogov, kar povzroča rastoče nerazpoloženje pri sodelovanju in v javnosti. Rovarjenja proti DSu s pretvezo verske nezanesljivosti in premajhne gorečnosti ovirajo list tako močno, da ogrožajo njegov obstoj. Zato je DS vsako leto v hujši krizi, enkrat v uredniški, drugič v založniški, tretjič v sodelovalniški. Tako se v javnosti utrjuje vera o razdoru v domači hiši, prepričanje o stvarilni nemoči katoliške kulture, občutek nesvobodnosti in manjvrednosti, ki žene sposobne ljudi ne le proč od DSe, marveč tudi v dvom nad močjo in vrednostjo katoličanstva.

3. Poudarjamo nujno potrebo odlično vodene slovenske katoliške umetnostne in kulturne revije, ki mora izhajati kot glasilo katoliško mislečih izobražencev. Nesoglasja med založnikom in dejanskimi tvorci lista ne sme biti. Vodilni delavci pri listu so priznane katoliške osebnosti, ki jim gre zaupanje v zadevah kulturnega dela; sodelovalniki pišejo po svojem prepričanju in so katoliški javnosti odgovorni s svojim podpisom in imenom. Založnik pa ima dolžnost in pravico, list izdajati ali ga ustaviti. Če KTD sodi, da listu omenjene svobode dati ne more, naj ga ustavi. V tem primeru se bo vsaj morala najti drugačna rešitev slovenske katoliške umetnostne in kulturne revije.

4. V dobi, ko si vsi nazori utirajo pot v dnevna vprašanja, tako socialna, politična, gospodarska, kakor filozofska, etična in verska, je povsem razumljivo, da tudi katoliški kulturni delavec ne sme zanemariti svojega svetovnega nazora. Njemu to ni le znanstveno reševanje strokovnih vprašanj, marveč osebno

osvajanje dobljenih izsledkov znanosti, objektivnih resnic in načel. Šele takó osebno osvojène objektivne resnice postanejo tudi kulturno tvorne. Zato je esej, tudi filozofsko in kulturno verski, danes tako živa literarna oblika, da se mu katoliški kulturni delavec ne more umakniti, če noče oškodovati slovstva in katoličanstva.

Po teh iskreno povedanih načelih, ki naj bi bila vodilna za našo katoliško kulturno skupnost, želimo in pričakujemo popolnega razumevanja in podpore s strani gospodarske ustanove, ki je odgovorna za možnost, da se dostojno javlja katoliško kulturno delo in njega napredek med izobraženci v Slovencih.

V Ljubljani, dne 30. decembra 1936.

Dr. A. Bajec, dr. A. Breznik, dr. T. Debeljak, F. S. Finžgar, dr. St. Gogala, dr. Andr. Gosar, M. Javornik, Fr. Koblar, Edv. Kocbek, N. Kuret, dr. J. Lovrenčič, M. Miklavčič, dr. J. Pogačnik, dr. I. Pregelj, dr. Fr. Stele, dr. J. Šilc, J. Šolar, Fr. Terseglav, dr. A. Trstenjak, M. Tomc, V. Ukmar, N. Velikonja, dr. A. Vodnik, Fr. Vodnik.

Št. Vid, 21. XI. 1935.

Dragi Francè!

Razumem Tvojo srčno stisko. Mene tare že nekaj mescev in iščem izhoda iz te tesnobe. Zmeraj jasneje mi je: ni je rešitve razen v samostojnem požrtvovalnem nastopu brez ozira na levo in desno. Iz tesnega objema naših vladajočih prvakov je treba napraviti pogumen exodus, da smo neodvisni in živi, ne pa da zdihujemo doma pri bolnih očetih. Prav po Hamletovo neodločni in nepodjetni smo, ne moremo in ne moremo do dejanja, ki ga vsi spoznavamo za pravilnega.

Kaj mislim? Zberimo 50 živih in kulturno čutečih ljudi, ki bi se združili v delovni krog in bi s 500. – Din vsakdo garantiral za kritje ev. [entualne] izgube, in začnimo izdajati novo revijo. Bodimo zares vsestransko *kulturni, pošteni in krščanski*, a tudi *svobodni*, da nam ne bo gospodar vsake številke posebej oklevetal in obnerval. Če napravi to kot privatnik, naj, ali kot gospodar, ki zmeraj grozi in ukazuje, ne!! Da bi jih ne dobili!?! Bi jih, sem prepričan, da bi jih. Pomisli, da bi bila taka akcija odrešilna za talentirane, še zmeraj po življenju in hotenju krščanske ljudi, ki bi jih lahko formirali v živ krog *slovenskega katoliškega in kulturnega* izobraženstva, kar je danes vse kompromitirano po akademskih društvih!! Dr. Breznik je istega mnenja in je za tako rešitev. Premisli to, povprašaj še pri tem in onem, kako o stvari misli, a ne nosi še stvari na veliki zvon. V kratkem bi se potem sešla in o tem pogovorila. Jaz bom pripravil listo ljudi, ki bi jih ev. povabili na sestanek, da se o tem pogovorimo vsi skupaj. Potem bi videli. Če bi se to zgodilo, potem smo na konju. Imamo vsaj spet enkrat živo družbo ljudi okrog DŠa. Shajati bi se morali potem mesečno, da se pogovorimo o vseh tekočih zadevah in se strnemo v živo občestvo sotrudnikov. To neprestano taktiziranje in prihuljanje in kompromisarstvo nas ubija. Jaz sem ga sit in mi je nemogoče nadalje sodelovati v tej smeri. Če pomisliš [na] vso ogabnost letošnjega dela pri knjižnem odseku, vso neiskrenost in žaljivost, s kakršno so nastopali nasproti nam, moraš priznati, da smo jim odveč in da nas ponižuje, če še nadalje moledujemo za drobtine z njihove mize. Revija bi ne bila nadaljevanje DŠa, ker je ta last KTD in ga lahko naprej izdaja, če ga ima s kom, a stopila bi na mesto, ki ga DŠ danes mora pri nas zavzemati. S kritjem 25.000 Din bi vendar že lahko nekaj riskirali. Treba pa bi bilo delati hitro, da z novim letom

začnemo. Morda bi bila največja težava za začetni kredit in s tehnično izvedbo organizacije in uprave. Pa tudi to bi se dalo premagati. Zdi se mi, da smo pred zgodovino odgovorni za ta korak; če ga ne napravimo, smo sokrivi kulturne nesodobnosti kat. [oliškega] izobraženstva.

Dragi Francè!

Pošiljam Ti prepise včerajšnjega sejanja. Na eni [strani] sem že kar natipkal imena, ki jih še ni v rokopisu, ali bodo gotovo podpisali, tako n. pr. Logar, Trstenjak, Gogala; Edi, Jalen, Debeljak, Stele so itak že dali svoj pristanek v načelu. Priložil pa sem še nekaj izvodov za pobiranje podpisov izven Ljubljane po pošti. Drugo polo bi poslal v Maribor dr. Trstenjaku, naj tam pobere podpise ljudi, ki jih moramo za 50. letnik dobiti za sotrudnike; Dornik, dr. Sušnik Fr., Janžekovič, Trstenjak, morda dr. Jeraj (?), morda še kdo, ki se ga ne domislim, kakor Novak Vilko itd. Morda bi kazalo za jubilejni letnik zbrati kar se da vso družino tudi nekdanjih sotrudnikov. Gotovo mora kaj napisati podban St. [anko] Majcen; prav tako mora priskočiti na pomoč Al. [ojzij] Remec, Ciril Jeglič je čisto utonil v hrv. [aških] vodah. V Ptujju je tudi St. [anko] Cajnkar, ki bi gotovo rad sodeloval in tudi kaj dobrega napisal. Morda bi ne bilo napak, ko bi poskušali v jubilejnim letniku pregledati delo DSa v sintetičnih pregledih, kakor: pesništvo v DS, pripovedništvo v DS, literarna kritika v DS, esej v DS i. p. S takimi študijami bi pokazali DSov značaj in njega pomembnosti in šibkosti v razvoju našega slovstva. Te stvari bi morda prinesli šele v zadnji številki letnika, ko bi bile dobro pripravljene, da se ne bi mudili prej. Za prvo številko bi bilo prav, če ob tej jubilejni priliki prinese programatičen članek, ki bi bil nekakšen odgovor indirektno na različna nerazumevanja, hkrati pa močan sunek v katoliško kulturno ofenzivo, da ne bomo delali vtiska, kakor da se bojimo in dobivajo oni še večji pogum. Tak korak bi bil vreden našega junačenja na obeh dveh sestankih. Oprosti, da se v take stvari vtikam, ali ob pogledu na lepo število ljudi, ki bi v složnem delu pomenilo velesilo, me navdaja s pogumom in veseljem.

Srečno novo leto želi Tebi in vsej družini

Jaka

1. Slovensko slovstvo

Izbrane narodne pesmi 4 zv.; Žitje Konstantina in Metodija [Prir. univ. prof. Fr. Grivec]; Doba prvih zapiskov; Izbor protestantskih pisateljev; Izbor katoliške verske obnove; Izbor pridigarjev; Pesništvo do Pisanic; Pesništvo do Čbelice; Izbor razsvetljencev; Izbor janzenistov; Tomaž Linhart, Izbrano delo [Prir. prof. A. Gspan]; Valentin Vodnik, Izbrano delo [Prir. dr. Iv. Grafenauer]; Jernej Kopitar, Izbrano delo; Slovníčarji do Janežiča (1848); Slovníčarji po 1848; Ilirizem; Kranjska Čbelica; Matija Čop, Izbrano delo [Prir. Avg. Pirjevec]; France Prešeren, Izbrano delo; J. Cigler, Sreča v nesreči [Prir. dr. R. Kolarič]; A. M. Slomšek, Blaže in Nežica [Prir. dr. V. Brumen]; A. M. Slomšek, Izbrano delo; Novice 1843–1858; Pesništvo od Čbelice do 1858; Poskusi slovenskega epa; Noviško pripovedništvo; Leto 1848 v dokumentih; M. Valjavec, Izbrano delo; J. Trdina, Izbrane bajke in pripovedke; J. Trdina, Izbrano delo; Izbor prekmurske književnosti [Prir. V. Novak]; Slovenski Glasnik; Fr. Levstik, Izbrane pesmi [Prir. dr. A. Slodnjak]; Fr. Levstik, Martin Krpan [Prir. dr. A. Slodnjak]; Fr. Levstik, Izbor kritik in satir; Fr. Levstik, Izbrani članki; Simon Jenko, Izbrano delo [Prir. dr. Iv. Pregelj]; J. Mencinger, Abadon (izbor); J. Mencinger, Moja hoja na Triglav; J. Mencinger, Izbrano delo; Fr. Erjavec, Hudo brezno [Prir. J. Logar]; Fr. Erjavec, Živali v podobah (izbor); Fr. Erjavec, Izbrane črtice; Stritarjev Zvon; J. Stritar, Izbor mladinskih spisov [Prir. dr. Fr. Koblar]; J. Stritar, Izbrane pesmi; J. Stritar, Zorin; J. Stritar, Izbrane kritike in satire; J. Stritar, Izbor pripovednih del; Pesništvo 1858–1880; S. Gregorčič, Izbrane pesmi [Prir. dr. Iv. Pregelj]; Slovstvena kritika do 1880; Slovstvena kritika 1881–1899; Publicistika 1848–1868; Publicistika 1868–1880; Publicistika 1881–1899; Jos. Jurčič, Jurij Kozjak [Prir. dr. M. Rupel]; Jos. Jurčič, Deseti brat [Prir. dr. Fr. Koblar]; Jos. Jurčič, Sosedov sin; Jos. Jurčič, Tugomer; J. Jurčič — J. Kersnik, Rokovnjači [Prir. Tine Orel]; J. Jurčič, Izbrano delo; Ljubljanski Zvon 1881–1995; Fr. Levec, Izbrano delo; Pesništvo 1881–1899; Pripovedništvo 1881–1896; Janko Kersnik, Cyklamen; Janko Kersnik, Kmečke povesti; Janko Kersnik, Izbrano delo; Iv. Tavčar, V Zali; Iv. Tavčar, Cvetje v jeseni; Iv. Tavčar, Visoška kronika; Iv. Tavčar, Izbrano delo; A. Aškerc, Balade in romance; A. Aškerc, Izbrano delo; A. Mahnič, Izbrane kritike in članki; Fr. Detela, Malo življenje; Fr. Detela, Izbrano delo; Naturalizem; Fr. Govekar, Izbrano delo; R. Murnik, Izbrano delo; Drag. Kette, Izbrane pesmi; Jos. Murn, Izbrane pesmi; Iv. Cankar, Izbrane črtice (2 zv.), Izbrane satire in kritike, Bela krizantema, Na klancu, Hlapec Jernej in Šimen Sirotnik,

Martin Kačur, Kurent, Podobe iz sanj, Kralj na Betajnovi; O. Župančič, Izbrane pesmi; O. Župančič, Veronika Deseniška; Dom in svet 1888–1913; Ljubljanski Zvon 1896–1918; Pesništvo 1900–1918; Pripovedništvo 1900–1918; Dramatika do 1918; Slovstvena kritika 1900–1918; Al. Ušeničnik, Izbrani članki; Fr. S. Finžgar, Pod svobodnim soncem; Fr. S. Finžgar, Dekla Ančka; Fr. S. Finžgar, Veriga; Fr. S. Finžgar, Izbrano delo; Fr. S. Finžgar, Študent naj bo [Prir. J. Šolar]; Fr. Ks. Meško, Na Poljani; Fr. Ks. Meško, Izbrane črtice; Fr. Ks. Meško, Izbrano delo; Fr. Milčinski, Izbrane humoreske; Esej do 1918; Iz. Cankar, S poti; Iz. Cankar, Uvod v likovno umetnost in izbrane kritike; Publicistika 1900–1918; Publicistika 1918–1941; Ljubljanski Zvon 1918–1941; Dom in svet 1914–1937; Pesništvo 1918–1941; Pripovedništvo 1918–1941 (2 zv.); Dramatika 1918–1941; Slovstvena kritika 1918–1941; Dr. Iv. Prijatelj, Izbrano delo; Esej 1918–1941.

2. Svetovno slovstvo (celotnega načrta ni objavil)

Horatius, Pismo o pesništvu [Prir. A. Sovre]; N. V. Gogolj, Revizor [Prir. dr. S. Trdina]; Homer, Iliada [Prir. insp. A. Sovre]; Dante, Divina commedia (izbor z analizo) [Prir. dr. A. Bajec]; Cervantes, Don Kihot (izbor z analizo) [Prir. dr. St. Leben]; Sofokles, Kralj Ojdip [Prir. insp. A. Sovre]; Calderon, Veliki oder sveta [Prev. Janko Moder]; Manzoni, Zaročenca (izbor z analizo) [Prir. dr. St. Leben].

SLOVENSKI AKADEMIJI

znanosti in umetnosti

v

Ljubljani

Slovenski poročevalec je 7. 9. 1952 napadel Slovensko akademijo zn. in u., ker je sprejela v službo »izdajalca takega formata«, kakor sem podpisani. Zaradi tega sem Akademiji dolžan pojasnilo o dveh stvareh: 1. kako je prišlo do moje nastavitve pri Akademiji, 2. vsaj nekoliko tudi o očitkih, na katerih sloni »izdajstvo«, ki naj bi ga bil zakrivil.

I

Ko sem se po vrnitvi iz Dachaua zdravstveno za silo opomogel, me je 17. 9. 1945 prof. Ramovš, tedaj generalni tajnik Akademije pismeno povabil: »Porazgovoriti se imam z vami o nekaterih stvareh, ki jih je treba vzeti v roke in pri katerih računam v prvi vrsti na Vašo pomoč in pripravljenost.« Razgrnil mi je tedaj svoje načrte o delu za slovenski jezik, kakor jih je kasneje sprejel v svoj program Inštitut za slov. jezik, in me prosil, naj bi mu pomagal pri izvrševanju teh del. Prosil sem odloga za končni odgovor, da uredim svoje osebne obveznosti kot duhovnik in profesor Škofijske klasične gimnazije. Konec septembra sem prof. Ramovšu sporočil, da sem na razpolago, kolikor misli, da sem za tako delo zmožen in primeren. V decembru istega leta sem dobil poziv, naj prinesem vse za nastavitev potrebne listine. Kre na Akademiji ni bilo posebnih mest, sem bil predložen za nastavitev na srednji šoli z dodelitvijo Akademiji.

Nastavitev se je zakasnila do 29. aprila 1946. Vzrok mi je povedal tedanji predsednik Akademije Fr. Kidrič, češ da je imela vlada pomisleke zaradi mojega »sredinstva« med vojsko; to mu je povedal njegov sin Boris Kidrič, tedaj predsednik vlade LRS, s katerim je predsednik Akademije Fr. Kidrič vso zadevo

obravnaval. Da je B. Kidrič v članku in v knjigi Belogardizem² obsežene očitke »izdajstva« poznal, posnemam iz poročila Fr. Kidriča meni in iz govora B. Kidriča na I. kongresu OF 1945, ki ga navaja tudi knjiga Bg² 93. Tedaj sem Fr. Kidriču odkrito priznal, koliko je na stvari resnice, koliko ne, zakaj očitanih stvari je bilo več, kakor jih poznata članek in knjiga Bg². In vendar sta se tedaj na nastavitev, h kateri pa je dal B. Kidrič pripombo: Za učitelja ne, za znanstveno delo ga pa le uporabite. Vse drugo se je potem vršilo avtomatično. Ker je upravnik Inštituta za slov. jezik 1948 jeseni sredi dela za Slov. pravopis nevarno zbolel, me je predsednik Fr. Kidrič prosil, naj prevzamem skrb, da se bo delo v Inštitutu nadaljevalo. Ko so bili na razpolago prostori, sem prevzel tudi urejevanje gradiva in vodil Inštitut po navodilih upravnika. Tako je ostalo do zadnjega. Jeseni 1949 sem bil prevzet v sestav nastavljenecv SAZU kot znanstveni sodelavec, leto kasneje pa kot višji znanstveni sodelavec.

Svojo nastavitev sem po vsem tem razumel ne kot kako odlikovanje, marveč kot racionalno uporabo razpoložljivih delovnih sil z zavestjo, da politično ne uživam zaupanja. Zato sem tudi opravljal delo kar se da neopazno in nisem svojega imena nikjer razkazoval, kolikor se je kje pokazalo, se je brez moje volje ali celo proti nji. Zato je izšla Slovenska slovnica 1947 anonimno, zato nisem dal imena na Slov. vadnico I 1952, opravljal kopo dela pri terminologiji v imenu inštituta, ne osebno itd. Zato nisem navezoval nobenih osebnih zvez, ostal tesno pri svojem strokovnem delu in ga nisem vezal na svojo osebo. Po vsem tem nimam niti najmanj občutka krivde, da bi bil s svojim delom mogel koga izzivati k napadu nase ali celo na SAZU. Ostal sem pa zvest duhovniškemu poklicu in svojemu nazoru, ali to je moja čisto osebna zadeva, ki mi je bila opora v hudih preskušnjah že pred vojsko, med vojsko in ne najmanj v taborišču, pa tudi zdaj mi je bil to vir moči in volje za trdo in samopozabno delo.

II

Očitek narodnega izdajstva odločno zavračam. Bil sem zmeraj 1. prepričan in dosleden Slovenec po delu in mišljenju, 2. zvest državljan, ki tudi zaradi kakih resničnih napak nisem nikoli tajil zakonite oblasti, čeprav sem se bojeval proti napakam (boj za šolske knjige in slovenske učne načrte od 1932 naprej). Obojemu sem ostal zvest tudi med okupacijo. Tedaj sem vzdrževal zlasti troje: 1. nobenega sodelovanja z okupatorjem, 2. zvestoba narodu in državi, strnjjenost in enotnost v vseh stvareh proti okupatorju; 3. nobene strankarske hegemonije in zlorabe položaja v kake strankarske koristi. Med vojsko sem bil begunec v Ljubljani in imel dosti zvez z bivšimi svojimi dijaki, prijatelji in znanci od desne do skrajne leve. Nasproti

vsem sem poudarjal zgornja načela in z vsemi močmi izravnava nasprotja, nagovarjal na strpnost in enotnost. Članek v Poročevalcu in knjiga Belogardizem (2. izdaja) navajata kot dokaz za moje izdajstvo zlasti dvoje: 1. da sem odgovoren za delo pri Slovenski zavezi, 2. da sem bil povezan z Narodno legijo in majorjem Novakom. Ker je članek le povzetek (sicer meni v slabo prirojen!) podatkov v Belogardizmu, se bom tu oziral na knjigo in ne na članek.

1. Knjiga sama navaja, kakšen je bil značaj Slovenske zaveze: »Slov. zaveza dejansko ni bila nikaka organizacija sama na sebi, še manj pa na terenu; sestajali so se zastopniki raznih miselnih krogov na sestanke, kjer so se obravnavale stvari, važne za celoto.« (Bg² 208) Ker se mi je zdelo možno, da tudi po tej poti lahko kaj storim za izravnavanje vedno ostrejših nasprotij med OF in drugimi skupinami, sem se povabilu odzval in se res udeležil nekaj takih razgovorov. O tem sem govoril tudi z Al. Stanonikom in z njim razmotrival možnosti zblížanja in strnitve v narodno enoto. Kakor sva videla težave oba, sva bila oba mnenja, da je treba storiti vse, da se prepreči oborožen napad. Zadnji tak razgovor sva imela v začetku maja 1942. Kako neljuba je bila moja pomirljivost prenapetežem, je na mnogih mestih razvidno tudi iz Bg². Ko so se po Erlichovi smrti napetosti zaostrole in ni bilo upati na pomiritev, sem se umaknil. Zadnji hudi spor se je vrтел prav okoli Stanonikove smrti, o kateri naj bi bil poročal tudi vladi sredi junija, da so so mi mesto popolnoma izprevrgli. Zato je naravnost nerazumljivo, kako naj bi bil v Slov. zavezi zastopal kar dve skupini ali še več, kakor piše Bg² sam s seboj v nasprotju, ko venomer poroča o »težavah«, ki jih je Slov. Zaveza imela z disidenti in opozicijo, kar bi naj bila Gosar-Šolarjeva skupina. Kar zadeva prosvetni odsek, ki bi naj ga bil vodil, moram povedati le to, da o delu takega takega odseka ničesar ne vem. Ta legenda je mogla nastati le iz resnice, da so v tistem času hodili k meni ljudje vseh vrst, od članov OF do različnih prosvetnih uradnikov in skupinskih organizatorjev in me spraševali, kako naj se organizira šolstvo po vojski, zlasti srednja šola, kako naj bi priredili šolske knjige, zlasti čitanke itd. Vse to je bil nasledek desetletnega dela za slovenske učne načrte in šolske knjige pri Prof. društvu v Ljubljani. In vendar so bile Slov. čitanke prirejene brez mene in proti moji izrecni volji, čeprav sem bil eden sestavljalcev. Pomladi 1943 mi je bivši moj dijak Zovič celo prinesel sporočilo, da so mi pri Narodni legiji odločili prosvetni odsek, ne da bi bili prej kaj vprašali in ne da bi bil jaz sploh tam organiziran. Tako je vse, kar govori knjiga Bg² in še bolj članek o mojem delu pri Slovenski zavezi, tako brez podlage, da ni v tem ničesar takega, kar bi kdo mogel upravičeno imeti za izdajstvo.

2. Še mnogo manj podlage pa je za očitek sodelovanja pri Pobratimu, Narodni legiji in z majorjem Novakom. Za vse to se Bg² opira na čisto neverodostojne dokaze. Smersujev propagandni govor (218) je resničen toliko, da sem proti njegovi nestrpnost do Pobratima tega vzel v zaščito, kakor sem jemal v zaščito pred krivičnimi očitki tudi OF in njene člane, če sem naletel na take; s tem pa ni še nikakor ni rečeno, da sem bil njegov član ali z njim povezan. Zaradi pobijanja lažnjive propagande proti posameznim članom OF ali tudi v celoti sem veljal tedaj pri desnem katoliškem krilu za simpatizerja, pri nekaterih pa kar za člana OF. Zato propagandni govor Smersujev nikakor ne more odtehtati tedanjega javnega mnenja o meni. Glavač pa mi je bil star nasprotnik še iz Št. Vida in je kot prefekt hujskal dijake proti meni; v času njegovega zapiska sem pri tiskovnem odboru ostro ugovarjal proti pisavi Slovenca in Slovenskega doma. Ker je za to zvedel kot član uredništva, se je znesel z blatenjem mojega imena, ki ga je tedaj propagandno izkoriščala Narodna legija. Major Novak se je razšel s Slov. legijo in se naslonil na Narodno legijo ter iskal ljudi; hotel je po vsi sili dobiti tudi zvezo z menoj. Toda Mihailovićevo zadevo sem že davno imel za založeno zaradi sodelovanjem z okupatorjem, zato mi je bila zveza z Novakom toliko odvratnejša, saj je v Sloveniji začel hoditi po takih stopinjah tudi on. Njega samega sem osebno spoznal že kot dijaka v Marijanišču, kjer sem mu bil prefekt, a v tem času sem ga srečal le nekajkrat in mi je vse njegovo govorjenje pokazalo etično tako malo vrednega človeka, da bi se ne bil mogel odločiti za kako delo z njim, četudi bi bila v jedru stvar pravilna. O tem sva v tistem času mnogo govorila zlasti z Al. Udetom in bi moral vedeti, kaj sem sodil o tem človeku. Saj sem tedaj z Udetom pripravljal tisto pomiritev, ki jo omenja Bg² 571. S T. Krošljem sem se poznal še iz časov, ko je izdajal Ogenj, in sva se res včasih srečala in pogovorila o razmerah pri nas. Zaupal mi je tudi zadeve o Pobratimu, me res tudi vabil, a stvar se mi je zdela premalo resna, bilo je bolj meščansko igračkanje z idejami, z izdajanjem listov, zbiranjem podatkov in celo z vojaškim nastopanjem, kakor pa preudarjeno delo z resnim namenom. Tam je bilo tudi nekaj mojih bivših dijakov, ki so v propagandnem odseku izdajali vsevprek lističe, saj so imeli na uporabo prostore in potrebne stroje v dopisni šoli. S tem v zvezi naj omenim še prejemanje Biltenov. O kakem svojem psevdonimu ing. Poljanec nisem tedaj vedel nič, prav kakor ne o tem, da bi bil jaz redno dobival iz kakršnih koli vzrokov njihove Biltene. Res so mi poslali kake 3 ali 4 številke, na katerih so bila rdeče obrobljena poročila o meni, kje me je kdaj kateri njihovih ljudi videl govoriti s kakim članom OF, kolikokrat sem bil pri Finžgarju, kdo se shaja pri Finžgarju. Taka neumnost me je razdražila, da sem si pri T. Krošlju prepovedal vsako pošiljanje njihove literature, zlorabo svojega imena v agitacijske namene in ga

prosil, naj me vendar puste v miru, da so mi že dosti hudega napravili. O kaki pisarni M 7 (Bg² 221) nisem vedel ničesar. Če bi mi bilo do tega, da bi bil koga ali kaj komu izdal, mi ni bilo treba ne Biltena ne pisarne M 7, saj so hodili k meni dosti vidni člani OF, pa se ni nikomur skrivil las zaradi mene, tudi sem vedel po njih dovolj stvari, ki bi jih bil lahko zlorabljal, a nisem tega nikdar storil.

Če vse to še danes trezno premislim, ne vidim v vsem, kar sem tedaj delal ničesar takega, da bi mi kdo po pravici mogel očital izdajstvo naj bo narodno ali osebno. Da se nisem pridružil narodnoosvobodilni borbi v dejanju, je bila največ kriva revolucija, ki po izbiri sredstev ni bila v skladu z mojim nazorom. Toda v tem ne vidim nikakega izdajstva. Ko je po sporazumu 1944 med Titom in Šubašičem postala narodnoosvobodilna vojska legitimna, mi je bilo povsem jasno, da je treba to pot ubrati tudi pri nas. To sem dosti naglas povedal nekaterim voditeljem nasprotnega gibanja, ki so me zato še bolj črtili; povedal pa tudi dr. Jož. Pokornu sredi okt. 1944. Oboje me je slednjič stalo prostost, da sem moral v zapor in Dachau.

* * * * *

Če po vsem tem premislim, kakšna je moja krivda pred narodom in pred Akademijo, je ne najdem. Še manj mi je jasno, zakaj si je članek privoščil ravno mene in prikrojil snov v knjigi Belogardizem² tako, da vse koncentrira na mojo osebo, ko bi si po vsem, kar piše knjiga o mojem disidentstvu, celo lahko lastil pred današnjimi oblastmi zaslugo, da sem sabotiral delo v njim nasprotnem taboru, kakor so me dejansko tudi dolžili. Kljub temu pa priznam, da se nisem nikoli aktivno vključil v OF, zaradi česar tudi razumem, da ne smem pričakovati kakih zaupnih in odličnih služb; svojega mesta na Akademiji za kaj takega nisem imel, bilo je le mesto dela, ki terja kolikor toliko zmožnosti in volje. Ker sem v zadnjem času sodil, da bi morda utegnila biti moja oseba na Akademiji v spotiko, sem nekajkrat ponudil upravniku Inštituta za slov. jezik in predsedniku Akademije prof. Ramovšu svoje mesto in ga prosil, naj me razreši, a mi je vsako misel nato odbil.

Ne razumem, zakaj je po 6 letih in pol stvar iz preteklosti večji pregrešek kakor tedaj, toliko manj, ker sem v tem času s trdim delom dokazal voljo, da pomagam napredku svoje stroke (Inštitut za slov. jezik), v šolskem pouku (Slov. slovnica 1947 in Slovenska jezikovna vadnica I 1952 – obakrat anonimno, Slovenski pravopis 1950), terminologiji vseh vrst in ugledu v svetu (Slavistična revija).

Čeprav sem prepričan, da je očitek Akademiji zaradi moje nastavitve neupravičen, čeprav je res, da ne vidim nobenega vzroka, da bi mi kdo mogel upravičeno očitati kakršno koli izdajstvo, se je oboje zgodilo v omenjenem članku. Kako se bo SAZU za naprej ubranila pred takimi napadi, mora biti njena prva skrb, zato se mora posameznik umakniti, čeprav bi trpel krivico. Spet pa si mora SAZU zavarovati možnost dela, ki vanje ne smejo po taki poti posegati nepoklicani elementi. S tem dvojnimi spoznanjem prepuščam SAZU, da poišče pot iz neprijetne zadeve.

V Ljubljani, dne 12. septembra 1952.

Jakob Šolar

Tožilec je na sami razpravi predložil nov dokaz sovražnosti obtoženega Šolar Jakoba in sicer pismo Šolarja F.S. Finžgarju 29. 1. 1952:

Tožilec: Obt. Šolar, ali ste slišali o Finžgarju, ali ste mu pisali pismo?

Obt.: (govori tiho, obrnjen proti tožilcu). Danes se ne bom spomnil natančno stvari. Res pa je, da sem v tistem času napisal v svojem pismu precej ostre besede. Kolikor so bile izraz nejevolje in izpozabe, jih obžalujem.

Tožilec prečita pismo Šolarja Finžgarju: »... Odgovornost za tako početje pa vendarle nosijo sodobni vladarji, ko ženejo tako peklensko hujskarijo z vsemi svinjarijami in lažmi, ki jih zmore hudič .... In to potem, ko se z vsemi štirimi hočemo zasidrati na zahodu. Pa govorimo o svobodi misli, vere, prepričanja, osebe, o človečanskih pravicah, novem humanizmu in kaj vem kaj še. Resnično sram me je, da sem Slovenec .... Vse je laž in prevara! .... Kaj so ti norci na vodilnih mestih res čisto izgubili glavo, kaj mislijo, da bodo pregnali resnico in pravico. Možno je samo eno, da uničijo Slovence in to za zmeraj. Ali mislijo, da so se vsedli naravnost na glavo vsemu narodu? Kako do dna so hudobni in pokvarjeni si sploh nisem mogel predstavljati. Tvoja povest diha tako dobroto, milino in ljubeznivost, da jo je mogla roditi samo kot odpor duša proti vsem tem surovostim, nasiljem in krivici. Naj bo ta ugovor še tako nesprejemljiv, je vendar grozen in se mi zdi, da bo prav za to povest doživela tudi sprejem, kakor zarja sveta, po katerem vse hrepeni. Zato se le še vprašujem kdo bo tedaj sprožil krik in vik v kritiki. Ta uboga miš, ki je tako malo literata, kakor je Prekmurec – malo Kranjec, se znaša v svoji ogabni onemoglosti nad vsem, kar mu ne poje slave. Čudim pa se Vidmarju, da se da zlorabiti za tako gonjo, kakor so jo vprizorili zoper Kocbeka ....«

Obt.: To je možno, da sem pisal, toda to je privatno pismo.

Tožilec: (izroči pismo sodišču) To je privatno pismo, kaže pa vaš odnos do našega družbenega reda in naše ljudske oblasti.

Obt.: .... Pripomnim, da smo se šolali v drugačnih časih, ko so tako kritiko javno objavljali in zato naj mi bo odpuščeno, če sem pobral katere misli iz tistih časov. (Govoril je tiho, omenil je menda Ivana Cankarja in njegovo dobo, češ da je tudi kritiziral tedanjo oblast.)

S O D B A.

V I M E N U L J U D S T V A !

Okrožno sodišče v Ljubljani je v senatu pod predsedstvom s.o.s. Pernuš Jožeta, ob sodelovanju sodnikov porotnikov Miklavc Angele in Šefica Ludvika ter zapisnikarice Gradišnik Angelce v kazenski zadevi zoper obtoženega Š o l a r j a Jakoba in soobtožence zaradi kaznivih dejanj po čl. 108, 109 in 118/I KZ v prisotnosti okrožnega javnega tožilca Bizjaka Toneta in navzočnosti iz pripora privedenih obtožencev Šolarja Jakoba, Suhadolnika Franca, Pivk Zofije ter njihovega zagovornika dr. Leskovica Franca, odvetnika v Ljubljani, in obtoženega Fabijana dr. Janeza ter njegovega zagovornika Ludvika Ferda, odvetnika v Ljubljani na podlagi obtožbe okrožnega javnega tožilca v Ljubljani z dne 19. 12. 1952 pod opr. št. K 174/52 in obtožbe z dne 22. 11. 1952 pod K 288/52, po dne 29. in 30. 12. 1952 opravljeni javni glavni obravnavi

r a z s o d i l o :

A. Obtoženi:

I. Š o l a r Jakob, ki je sin pok.Jakoba in pok.Antonije Kavčič roj. 29. 4. 1896 v Rudnem, okraj Kranj, stanujoč v Ljubljani, Dolničarjeva ul.1, profesor, samski, Slovenec, brez premoženja, nezaposlen, v vojni evidenci se ne vodi, nekaznovan, v priporu od 11. 12. 1952 dalje

II. F a b i j a n dr. Janez, ki je sin pok.Janeza in Marije Justin, roj.9. 11. 1889 v Zg.Besnici, okraj Kranj, stan. v Ljubljani, Titova c. 17, dovršil teološko in filozofsko fakulteto, profesor teologije, Slovenec, drž. FLRJ, v vojni evidenci se ne vodi, z mesečno plačo din 20.000.-, brez premoženja, nekaznovan, v priporu od 24. 11. 1952 dalje,

III. S u h a d o l n i k Franc, ki je sin Tomaža in Marije Ogrin, roj. 1. 9. 1915 v Stari Vrhniki, okraj Lj-okolica, stan. v Stari Vrhniki št. 8, krojaški pomočnik, samski, brez otrok, Slovenec, drž. FLRJ,

ima 5 razr. osn. in 3 razr. obrtne šole, v vojni evidenci se vodi pri vojnem odseku Lj-okolica, ima mesečnih dohodkov okrog din 8.000.-, brez premoženja, nekaznovan, v priporu od 11. 12. 1952 dalje,

IV. P i v k roj. Suhadolnik Zofija, ki je hči Tomaža in Marije Ogrin, roj. 24. 4. 1921 na Stari Vrhniki, okraj Lj-okolica, stan. v Hotavljah št. 51, gospodinja, poročena s Pivk Alojzijem, Slovenka, drž. FLRJ, brez premoženja, ima 8 razr.osnovne šole, nekaznovana, v priporu od 11. 12. 1952 dalje,

s o k r i v i:

1. Š o l a r Jakob je med vojno politično sodeloval s sovražnikom v cilju razbijanja narodno osvobodilnega pokreta s tem, da je sodeloval v vodstvu in pri organiziranju izdajalskih sovražnih združb i.s.:

a/ Slovenske zaveze, v katerem vodstvu je bil od marca 1942 do junija 1943, izdelal osnutek njenega programa, sodeloval pri sestavljanju situacijskih poročil o njenem izdajalskem delovanju tujim obveščevalnim in emigrantskim centrom kot n.pr. pri poročilu z dne 22. 5. 1942 in 12. 6. 1942 v London v namenu, da jih le-ti izkoristijo proti narodno osvobodilnem pokretu ter v namenu lažnega informiranja zavezniških vlad in svetovne javnosti, zlasti z načrtnim prikrivanjem četniško belogardistične izdajalske kolaboracije z okupatorjem;

b/ Pobratima oz. pozneje Narodnje legije, v katerem vodstvu je bil od konca 1941 do oktobra 1944 leta;

c/ Slovenskega katoliškega bloka od julija 1944 do oktobra 1944, ki je bil konstituiran junija 1944 in v katerem vodstvu so bili znani vojni zločinec Rožman, Šmajd, Bitenc, stražar Leskovar ter drugi in kateri je bil organiziran z namenom razbijanja narodno osvobodilnega pokreta in sodelovanja z okupatorjem;

pri čemer je bilo njegovo delovanje v združbah pod a/ in b/ usmerjeno po tesni zvezi z vodilnimi vojaškimi organizacijami izdajalskega četniškega pokreta Draža Mihajloviča v Sloveniji predvsem s tkzv. komandantom jugoslovanske vojske v Sloveniji Novakom Karlom.

V okviru sovražnih združb pod a/, b/, in c/ je sodeloval pri organiziranju narodno osvobodilnemu pokretu sovražnega tiska kakor n.pr. »Narodna edinnost«, »Slovenska zaveza«, »Svoboda ali smrt« in drugih listov, širil v teh sovražne parole ter pisal vodilne članke, naperjene proti osvobodilnemu pokretu oz.

korigiral članke drugih piscev kot n.pr. proglas »Združeni Slovenci« in »Med mlinskimi kamni«, »V svobodo ali smrt«.

2. Š o l a r Jakob in F a b i j a n dr. Janez sta z namenom, da bi zrušila državno in družbeno ureditev v FLRJ stopila v zvezo z begunsko skupino ter v nameri, da z lažnim prikazovanjem stanja v FLRJ pomagata emigrantom pri njihovem sovražnem delovanju proti FLRJ, je:

a/ Šolar Jakob vzpostavil zvezo po kurirju Rebula Alojzu z begunsko skupino v Trstu ter ga poslal Fabijanu dr. Janezu s pismenim priporočilom in navodilom, da je Rebula zanesljiv človek, kateremu naj gre dr. Fabijan na roko;

b/ Fabijan dr. Janez nato v skladu z gornjim navodilom v času od novembra 1949 do junija 1950 vzdrževal zveze z begunsko skupino v Trstu i.s. v začetku po kurirju Rebula Alojzu, nato pa po kurirjih Podberšič Petromiri, Pivk Zofiji in Suhadolniku Francu preko Žakelj Franca od katerih kurirjev je sprejemal ustna in pismena navodila za zbiranje in poročanje podatkov gospodarskega političnega in vojaškega značaja kot n.pr. pismo Jeza Franca z dne 7. 10. 1949 dr. Fabijanu, pisma Žakelj Jakoba z dne 7. 2., 11. 3., 7. 4., 4. 5. in 2. 6. 1950, o čemer je obveščal Šolarja Jakoba in v soglasju z njim dajal kurirjem ustna in pismena poročila kot n.pr. pismo Fabijana sredi novembra 1949 Jeza Francu, v katerih je opisoval preganjanje vere in duhovnikov v Sloveniji, nezakonito prisiljevanje kmetov v zadružništvo, propadanje gospodarstva, družbeno ureditev v FLRJ kot nečloveški in nemoralni sistem.

[...]

S tem so izvršili:

Obtoženi Šolar Jakob:

Z dejanjem pod 1./ kaznivo dejanje po čl. 108 KZ,

z dejanjem pod 2./ kaznivo dejanje po čl. 109 KZ,

[...]

ter se

o b s o d i j o:

Obt. Šolar Jakob po čl. 108 in 109 KZ z uporabo določil čl. 46 KZ

na enotno kazen 10 /deset/ let strogega zapor;

[...]

Vsi obtoženci se v smislu čl. 89 odst. IV. ZKP oproste plačila stroškov kazenskega postopka.

Vsem obtožencem se v smislu čl. 45 KZ všteje v kazen preiskovalni zapor i.s.:

Šolarju Jakobu od 11. 12. 1952,

[...]

O b r a z l o ž i t e v:

K A. izreka sodbe:

V zvezi s krivdorekom pod A. gornje sodbe smatra sodišče dejanski stan kot je tam naveden, dokazan delno po priznanju obtožencev, delno pa to sledi iz dokazov, ki so bili izvedeni na glavni obravnavi.

K točki 1./ izreka sodbe predvsem ugotavlja sodišče na podlagi na obravnavi izvedenih listinskih dokazov in izpovedb zaslišanih prič ter sodno znanih dejstev, da so vse organizacije, ki so navedene pod to točko, to je tako Slovenska zaveza, kakor Pobratim, Narodna legija in Slovenski katoliški blok, bile za časa okupacije družba, katerih cilj je bil voditi lastno strankarsko politiko, naslanjajoč se na reakcionarne kroge v in izven domovine. Ta osnovni program teh združb je le-te nujno pripeljal v tabor nasprotnikov narodno osvobodilnega gibanja, sovražnikov progresivne osvobodilne fronte in komunistične partije ter do odkritega sodelovanja tako na političnem kot na vojaškem polju z okupatorjem, čeprav so skušale združbe kot Slovenska zaveza, Pobratim in Narodna legija, to kolaboracijo kolikor toliko še prikrivati napram zunanjemu svetu s pošiljanjem lažnih situacijskih poročil begunski vladi v London in potom ta ostalim zavezniškim vladam in javnemu mnenju v teh državah.

Tak značaj gornjih skupin je ugotovljen že po zagovoru obt. Šolarja, ki sam navaja, da so si predstavniki tudi takozvane sredine v Slovenski ljudski stranki /dr. Gosar – Šolarjeva skupina/ predstavljali

eventualno sodelovanje z OF kot zvezo posameznih političnih grup, ne pa kot enotno organizacijo s ciljem narodne osvoboditve; da vodstvo SLS ni postavilo nobenega narodno osvobodilnega programa; da se je kurz v Slovenski zavezi proti OF izredno zaostрил koncem maja 1942; da mu je bilo znano sodelovanje četniške organizacije odn. jugoslovanske vojske v Sloveniji, v katero je bila vključena tudi narodna legija, z okupatorjem, ker je to sodelovanje izvršila Slovenska zaveza »via facti«; da je očital Novaku Karlu v avgustu 1942, da dopušča kolaboracijo četnikov z Italijani; da je bil v juniju 1944 osnovan katoliški blok v zvezi z naglašeno potrebo enotnosti katoliškega tabora v pogledu na novi položaj, v katerega snovanje je dala pobudo oficijelna SLS.

Še bolj smatra sodišče prednje ugotovitve za dokazane po izvedenih dokazih i.s.:

Po beležkah v Nagodetovem dnevniku na strani 60, 73, 75 iz depeširane zaupnice londonski vladi, iz poročila ing. Mačkovška Mislju z dne 24. 8. 1942, po poročilu Slovenske zaveze Draže Mihajloviču, po depeši Slovenske zaveze s prošnjo, naj Moskva posvari brezglave trockiste, po poročilu Stareta in Kramarja v London, po izvlečku Smerzujevega govora članom Slovenske legije, po Biltenu Slovenske legije o odnosih do Novaka in ilegale, po pismu dr. Šmajda v zvezi z ustanovitvijo katoliškega bloka, po zapisku o seji z dne 4. 6. 1944, po zapisku z dne 21. 6. 1944, v ponatisu Biltena Slovenske legije in drugih.

Iz teh dokumentov je razvidno, da je Slovenska zaveza izrazila dr. Mihi Kreku in njegovim sodelavcem v Londonu popolno zaupnico, da je Slovenska zaveza nameravala povečati edinico »redne jugoslovanske vojske« v Sloveniji, poživiti propagando za Mihajloviča, ki jo je že vršila s tkzv. »Podtalnimi listi« kakor Slovenska zaveza, »Svoboda ali smrt«, »Svobodna Slovenija«, »Zarja svobode«, »Stara in nova pravda«, »Pobratim«, »Novice«, »Narodna edinstvo«, »Razprave« itd., da je Slovenska zaveza prevzela vodstvo in organizacijo vseh civilnih priprav za osvoboditev, sodelujoč tako z Mihajlovičevim vojnim poveljstvom v Sloveniji, predlagala begunski vladi odobritev »Oportunistične politike izvestnega sodelovanja z okupatorjem« v skladu z nasvetom Mihajloviča, naprosila begunsko vlado, naj Moskva »brezglave trockiste ostro in odločno posvari« in da je imela redne stike preko raznih obveščevalnih centrov tako z begunsko vlado v Londonu, kot z Dražem Mihajlovičem.

Iz Smerzujevega govora je razvidno, da je Pobratim bil sprejet v vojaško poveljstvo Mihajloviča za Slovenijo in da se je ta združba kasneje prelevila v narodno legijo, ki je bila sestavni del tkzv. Novakove jugoslovanske vojske v Sloveniji. To vojaško poveljstvo jugoslovanske vojske pa je že spomladi 1942 sklenilo, da bo v borbo proti partizanom odposlalo četniški odred. Iz Biltena Slovenske legije je tudi

razvidno, da je to Novakovo četništvo skušalo vključiti v svoje vrste pripadnike zloglasnih vojaških straž, vsled česar je izbil konflikt med Novakom in med vodstvom Slovenske legije.

Iz zapiska z dne 21. 6. 1944 sledi, da je katoliški blok nastal »iz neodločljive nujnosti, da se morajo vse razpoložljive narodne sile strniti v skupnem osvobodilnem delu in trdni obrambi proti komunistični nevarnosti«, kar smiselno tudi sledi iz pisma dr. Šmajda.

Poleg tega sodišče na podlagi navedenih dokazov ugotavlja, da so bili v vodstvih teh združb že obsojeni ali pobegli zločinci kot n.pr. dr. Šmajd, Rožman, Bitenc Mirko, Stare, Smersu, Finc, Krošelj in drugi, kar tudi s te strani osvetljuje značaj in cilje teh organizacij.

Sodišče smatra za dokazano, da je obt. Šolar Jakob bil član vodstva Slovenske zaveze vsaj od marca 1942 do junija 1943. Obt. Šolar sicer priznava tako svoje delovanje le za čas od konca februarja do junija 1942, vendar sodišče njegovemu zagovoru ne more dati vere, ker je iz beležke v Nagodetovem dnevniku na strani 144, iz beležk v Casarjevem dnevniku, iz zapiska iz seje Slovenske zaveze z dne 2. 5. 1943 razvidno, da je bil takrat še aktiven član vodstva Slovenske zaveze, da je izvrševal njene zaključke in da je bil z dne 2. 5. 1943 baš radi njega spor med posameznimi predstavniki strank, ali pripada Šolar v skupino predstavnikov SLS, ali pa naj se tretira kot vodja samostojne skupine. Iz teh dokumentov je nadalje razvidno, da je bil obt. Šolar z ilegalnim imenom »Dijak« odvojaka komandiran to je vsaj v tako tesni povezavi z Novakom Karlom, da je to bilo legalnemu vodstvu SLS odveč.

V okviru Slovenske zaveze je obt. Šolar po lastnem priznanju izdelal osnutek programa odn. proglaša Slovenske zaveze, sodeloval pri sestavi situacijskih poročil z dne 22. 5. 1942 in 12. 6. 1942, pri katerih je vsaj en del samostojno koncipiral, ki so bila nato odposlana begunski vladi v London preko obveščevalnega centra v Švici v nadaljno uporabo. To priznanje obtoženca je v celoti podkrepljeno z izvedenimi dokazi i.s. po izvlečkih iz depeš begunski vladi v London, iz katerih se vidi, da so poročilo z dne 22. 5. 1942 sestavili profesor Šolar, dr. Šuklje in ing. Mačkovšek, situacijsko in politično poročilo z dne 12. 6. 1942 pa Šolar – Dijak. Da je bil obt. Šolar izdelal osnutek programa Slovenske zaveze, je ugotoviti tudi iz beležke o seji Slovenske zaveze z dne 26. 3. 1942. Samih poročil in osnutka proglaša sicer sodišče ni imelo na razpolago, vendar je iz gornjih ugotovitev glede namena in značaja Slovenske zaveze v zvezi s prečitanimi dokazi to je s situacijskim poročilom Slovenske zaveze Draže Mihajloviću, depešo o potrebi posvaritve trockistov, o potrebi sodelovanja z okupatorjem begunski vladi v London nedvomno vzeti kot dokazano, da so bila ta poročila in proglas napisana sovražno in klevetajoče narodno osvobodilno gibanje

prikrivajoč istočasno in napačno informirajoč po begunski vladi ostale zavezniške vlade in svetovno javno mnenje.

Šolarjevo delovanje v okviru Slovenske zaveze pa ni bilo samo v tem, kar je bilo pod obtožbo in kar je v izreku sodbe, temveč je iz izpovedbe priče Finca Milana razvidno, da je sodeloval tudi pri organizaciji mestnega odbora Slovenske zaveze v Ljubljani ter se v to svrhu sestel s Fincem in Uršičem enkrat v Staretovi pisarni, dočim je drugi sestanek bil v Marjanišču pri dr. Pogačniku.

Obt. Šolar zanika sodelovanje v vodstvu Pobratima in Narodne legije, prizna pa, da se je z ustanoviteljem in voditeljem Pobratima odn. kasnejše Narodne legije Krošljem Antonom od leta 1941 dalje večkrat sestajal vse do junija 1943, da mu je Krošel marsikaj povedal o narodni legiji in ga vprašal za posamezno stvar te legije. Obtoženec tudi prizna, da je Krošlju povedal kakšno stvar oz. mnenje, kar je potem baje Krošel na sejah legije širil naprej pod obtoženčevim imenom in tako »šaril« z njegovim imenom. Prizna dalje, da je v tem obdobju štiri obveščevalne biltene od obveščevalca Narodne legije Zović Marjana prejel, na katerih je bilo na robu napisano ime ing. Poljanec in pa da je v list Narodne legije »Narodna edinost« napisal nek članek.

Zagovor obtoženca v kolikor zanika vodstveno vlogo, pri Pobratimu in Narodni legiji, pa je izpodbit po pričevanju priče Ločniškarja, ki pove, da je bil obtoženec kot predstavnik Narodne legije po izbiri Novaka Karla vključen v Slovensko zavezo, nadalje po izvlečki iz Smersujevega govora, kjer je le-ta povedal, da sta se dr. Gosar in Šolar pridružila Pobratimu in da je Šolar dal nato iniciativo za preoblikovanje Pobratima v Narodno legijo, kjer je bil član vodstva. To dejstvo je posneti tudi iz Šmajdovega zapiska o vodstvu Narodne legije z dne 7. 9. 1943, iz biltena Slovenske legije o vodilnih možeh v Narodni legiji, iz Glavačeve beležke o Šolarjevi akciji, iz poročila sodelavca VOS-a Iztoka z dne 11. 6. 1943, nedatiranega poročila in poročila z dne 30. 6. 1943, iz beležke Glavačevega zaupnika v biltenu Slovenske legije, po pismu dr. Šmajda Staretu dne 18. 10. 1944. Iz slednjega pisma je tudi razvidno, da Šolar ni sodeloval v Narodni legiji samo do junija 1943, ampak v okviru Narodne legije vse do oktobra 1944 leta.

Obt. Šolar je na glavni obravnavi sicer delno priznaval svoje tudi politične stike s tkzv. komandantom jugosovanske vojske v Sloveniji Novakom Karlom, vendar je zanikal, da bi bil z njim v tesnejši organizacijski povezavi. Kljub temu pa smatra sodišče na osnovi pričevanja Ločniškarja Vladimirja v skladu z že omenjenim zapisnikom seje Slovenske zaveze z dne 2. 5. 1943 z izvlečkom iz zaslišanja

Peterlina po biltenu Slovenske legije: Naši odnosi do Novaka in ilegale, po mesečnih pregledih o delu Šolarja za Mihajloviča, po biltenu Slovenske legije o Šolarjevih zvezah in delu za Novaka, po beležkah Nagodetovega dnevnika na strani 72, 138, 139, 144, 211, 219, po zaslišanju Rakočevića in Finca Milana za dokazano, da je obt. Šolar vse od začetka 1942 leta do junija 1943 vsestransko politično sodeloval in vsaj skladno z Novakom usmerjal svojo dejavnost v Slovenski zavezi, Pobratimu in Narodni legiji. Iz teh dokumentov je razvidno, da se je Šolar večkrat sestajal na raznih krajih z Novakom, da je zastopal v navedenih organizacijah politično linijo Mihajlovičevstva, da je odobral Novakovo sodelovanje z okupatorjem kot »nujno zlo«, kakor navaja v svojem zaslišanju priča Bergant.

V zvezi s sodelovanjem pri katoliškem bloku obt. Šolar prizna, da je bil na dveh sestankih tega katoliškega bloka i. s. na prvem v mesecu juniju in drugem v mesecu avgustu 1944, vendar skuša svojo vlogo v tem bloku pokazati kot poskus spraviti celotni katoliški tabor na pot narodne osvobodilne borbe v zvezi s sporazumom Tito-Šubašič. Izvedeni dokazi pa so pokazali drugačno sliko. Prepis dogovora o ustanovitvi katoliškega bloka z dne 21. 6. 1944, ki je bil objavljen v biltenu Slovenske legije, nam jasno kaže, da je bil katoliški blok ustanovljen z izrecnim namenom poostritve borbe proti »komunistični nevarnosti«, torej proti osvobodilnemu pokretu proti Osvobodilni fronti in v namenu združenja vseh političnih katoliških grup v enoten tabor, ki bi izvajal enotno akcijo. Ta govor so podpisali vsi udeleženci tega sestanka, torej tudi obt. Šolar Jakob. Isto je povzeti tudi iz pisma dr. Šmajda o ustanovitvi katoliškega bloka, kakor tudi iz pričevanja Finca Milana, ki je izpovedal, da je bil cilj ustanovitve katoliškega bloka utrditev katoliškega tabora v borbi proti narodno osvobodilnemu pokretu v idejnem, propagandnem in vojaškem pogledu. Taka borba pa je nedvomno šla paralelno z ukrepi okupatorja, torej v namenu čim tesnejše kolaboracije z okupatorjem.

Iz dokaznega materiala in po priznanju obtoženca samega pa je razvidno, da obt. Šolar ni sodeloval v vodstvu samo do sedaj naštetih pod obtožbo stavljenih in v obsodilnem izreku sodbe navedenih združb, temveč je bil v vodstvu že v jeseni leta 1941 skupine, ki si je nadelo ime »Združeni Slovenci«. Ta skupina je bila sestavljena iz pripadnikov tkzv. levega krila legalne SLS, ki ni pristala na sodelovanje z osvobodilno fronto, temveč se je označevala tudi z imenom pametna sredina. Iz pričevanja Ločniškarja Vlada, iz letakov, ki jih je ta skupina izdajala in ki jih je sodišče v dokazne svrhe na glavni obravnavi prečitalo, to je iz letaka z naslovom »Za združenje Slovencev« in z naslovom »Slovenija, Jugoslavija in mi« je razvidno, da je bil v vodstvu skupine obt. Šolar skupno z dr. Gosarjem, da je ta skupina odobrala izdajalski pokret Mihajlovičevskega četništva, da je imenovala narodno osvobodilne borce rokovnjače, da je

pozivala na abstinenco v Osvobodilni fronti, da je torej imela sovražen odnos do narodno osvobodilnega pokreta. Člani te skupine so se nato udejstvovali tako v Slovenski zavezi kot n.pr. obt. Šolar, kakor tudi v Pobratimu in Narodni legiji kot n.pr. Ločniškar in v drugih sovražnih organizacijah so pa še nadalje vzdrževali med seboj posebne stike.

Nadalje smatra sodišče za dokazano, da je obt. Šolar bil v tesni povezavi vseskozi v času okupacije, dokler je bil v Ljubljani z že obsojenim Nagode Črtomirom in njegovo skupino tkzv. stare pravde, s katerim se je velikokrat sestajal, politično sodeloval, bil član Nagodetovega tkzv. direktorija, v katerem so reševali ukrepe proti OF in ukrepe, ki jih bo treba napraviti po koncu vojne. To vse je razvidno iz beležk, ki jih je ing. Nagode napravil v svojem dnevniku, ki je bil v dokazne svrhe prečitan na glavni obravnavi. Tudi obt. Šolar v bistvu priznava te stike.

Svojo udeležbo pri narodno osvobodilnem pokretu sovražnemu tisku obt. Šolar v bistvu priznava. V svojem zagovoru je navedel, da je v Narodni edinost napisal neki članek in da je pisal tudi v Slovensko zavezo ter v »Svobodo ali smrt«. Izrecno priznava, da je napisal proglas »Združeni Slovenci«, »Med mlinskimi kamni«, korigiral pa letak v »Svobodo ali smrt«, s katerega vsebino se je v celoti strinjal. To priznanje obtoženca je podkrepljeno z izpovedbo priče Ločniškarja, ki je v svoji izpovedi navedel, da je obt. Šolar napisal v Narodno edinost ne enega, temveč nekaj člankov, glede katerih je bilo priči jasno po stilu in vsebini, da jih je napisal Šolar. Iz zabeležke v Nagodetovem dnevniku z dne 23. 9. 1943 je razvidno, da je bil obtoženec vsaj predviden za redakcijo lista Svoboda in smrt, torej v tesni zvezi z organizacijo tega lista. Iz zagovora obtoženca samega je razvidno, da sicer zanika, da bi bil v redakciji lista Slovenska zaveza, da pa je urednik tega lista Uršič prihajal k obtožencu s posameznimi članki, da bi vedel, ali se obtoženec strinja z njimi ali ne. Imel je torej pri redakciji tudi tega lista odločujočo besedo. Obtoženec je tudi priznal, da je v Slovenski zavezi objavljeni članek z naslovom »Med mlinskimi kamni« njegov članek, dočim je članek Svoboda ali smrt Uršičev članek, ki ga je obtoženec korigiral.

Na podlagi vsega zgoraj navedenega smatra sodišče, da je krivdorek pod točko 1./ v celoti utemeljen.

V kolikor je sodišče modificiralo obtožbo pod 1./ je to storilo iz sledečih razlogov:

Sodišče smatra, da je tesno sodelovanje obtoženca z Novakom Karlom nedvomno dokazano pri sodelovanju obtoženca v združbah pod a/ in b/, dočim je iz dokaznega materiala razvidno, da je prišel obtoženec z Novakom Karlom v juniju 1943 leta v oster konflikt in ni nikjer nobenega dokaza, da bi od

tedaj dalje z bjin še sodeloval, vsled tega ni moglo izreči, da je tako sodelovanje obstajalo tudi pri udejstvovanju obtoženca v združbi pod c/ ter je temu primerno prestiliziralo tozadevni pasus obtožbe. Nadalje je sodišče imelo na razpolago glede povezave obtoženca z že obsojenim četniškim kurirjem Rakotčevićem le dokaz po izvlečku iz zaslišanja Rakotčevića in pa nekaj beležk iz Nagodetovega dnevnika. Iz teh dokazov ni moglo sodišče zaključiti, da je obstajalo med obtožencem in Rakotčevićem kakšno tesnejše sodelovanje, ki bi vplivalo na obtoženčevo delovanje v pod obtožbo stavljenih združbah, temveč le to, da je obtoženec prišel enkrat osebno v stik z Rakotčevićem in da je poskusil preko istega potom Nagodeta izposlovati zamenjavo Novaka Karla na položaju komandanta jugoslovanske vojske v Sloveniji češ, da je ta nesposoben, nemoralen in kriv, da je Mihajlovičevska stvar v Sloveniji zavožena. Vsled tega je tozadevni del obtožbe sodišče izpustilo iz sodbinega izreka.

Pod 1./a/ je sodišče izpustilo iz sodbinega izreka, da je obtoženec pošiljal poročila sam preko sovražnega obveščevalnega centra v Švici, kajti glede tega ni v dokaznem materialu nobene osnove. Iz dokaznega materiala je razvidno le to, da je ta poročila pošiljal ing. Mačkovšek-Lah preko centra v Švici ali na drug način v London, ne pa, da je obtoženec organiziral »sovražno propagando« in da je pisal »glavne« vodilne članke, kajti po dokaznem materialu je razvidno le, da je obtoženec sodeloval pri sovražnem tisku z vodilnimi članki, ne pa da bi vodil tudi kakršnokoli drugačno propagando, kot n.pr. sliko, govorom ali podobno. S tega vidika je bilo treba tudi v tem pogledu modificirati obtožbo.

A. 2./ Izreka sodbe:

Dejanski stan, ki je naveden v gornjem delu izreka sodbe, smatra sodišče za dokazan na podlagi priznanja obt. Fabijana dr. Janeza v zvezi z delnim priznanjem Šolarja Jakoba in izjavami soobt. Suhalodnika Franca ter Pivk Zofije, kakor tudi na podlagi na obravnavi prečitanih listinskih dokazov.

Obt. Šolar prizna, da je imel kmalu po osvoboditvi osebni stik s profesor Rebulo Alojzjem, ki je prihajal iz Trsta in s katerim sta govorila o položaju v Trstu in v Sloveniji, kakor tudi v zvezi z literarnim udejstvovanjem v naši domovini in v Trstu. Prizna tudi obt. Šolar, da ga je Rebula Alojz naprosil v jeseni 1949 leta naj ga priporoči pri dr. Fabijanu Janezu, s katerim bi rad prišel v stik in da mu je obtoženec na to na kartotečni listek napisal priporočilo po katerem obt. Šolar priporoča dr. Fabijanu, da sprejme Rebulo iz Trsta. Zanima pa obt. Šolar, da bi pri tem imel namero vzpostaviti potom Rebule zvezo med dr. Fabijanom in begunsko skupino v Trstu, v katere vodstvu so pobegli Jeza Franc, ing. Kregar Simon, Žakelj Jakob, kakor tudi, da bi sam osebno namerno dajal kakršnekoli podatke Rebula Alojzu.

Tozadevni zagovor obt. Šolarja pa sodišče ne more sprejeti, kajti iz izpovedbe priče Rebula Alojza je razvidno, da se je med Šolarjem in Rebulo vršil tak razgovor, po katerem bi po mnenju priče moral obt. Šolar vedeti, da je priča imel nalogo od begunske skupine poskrbeti za povezavo s Šolarjem in dr. Fabijanom in kakor priča navaja, da je moralo obtožencu Šolarju biti jasno, da ima priča nalogo zbirati razne podatke obveščevalnega značaja za predmetno skupino, katera bo te podatke nato primerno uporabila. Iz zagovora obt. Fabijana je razvidno, da zapisek na kartotečnem listku ni bil tak kot ga navaja obt. Šolar, temveč da je bilo tam izrecno navedeno, da je Rebula pošten in zanesljiv človek, kateremu naj gre dr. Fabijan na roko. Obt. Fabijan v svojem zagovoru tudi pove, da je glede svojega nadaljnjega obveščevalnega delovanja, glede nadaljnjih zvez z ilegalnimi kurirji obveščal občasno obt. Šolarja, kakor tudi o tem, kakšne podatke begunska skupina zahteva in kakšne podatke on sam daje tako, da je obt. Šolar bil na tekočem o delovanju, ki ga je v okviru povezave z begunsko skupino v Trstu izvršil soobt. dr. Fabijan. Obt. Fabijan tudi navaja, da je obt. Šolar njemu dajal vzpodbudo k takemu delovanju, da ga ni pri tem prav nič zaustavljala, ali kako drugače odvrčala, temveč nasprotno, da sta se z obt. Šolarjem tudi pogovarjala o politični koncepciji begunske skupine v Trstu, to je o veliki samostojni Sloveniji s Trstom izven okvira Jugoslavije. Obt. Fabijan pove, da sta tako on, kakor obt. Šolar pozdravljala to koncepcijo kot pravilno in da sta pričakovala posebno po sporu naše države z informbirojem, da bo čimpreje prišla prilika ko se bo ta koncepcija lahko oživetvorila. Obt. Fabijan izrecno navaja v svojem zagovoru, da mu je soobt. Šolar rekel, da je dobro in potrebno dajati informacije emigraciji, kar je nedvomno v zvezi z mnenjem, da se bo politična koncepcija emigrantov čimpreje uresničila. Oba obtoženca sta celo predvidevala za predsednika te samostojne Slovenije posamezne osebe, i.s. Lukmana, dr. Pitamica ali dr. Gosarja ter sta v diskusiji nato izkristalizirala mnenje, da bi bil najprimernejši dr. Gosar za predsednika. Razen tega ni prezreti, da je po priznanju obeh obtožencev obt. Fabijan po svojem tridnevem priporu v letu 1950 obvestil soobt. Šolarja na Akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani s sporočilom »Irara notum cave« na dejstvo, da varnostni organi nekaj vedo o zvezah obt. Fabijana z Jezo in Rebulo in naj se vsled tega čuva pred eventualnimi posledicami. To sporočilo je obt. Šolar po lastnem priznanju razumel in tudi sprejel. Iz izpovedbe priče Rebula je razvidno, da je obt. Šolar bil poučen o tem, da namerava Jeza Franc izdajati posebno revijo, dalje da je obt. Šolar Rebuli dajal vsakovrstne podatke, ki so bili po izpovedbi priče širokega značaja in katere je priča nato po prihodu v Trst ustno sporočil begunski skupini, ki jih je dalje primerno uporabila.

Razen tega je iz zagovora obt. Šolarja posneti, da je od neke osebe, katere ime ni hotel povedati, dobil v roke vsaj eno številko Jezove revije »Stvarnost«, da je to prelistal in prečital posamezne članke in o

tej reviji tudi govoril z obt. Fabijanom, kakor tudi z drugimi osebami na akademiji. Iz zaslišanja priče Cevca Emilijana je razvidno, da je obt. Šolar naprem njemu izrazil misel, da zapadni svet ničesar ne napravi, da bi napetost, ki je v Jugoslaviji popustila, razen tega, da je obt. Šolar napram njemu zagovarjal tezo velike Slovenije.

Negativen odnos obt. Šolarja do sedanje družbene in državne ureditve v FLRJ je razviden tudi iz dejstva, da je obt. Šolar po letu 1945 večkrat prišel v stik z dr. Marjanom Doklerjem, ki je napram njemu kritiziral družbeno ureditev v FLRJ, izražal misel o potrebi podpiranja emigracije, mu povedal o prihodu Bitenca Mirka ilegalnim potom v Jugoslavijo, kar vse obtoženec ni naznanil varnostnim organom, čeprav je bil za to po zakonu dolžan. Iz izpovedbe soobt. Fabijana je razvidno, da je obt. Šolar izrekel pikre opazke, tako glede Prešerna kot pesnika, ki ga režim hoče ustvariti za revolucionarja, kakor glede pesnika Župančiča, da je postal na stara leta režimski pesnik, kakor tudi da je belogardistični pesnik Balantič boljši od partizanskega pesnika Kajuha, da je primerjal Titov kult s kultom Hitlerja in Musolinija in podobno.

Po vpogledu v dokazne svrhe predložene revije »Stvarnost« leto I števil 1 na strani 4,5,13,17,19,2, števil 2/3 na strani 42,45,47, števil 6 na strani 138,140, Zbornika, Stvarnost in Svoboda na strani 16,31,II ugotavlja sodišče, da predmetna revija govori v istem smislu in skoraj z istimi besedami o Župančiču, Balantiču, Titovem kultu. Razen tega pa da je v reviji večkrat poudarjena politična koncepcija samostojne Slovenije baš v onem smislu, kakor sta govorila med seboj soobt. Šolar in Fabijan. Iz tega je nedvomno zaključiti, da obstoji neka zveza med strupenimi opazkami Šolarja in med ponatiski revije Stvarnost in da zasleduje tako obt. Šolar kakor tudi predmetna revija s takimi mnenji isti smoter.

Pri takem ugotovljenem dejanskem stanju smatra sodišče, da obtoženec po osvoboditvi ni prekinil svojega sovražnega delovanja, ki ga je začel takoj ob začetku okupacije proti tedaj narodno osvobodilnem pokretu odn. po osvoboditvi proti ljudski oblasti, da gre torej dejansko za kontinuiteto njegovega sovražnega delovanja proti družbeni in ustavni ureditvi FLRJ, ki se izredno ostro in jasno kaže v pismu, ki ga je obt. Šolar napisal Finžgarju, v katerem govori o predstavnikih ljudske oblasti s sledečimi besedami: »kaj so ti norci na vodilnih mestih res čisto izgubili glave, ki mislijo, da bodo tako prevpili resnico in pravico? Možno je samo eno, da bodo uničili Slovence in to za zmeraj. Zdi se mi, da so zdaj nastavili kramp naravnost na glavo vsemu narodu, toda tako do dna hudobnih in pokvarjenih ljudi si sploh nisem mogel kdaj predstavljati«.

Obt. Fabijan svojo krivdo v celoti prizna. V svojem zagovoru navaja, da je po navodilu obt. Šolarja prišel v stik s kurirjem Rebulo, ki mu je povedal, da emigrantska skupina z Jezo, ing. Kregarjem na čelu hoče dobiti potom njega različne informacije, ki bi služile pri delu proti FLRJ. Obtoženec priznava, da je nato kurirju Rebuli dajal raznovrstne podatke tako glede verskega življenja, glede političnega, gospodarskega stanja v FLRJ, ki so bili po svojem značaju klevetniški in da si je Rebula te podatke z grško pisavo zapisoval v notes v namenu, da jih nato izroči begunski skupini v Trstu. Iz Trsta je sprejemal obt. Fabijan nato tudi najprej potom Rebule od Jeza pisma, nato pa potom kurirjev Podberšič Petromile, Suhadolnik Franca in Suhadolnik poročene Pivk Zofije pisma i.s. odposlana po pobeglem belogardistu Žakelj Jakobu. Vsebina pisem, ki jih je prejemal Fabijan, je bilo vztrajno nagovarjanje na pošiljanje čimveč podatkov iz Jugoslavije, ki bi služili pri obveščevalnem delu predmetne skupine glede katere je na eni strani Rebula povedal obt. Fabijanu, da ima zveze s tujo obveščevalno službo, na drugi strani pa je obt. Fabijan iz Žakljevih pisem razvidel, da jih skupina rabi, da podpre z njimi izdajalsko delovanje dr. Mihe Kreka v Washingtonu. Obt. Fabijan je po lastnem priznanju sprejel takih pisem odn. ustmenih naročil najmanj 10, podal pa je odgovor na to najmanj v 6-tih primerih. To priznanje obt. Fabijana podkrepljeno z dokazi, ki so bili izvedeni na glavni obravnavi i.s. po pismu dr. Fabijana Žakelj Jakobu z dne 5. 11. 1949, pismu Žakelj dr. Fabijanu z dne 7. 2. 1950, pismu Žaklja dr. Fabijanu z dne 11. 3. 50, z dne 7. 4. 1950, z dne 4. 5. 1950, z dne 2. 6. 1950, iz katerih je razvidno, da je begunska skupina zahtevala od Fabijana sporočilo vsakovrstnih podatkov, da mu je pošiljala celotne vprašalnice s točno naznačenimi vprašanji kot n.pr. v pismu Žaklja dr. Fabijanu odn. Jeza Franca dr. Fabijanu z dne 7.10.1949, kjer zahteva Jeza Franc podatke o političnem položaju posebno v zvezi s položajem po izidu informbirojevske resolucije, v naši državi, nadalje poročila o varnostnih organih z imeni, o zaporih in taboriščih, o političnih jetnikih, o vojski, razporeditvi IV. Armije, o manevrih, o položajih na mejah, o močnosti in obsegu njihove organizacije v Sloveniji itd. v skupno 30-ih točkah. Iz teh podatkov je razvidno, da so podatki, ki jih je predmetna begunska skupina zahtevala od obt. Fabijana, imeli že v celoti značaj vohunskih podatkov. Obt. Fabijan se sicer zagovarja, da je pošiljal le take podatke, ki so bili v naši državi več ali manj povsem znani odn. da jih je znane podatke sam prestiliziral, da pa ni pošiljal nobenih podatkov ki bi izdajali kake zaupne vojaške ali druge tajnosti. Glede namena, ki ga je zasledoval s to povezavo z begunsko skupino v Trstu in z dajanjem poročil, se zagovarja obt. Fabijan, da je bil njegov namen ta, da potom pritiska iz inozemstva skuša pripomoči izboljšanju razmer v naši državi, pod čemer razume v političnem pogledu to, da bi prišlo pri nas do večstrankarskega sistema in da bi bilo več svobode v kulturnem in verskem pogledu. Iz dokaznega materiala v zvezi z zagovorom obt. Fabijana samega, ki je naveden zgoraj, pri obravnavanju razgovorov, ki

so se vršili med Fabijanom in Šolarjem o politični koncepciji velike samostojne Slovenije kakor tudi iz dejstva, da je bila obt. Fabijanu povsem jasna namera, ki vo[d?]i begunsko skupino v Trstu in pa begunsko skupino okrog zločincev dr. Mihe Kreka v Ameriki pri njihovem delovanju, sodišče smatra kot ugotovljeno, da je obt. Fabijan in v zvezi s tem tudi seveda obt. Šolar izvršil dejanja pod točko 2./ sodbinskega izreka z namenom izpodkopavati oblast delovnega ljudstva in zrušiti ustavno in družbeno ureditev FLRJ.

Na glavni obravnavi predloženi in izvedeni dokazi po vpogledu ameriških predlogov št. 2,5,9, 12 Svobodne Slovenije št. 3,35,38 revije Tabor na strani 5 in 8 ugotavlja sodišče, da obstoji v poročilih v teh časopisij in revijah istovrstnost klevet kot jih priznavata obt. Fabijan in Šolar glede svojih medsebojnih pogovorov in izredna slično[st] z vsebino podatkov, glede katerih je izkazano, da jih je Fabijan dal [be]gunski skupini v Trst.

Iz beležk, ki jih je napravil dr. Fabijan ob robu lista Nova pot v št. 1,2 in 3, kakor tudi iz predloženih osnutkov obt. Fabijana za posamezna poročila ter sestavke pa je razvidno, da je obt. Fabijan pripravljal si material, ki bi ga po lastnem priznanju v gotovem trenutku uporabil in kateri material je nedvomno zbiral, kar se vidi po vsebini beležk v namenu klevetanja ukrepov ljudske oblasti.

Izdajalsko vlogo begunske skupine v Trstu je potrdil tudi priča Gradišnik Janez, ki je izpovedal, da ima begunska skupina v Trstu, pri kateri zavzema vodilno mesto Jeza Franc in ki izdaja revijo »Stvarnost« povsem negativno stališče do naše državne ureditve, ker je njena politična zamisel, naj bi se Slovenija izločila iz državne skupnosti Jugoslavije in se osamosvojila ter se je vsled tega ta skupina v zadnjem času združila tudi z bivšimi stražarji in baje tudi z zloglasnim Javornikom Mirkom. Ista priča je tudi povedala, da je posodila obt. dr. Šolarju eno ali dve številki Stvarnosti in da je obt. Šolar v raznih pogovorih napram njemu kritiziral naše gospodarstvo, govoril, da se po nepotrebnem preganja duhovnike, o zgrešeni politiki naše države do cerkve, da zavzema isti negativno stališče do raznih ukrepov ljudske oblasti.

V zvezi s podanim dejanskim stanjem, je moralo sodišče pod točko 2./ nekoliko modificirati obtožbo in je vsled tega v sodbinskem izreku izpustilo »in agenti tuje obveščevalne službe«, to pa vsled tega, ker smatra, da ni dovolj dokazov, da bi bilo obtoženčecema ob priliki vzpostavitve zveze z begunsko skupino povsem jasno, da je obt. Jeza Franc agent tuje obveščevalne službe, temveč jima je bilo znano, da ima zveze z dr. Miha Krekom, vsled česar v pomanjkanju drugih dokazov tudi ugotovljeno dejstvo, da je Rebula dejal obt. Fabijanu, da potrebujejo te podatke Amerikanci, še ne dokazuje povsem, da sta

obtoženca subjektivno imela namen dajati obveščevalne podatke tuji obveščevalni službi. Nadalje je sodišče spremenilo pod točko 2./a/ obtožbo, ki se je glasila: »da vse nadaljne direktne zveze z emigrantskimi centri vzdržuje Fabijan osebno«, ker zato ni našlo niti v zagovoru, niti v dokaznem materialu nobene oslombe in smatra za dokazano to, kar trdi v zagovoru obt. Fabijan in kar je navedeno v izreku sodbe.

[...]

V zvezi z dokazovanjem v točki 1./ obtožbe je zagovornik obt. Šolarja predlagal, da sodišče zasliši kot priči dr. Pokorna Jožeta in Ude Lojzeta. Sodišče je ta predlog zavrnilo, ker je smatralo, da je na eni strani dovolj dokaznega materiala, ki v celoti kaže krivdo obtoženca v jasni luči, na drugi strani pa, da že iz zagovora obt. Šolarja samega sledi, da ni bil nikak simpatizer OF in da je obtoženčevo gledanje na OF in na majorja Novaka, kakor tudi na vse ostale dogodke v času okupacije na podlagi ostalih izvedenih dokazov dovolj očitno, vsled tega je smatralo, da predmetna zaslišanja ne bi v ničemer doprinesla pri iskanju materialne resnice in da bi bila izvedba dokazov obravnavo le zavlačevala.

Sodišče je tudi zavrnilo predlog javnega tožilca, da se v dokazne svrhe uporabijo uradni zaznamki uprave državne varnosti v zvezi z delovanjem Jeza Franca ing. Kregarja in Žakelj Jakoba ter predlog na prečitanje zapisnika priče Snoja Venceslava. Glede uradnih zaznamkov smatra sodišče, da le-ti v smislu zakonitih določil ZKP ne morejo služiti v dokazne svrhe, zaslišanja odn. prečitanje pričevanja Snoja Venceslava pa ni bilo potrebno, ker po utemeljitvi predloga javnega tožilca le-to zaslišanje ne bi doprineslo ničesar k osvetlitvi dejanskega stana, ki je bil pod obtožbo pod točko 2./.

V zvezi z zgoraj navedenim smatra sodišče, da je kaznivo dejanje pod točko 1./ sodbinskega izreka glede na to, da je bilo izvršeno za časa okupacije podrediti čl. 3 toč. 6 ZKLD v zvezi s čl. 90 odst. 1 KZ, vendar je na podlagi čl. 90 odst. 2 KZ uporabiti določilo čl. 108 KZ, ker je to milejše.

Kazniva dejanja pod točko 2./ imajo vse znake kaznivega dejanja po čl. 3 točka 8 ZKLD v smislu čl. 90 odst. 1 KZ, z ozirom na določila čl. 90 odst. 2 KZ, pa je uporabiti določilo čl. 109 KZ kot milejše.

Kazniva dejanja pod 3./ sodbinskega izreka je podrediti v smislu čl. 90 odst. 1 KZ dejanskemu stanju čl. 3 toč. 8 ZKLD, z ozirom na določilo čl. 90 odst. 2 KZ pa je uporabiti čl. 109 KZ kot milejši.

Sodišče je odmerilo obt. Šolarju za kaznivo dejanje pod 1. po čl. 108 KZ kazen 8 let strogega zapora, za kaznivo dejanje pod 2./ sodbinskega izreka po čl. 109 KZ kazen 4 leta strogega zapora ter je nato obe kazni v smislu določil čl. 46 KZ zlilo v enotno kazen 10 let strogega zapora.

[...]

Pri odmeri kazni je upoštevalo sodišče pri obt. Šolarju Jakobu kot obtežilno glede dejanja pod 1./ izreka sodbe, da je vsestransko skozi celo okupacijo bil sovražno razpoložen proti narodno osvobodilnem pokretu, da je sodeloval tudi v združbah, ki niso bile pod obtožbo in da je izvrševal svoja dejanja kot poklicni profesor izrabljajoč pri tem v gotovi meri tudi svoj vpliv na bivše svoje dijake kot n.pr. Ločniškarja, Pleničarja, Černeta itd.

[...]

Kot olajšilne okoliščine ugotavlja sodišče pri vseh obtožencih njihovo sedanjo neoporečnost, pri obt. Šolarju Jakobu poleg tega njegovo zdravstveno stanje, ker ima bolno srce, začetek arterioskleroze in nagnjenje k hipertenziji, [...]

Ni pa moglo sodišče vzeti v poštrev kot olajšilno okoliščino dejstvo, da je obt. Šolar bil od konca 1944 leta dalje interniran v Dachau, ker je iz dokaznega materiala razvidno, da je bil interniran v Dachau zato, ker je nemški okupator hotel zatreti tudi delovanje novih kolaboracionistov, ki so nameravali ob že dokaj jasnem bodočem porazu Nemčije istim skočiti v hrbet.

V zvezi z zgoraj navedenim smatra sodišče, da je krivdorek kakor je v sodbi naveden, v celoti podan, enako tudi kvalifikacija pravilna in da je kazen odmerjena v smislu načel čl. 3 KZ.

Sodišče je v smislu čl. 89 odst. 4 vse obtožence oprostilo plačila stroškov kazenskega postopka, ker je ugotovilo, da so vsi obtoženci brez lastnega premoženja, kazni pa so odmerjene sorazmerno visoko tako, da bi jim plačilo stroškov kazenskega postopka po izpustitvi iz zapora otežkočilo redno preživljanje.

Izrek o vštetju preiskovalnega zapora je utemeljen na podlagi čl. 45 KZ. [...]

Smrt fašizmu - svobodo narodu!

Ljubljana, dne 30.12.1952.

Zapisnikarica:

Predsednik senata:

za /Gradišnik Angelca/ Zalar l.r.

/Pernuš Jože/ l.r.

L.S.

Bibliografija

- Akmađža, Miroslav. »Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine.«
Croatica Christiana, Periodica XXVII (2003): 171–202.
- Bajec, Anton. »Jakob Šolar in čitankarji.« *Jezik in slovstvo* 21, št. 7 (1976): 237–39.
- Bajec, Anton, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Anton Sovre in Jakob Šolar. *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1932.
- . *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana, 1945.
- . *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol: druga, predelana izdaja*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1939.
- . *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana, 1945.
- . *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1935.
- . *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana, 1945.
- . *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1935.
- . *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana, 1945.
- Bernanos, Georges. *Dnevnik vaškega župnika*. Prevod Jakob Šolar. Ljubljana: Založba Hram, 1939.
- Bernanos, Georges. »Iz dnevnika podeželskega župnika.« *Dejanje* 1, št. 2 (1938): 38–46.
- Bohinjski teden: zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna SKAD Zarje v letu 1939*. Ljubljana: Zarja, 1940.
- Božič, Zoran. *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Tangram, 2010.

- Breznik, Anton. *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 19. Cvetje iz domačih in tujih logov. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944.
- Brieux, Eugene. *Rdeča suknja: igra v štirih dejanjih*. Prevod Jakob Šolar. Celje: Družba sv. Mohorja, 1931.
- Cigler, Janez. *Sreča v nesreči*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 11. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.
- Cvetko, Ana. »Vpliv francoskega personalizma na slovensko katoliško pedagogiko med obema vojnama.« Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, 2011.
- Čokan, Tone. »Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Založba Hram v Ljubljani, 1939. Prevedel Jakob Šolar.« *Dom in svet* 52, št. 9 (1940): 563–67.
- Čop, Matija. *Izbrano delo*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 6. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1935.
- Debeljak, Tine. »Spomini ob F. S. Finžgarju.« *Meddobje (Buenos Aires)* 8, št. 3–4 (1964): 159–67.
- Dolenc, Jože. »Spremna beseda.« V: *Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika*. Ljubljana: Družina, 1982.
- D[olenc], J[ože]. »Profesorju Jakobu Šolarju v spomin.« *Koledar Mohorjeve družbe* (1969).
- Dolgan, Marjan (ur.). *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Dolinar, France Martin. »Duhovniki v primežu revolucije.« V: *Žrtve vojne in revolucije*, ur. Janvit Golob; Peter Vodopivec; Tine Hribar; Janko Prunk; Milena Basta. Ljubljana: Državni svet republike Slovenije, 2005.
- Dvořák, Marko. *Kako naj svetim, če ni luči v meni? Slovensko križarsko gibanje*. Ljubljana: Jutro, 2001.
- Erjavec, Fran. *Hudo brezno*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 15. Cvetje iz domačih in tujih logov. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1941.

- . *Živalske podobe*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 17. Cvetje iz domačih in tujih logov. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1943.
- Finžgar, Fran Saleški. *Študent naj bo*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 12. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1937.
- Fischer, Jasna, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek, Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, ur. *Slovenska novejša zgodovina 1: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- France Koblar (ur.). »Dom in svet v letu 1937.« *Dejanje*, št. 6, suplement (1938): 1–18.
- Gabrič, Aleš. *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Gabrovec, Stane. »Jakob Šolar za naš čas.« V: *Prelomni časi*. Ljubljana: Tretji dan, 1989.
- . »Ob stoletnici rojstva prof. Jakoba Šolarja.« V: *Mohorjev koledar 1996*, ur. Matija Remše, 129–31. Celje: Mohorjeva družba, 1995.
- Glavan, Mihael. »Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945).« V: *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Franc Zadravec. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1987.
- Gogolj, Nikolaj Vasiljevič. *Revizor*. Prevod dr. Ivan Prijatelj in priredba dr. Silva Trdina. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 13. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1937.
- Gradišnik, Janez. »Spomini na Dejanje.« *Nova revija*, št. 269/270 (2004): 38–52.
- Gregorčič, Simon. *Izbrane pesmi*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 1. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Griesser - Pečar, Tamara. *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina, 2005.

- . »Zavod sv. Stanislava 1941–1945.« V: *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman. Ljubljana: Družina, 2005.
- Hladnik, Miran. »Mohorjeva in njeno leposlovje.« *Primorska srečanja* 18, št. 141–142 (1993).
- . »O kmečki povesti teoretično.« V: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Hofmannsthal, Hugo von. *Slehernik / po Hofmannsthalovem 'Jedermannu' priredil Oton Župančič; uvod napisal Jakob Šolar*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Homer. *Iliada*. Prevod in priredba A. Sovre. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 1. Cvetje iz domačih in tujih logov. Svetovno slovstvo. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1942.
- Horatius. *Pismo o pesništvu*. Prevod in priredba A. Sovre. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 3. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Ilich, Iztok. *Mohor in Korotan: Fran Saleški Finžgar in Mohorjeva*. Celovec: Mohorjeva, 2011.
- Inkret, Andrej. *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*. Ljubljana: Modrijan, 2011.
- Inzko, Valentin, Branko Marušič in Marijan Smolik. *Družba svetega Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995)*. Celje, Celovec, Gorica: Mohorjeva družba, 1996.
- Jammes, Francis. *Gospod Ozeronski*. Prevod Jakob Šolar. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1932.
- Jernejčič, Robert A. »Zavod sv. Stanislava v letih 1918–1941.« V: *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman. Ljubljana: Družina, 2005.
- Jenko, Simon. *Izbrano delo*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 7. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1935.
- Juhant, Janez. »Idejna diferenciacija slovenskih katoličanov: krepitev liberalizma in komunizma.« V: *Na poti k resnici in spravi*, ur. Janez Juhant. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1997.
- Jurčič, Josip. *Deseti brat*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 10. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.

- . *Jurij Kozjak slovenski janičar: povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 4. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Koblar, France. »Dom in svet.« V: *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937*, ur. Marjan Dolgan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- . *Moj obračun*. Ljubljana: Slovenska matica, 1976.
- Kocbek, Edvard. »Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Prevedel Jakob Šolar. Založba Hram v Ljubljani 1939.« *Dejanje* 3 (1940): 243–45.
- . »Premišljevanje o Španiji.« *Dom in svet* 50, št. 1–2 (1937): 90–100.
- Kocijan, Gregor. »Cvetje iz domačih in tujih logov.« V: *Enciklopedija Slovenije*, ur. Alenka Dermastia. Zv. 2. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1988.
- Kovačič-Peršin, Peter. »Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih.« V: *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, ur. Peter Kovačič-Peršin. Ljubljana: Društvo 2000, 1998.
- . »Za etično preobrazbo človeka.« V: *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, ur. Peter Kovačič-Peršin. Ljubljana: Društvo 2000, 1998.
- Kurinčič, Jože. »Besedno ustvarjanje in dramska dejavnost v zavodu sv. Stanislava.« V: *Sto let Zavoda svetega Stanislava*, ur. France M. Dolinar, Bernarda Podlipnik in Majda Rozman. Ljubljana: Družina, 2005.
- Levstik, Fran. *Martin Krpan*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 2. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Linhart, Anton Tomaž. *Izbrano delo*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 14. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1938.
- Maritain, Jacques. »Z ljudstvom.« *Dejanje* 1, št. 1 (1938): 3–8.

- Mauriac, François. *Gobavca je poljubila*. Prevod Edi Kocbek in Jakob Šolar. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1931.
- Merimee, Prosper. *Colomba*. Prevod Jakob Šolar. Ljubljana: Uredništvo Slovenca. Jugoslovanska tiskarna, 1922.
- Moder, Janko. *Mohorska bibliografija*. Celje: Mohorjeva družba, 1957.
- Müller, Jakob. »Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma.« *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998): 19–43.
- . »Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja.« *Loški razgledi* 43 (1996): 217–21.
- N. N. »Ob izdajanju Detelovih spisov (Iz pogovora z urednikom prof. Šolarjem).« *Književni glasnik Mohorjeve družbe* 10, št. 1–2: 13–21.
- Novak, Vilko (priredba). *Izbor prekmurske književnosti*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 9. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.
- Ogrin, Matija. »Kocbek in Mounier.« *Primerjalna književnost* 20, št. 1 (1997).
- . »Površje in žarišče krize *Doma in sveta* leta 1937.« V: *Kriza revije 'Dom in svet' leta 1937: zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Pevce, Karmen. »Janez Fabijan in njegov krščansko-socialistični nazor.« *Diplomsko delo*, 2002.
- Pirc, Jožko. *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina, 1986.
- Režek, Mateja. *Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958)*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Rugelj, Samo. »Kloniti zaradi ene krize bi potrdilo prvino narodove samouničevalnosti; intervju z Jožetom Faganelom.« *Bukla*, november 2010.
- Slomšek, Anton Martin. *Blaže in Nežica*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 18. Cvetje iz domačih in tujih logov. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1943.

- Sofokles. *Kralj Oidipus*. Prevod A. Sovre. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 2. Cvetje iz domačih in tujih logov. Svetovno slovstvo. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944.
- Stritar, Josip. *Izbor mladinskih spisov*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 16. Cvetje iz domačih in tujih logov. Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1941.
- Suhadolnik, Stane. »V spomin Jakoba Šolarja.« *Jezik in slovstvo* 13, št. 8 (1968): 233–34.
- Šinkovec, Stane. »Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau.« V: *Dachau*. Ljubljana: Založba Borec, 1981.
- Šolar [rb psevd.], Jakob. »Dijak in knjižnica.« *Književni glasnik* 2, št. 2 (1935): 17–20.
- Šolar, Jakob. »Ali Mohorjeve knjige niso več potrebne?« *Književni glasnik* 6, št. 2 (1939): 17–23.
- . »Bernhard Kellermann.« *Dom in svet* 42, št. 3 (1929): 96.
- . *Cvetje iz domačih in tujih logov: načrt zbirke*. Ljubljana: Mohorjeva družba, 1942.
- . »France Bevk: Pravica do življenja.« *Književni glasnik* 7, št. 1 (1940): 10–12.
- . »Franz Werfel: Barbara oder die Frommigkeit.« *Dom in svet* 43, št. 3–4 (1930): 111–13.
- . »Georges Bernanos: Sous le Soleil de Satan.« *Dom in svet* 41, št. 1–2 (1928): 58–61.
- . »Georges Courteline (25. junija 1858 do 25. junija 1929).« *Dom in svet* 42, št. 7 (1929): 223–24.
- . »Ivan Pregelj: Izbrani spisi, 4. zvezek.« *Slovenec* (1929): 7.
- . »Iz Pregljeve delavnice.« *Dom in svet* 46, št. 7–8 (1933): 414–19.
- . »Janez Jalen: Cvetkova Cilka.« *Književni glasnik* 5, št. 4 (1938): 60–62.
- . »Kaj je z našo ljudsko povestjo?« *Književni glasnik* 5, št. 3 (1938): 33–40.
- . *Kaj je z našo ljudsko povestjo?* Celje: Družba sv. Mohorja, 1939.

- . »Kaj je z našo ljudsko povestjo?« *Književni glasnik* 5, št. 4 (1938): 49–59.
- . »Kaj je z našo ljudsko povestjo?« *Književni glasnik* 5, št. 2 (1938): 17–25.
- . »Karl Schonherr.« *Dom in svet* 42, št. 3 (1929): 96.
- . »Knjiga vir izobrazbe.« *Književni glasnik* 2, št. 3 (1935): 40–43.
- . »Ksaver Meško: Henrik gobavi vitez.« *Književni glasnik* 1, št. 3 (1934): 51–52.
- . »Kulturne dolžnosti založnikov.« *Književni glasnik* 7, št. 3 (1940): 50–54.
- . »Leopold Turšič: Tiho veselje.« *Slovenec* (1928): 8.
- . »Leposlovje naših knjižnih družb.« *Dom in svet* 46, št. 4 (1933): 210–14.
- . »Lipl: Mrtvaški ples.« *Književni glasnik* 7, št. 1 (1940): 13–15.
- . »Marcel Arland: L'Ordre.« *Dom in svet* 43, št. 1–2 (1930): 41–43.
- . »Narte Velikonja: Višarska polena.« *Slovenec* (1928): 7.
- . »Naša knjiga.« *Književni glasnik* 1, št. 1 (1934): 2–5.
- . »Naša knjiga.« *Književni glasnik* 1, št. 4 (1934): 53–57.
- . »O mojem jezikoslovnem delu.« *Jezik in slovstvo* 13, št. 8 (1968): 255–57.
- . »Pregelj: Izbrani spisi, 3. zvezek.« *Slovenski učitelj: pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe* 30, št. 7–8 (1929): 116–17.
- . »Pri koreninah našega življenja.« *Dejanje* 1, št. 1 (1938): 9–13.
- . »Slovenski kulturni problem.« V: *Bohinjski teden: zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna SKAD Zarja v letu 1939*. Ljubljana: Zarja, 1940.
- . »Spremna študija.« V: *Izpovedi Aurelija Augustina*, Uredil Jakob Šolar, i–xix. Celje: Družba svetega Mohorja, 1932.

———. »Stanko Cajnkari: V planinah.« *Književni glasnik* 7, št. 3 (1940): 70–73.

———. »Thomas Mann: Der Zauberberg.« *Dom in svet* 40, št. 1 (1927): 56–57.

———. »Uredniki in avtorji.« *Književni glasnik* 6, št. 3–4 (1939): 37–42.

———. »Uvod.« *Križ* 2, št. 1–2 (1929): 2–4.

Štrubelj, Lojze. *Še vedno živo drevo*. Ljubljana: Družina, 1996.

Toporišič, Jože. »Jakob Šolar.« V: *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Trstenjak, Anton. »Moje sodelovanje v Domu in svetu.« V: *Križa revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan, 57–61. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

———. »Moje sodelovanje v Domu in svetu.« V: *Dom in svet 1888–1988: zbornik ob stoletnici*, 26–29. Celje: Mohorjeva družba, 1988.

Vodnik, Valentin. *Izbrano delo*. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 5. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1935.

Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Vodušek Starič, Jera. »Poskus reprize dolomitske izjave?« V: *Grafenauerjev zbornik*, ur. Vincenc Rajšp. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1996.

Vovko, Andrej. »Učilnice na temni strani meseca.« V: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar. Ljubljana: Nova revija, 1998.

Zorn, Aleksander. »Črna stran meseca.« V: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar. Ljubljana: Nova revija, 1998.

Žitja Konstantina in Metodija. Prevod Franc Grivec. Uredil Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zv. 8. Cvetje iz domačih in tujih logov. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 27. junija 2013

Katarina Grabnar